

РД 88/8

05-31053

250/

СПИСАНИЕ

НА ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВЪСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА

1-4
1936
I

Главенъ редакторъ СТ. ЧОЛАКОВЪ
Редактори: ИВ. ПАНДОВЪ и Ж. ПОПОВЪ

ГОДИНА I

1 9 3 6

КНИГА 1

СЪДЪРЖАНИЕ

I. СТАТИИ	стр.
Д-ръ Я. Арnaudовъ, ред. професоръ и ректоръ на Висшето търговско училище, Варна (В. Т. У.) — Първи думи	1
Д-ръ Г. Свраковъ, изв. професоръ при В. Т. У. — Демографски причини на бъдещи войни	4
Станчо Чолаковъ, ред. доцентъ при В. Т. У. — Организиране на земеделското ни стопанство	19
Светославъ Грековъ, председателъ на Бълг. търг. парадно д-во и хоноруванъ доцентъ при В. Т. У. — Новиятъ законъ за търговскитъ книги	36
Д-ръ Ст. Спасичевъ, икономистъ при Института за стопански проучвания при Държавния университетъ — Валутната политика на Англия следъ свѣтовната война	38
Бойчо П. Бойчевъ, ред. преподавателъ при В. Т. У. — Критични бележки по предписанията на търговското ни право за оценкитъ въ годишнитъ баланси	51
 II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Стопанското положение на България презъ изтеклата 1935 год.	66
Новитъ държавни заеми	70
Спогодба по външнитъ ни заеми	71
Откупуването на Ипотекарната Банка	71
Търговскитъ монополи на Б. З. К. Б.	72
 III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Край на единъ голъмъ експериментъ въ Съединенитъ Щати	73
Банковата реформа въ Италия	76
Стопанското положение на Югославия презъ изтеклата година	78
Спогодба по външнитъ заеми на Югославия	78
 IV. СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ	
1. Български	79
2. Чуждестраненъ	80

Списанието излиза тримесечно, съ повече отъ 25 печатни кола годишн. Абонаментътъ му е 120 лв. годишно за членове на дружеството (въ тѣхъ е включенъ и членскитъ вносъ) и 100 лв. за нечленове. Отдѣлна книга струва 30 лв. Списанието се изпраща само въ предплатъ.

Писма, пари и поръчки и изобщо всичко, което се отнася до администрацията, да се изпраща до нея, а не чрезъ редакцията. Адресътъ на администрацията е: Търг.-индустриална камара, Варна, телефонъ № 2855. Чековата сѣка на д-вото носи № 1373.

Редакционни сведения сж помѣстени на стр. 80 отъ книгата.

РА 886

СПИСАНИЕ

31053

НА
ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА.

ПЪРВИ ДУМИ

отъ

Проф. д-ръ Я. АРНАУДОВЪ

Ректоръ на Висшето търговско училище — Варна.

Висшето търговско училище въ Варна указва по различни пътища своето значително влияние върху стопанската култура на нашето общество и държава, а заедно съ това и върху стопанския животъ на българския народъ. Най-напредъ тукъ се създаватъ стопански дейци съ повисокъ културенъ уровень и съ една подготовка, която имъ позволява да се справятъ свободно, самостоятелно, творчески и безъ всѣкакъвъ шаблонъ съ всевъзможнитъ стопански проблеми, поставяни имъ постоянно за разрешение отъ животъ и практика. Въ голѣма степенъ благодарение на тѣхъ и тѣхния значителенъ вече брой сж рационализирани и продължаватъ да се рационализиратъ все повече финансовитъ и стопанскитъ служби въ държавнитъ, общественитъ и частнитъ учреждения и предприятия. Освенъ това надъ 40 възпитаници на училището като преподаватели въ сръдни търговски и други видъ стопански училища оформяватъ широката маса на бъдещитъ стопански дейци. Мнозина отъ нашитъ възпитаници помагатъ за просвѣщаването на общественото стопанско съзнание у насъ чрезъ популярни статии въ вестници и списания или пъкъ чрезъ публични лекции и сказки; така тѣ вършатъ благородната и много необходима популяризация на стопанскитъ нужди въ страната си, която въ недавнашното минало въ стопанско отношение живѣеше почти изключително подъ знака на емпирията. Прѣснати изъ цѣлата страна, тия възпитаници на Висшето търговско училище приобщаватъ нашия народъ къмъ постиженията на стопанската теория и допринасятъ за модернизирването на стопанския ни животъ, който по силата на естественото си развитие и вследствие на вилетеността си въ международнитъ стопански отношения ежедневно става все по-сложенъ. По тоя начинъ благотворното влияние на училището, отъ което споменатитъ популяризатори — стопански дейци и учители, най-напредъ сж погълнели по системенъ начинъ своя наученъ складъ, все повече се разпростира изъ цѣлата страна.

Обаче училището е сжщевременно и наученъ институтъ, гдето отъ една страна се твори българската стопанска наука, а отъ друга се подготвятъ като нейни бъдещи творци ония студенти, които по устройство на духа, склонностъ и интереси иматъ даннитъ за такива. Почти половината отъ редовния преподавателски съставъ при училището сж добили висшето си образование при сжщото, следъ което сж се специализирали

въ странство, или пъкъ като асистенти при училището, сж се дооформили като преподаватели и хора на науката. Освенъ това отъ петъ асистенти при училището четирима сж негови възпитаници. Сжщо така и въ други научни институти у насъ, като напр. въ оия за стопански проучвания на България, откритъ миналата година при Държавния университетъ, работятъ свършивши Варненското висше търговско училище. И тия академически кадри сж създадени за по-малко отъ 15 години — единъ фактъ, достатъчно говорещъ за работата, която се твори въ училището, за организацията на занятията, както и за живитѣ сили, които се криятъ въ училището.

Като новъ конкретенъ изразъ на научното творчество въ В. Т. У. и на чисто научната подготовка на неговитѣ възпитаници се явява настоящето списание. То ще предлага на читателитѣ си монографии върху различни въпроси, предимно отъ народостопански, частностопански, а покрай това и отъ социологически характеръ. Издаването на специаленъ наученъ органъ на Дружеството на възпитаницитѣ на последното достатъчно говори, че измежду тѣхъ вече има такъвъ значителенъ брой млади хора съ склонностъ къмъ научно въдълбочаване и способностъ за научно творчество, че създаването на такъвъ органъ се явява като необходимостъ. Защото, ако не всички печатани тукъ работи, то далечъ по-голямата частъ отъ тѣхъ ще бждатъ резултатъ отъ проучванията на възпитаницитѣ на Висшето търговско училище. Носящи въ себе си тая склонностъ, развили тая си способностъ въ благоприятната атмосфера и обстановка на тѣхната Алма матеръ, гдето тѣ, освенъ обширенъ складъ на солидни стопански познания, сж усвоили въ системни семинарни занятия и методитѣ на научното изследване, разширили въпоследствие стопанския си кръгъзоръ и въдълбочили научнометодическитѣ си похвати, отчасти въ страни съ развита стопанска култура, събрали жизнена мъдростъ и опитъ при наблюдение на чуждия и нашия стопански животъ, тия наши питомци се явяватъ вече достатъчно подготвени да допринасятъ съ тѣхнитѣ трудове за разработването и изграждането на българската стопанска наука. А последното се явява наложително благодарение на споменатото вече усложняване на народното ни стопанство, което съ днешното си равнообразие представлява много благодаренъ предметъ за научно овладяване отъ всички страни.

Като се вземе предвидъ обстоятелството, че списанието ще се издава въ Варна, както и съставътъ на редакционния комитетъ — отъ тримата редактори двама сж преподаватели при у-щето — става ясно, че то ще живѣе неминуемо въ непосредствена връзка съ разволя на научния животъ на самото училище. Това пъкъ изтъква още повече на преденъ планъ голѣмото значение, което добива последното като източникъ и разсадникъ на стопанска култура всрѣдъ нашето общество и като фокусъ, гдето ще се срѣщатъ усилията и опититѣ въ културно-творческата дейностъ на нашитѣ питомци, прѣснати изъ цѣлата страна. Така това списание ще съединява училище и възпитаници и ще допринесе много за заякчаването на връзкитѣ между тѣхъ. То отъ една страна ще държи възпитаници и общество въ течение на разволя на стопанскитѣ науки и ще ги поддържа на висотата на последнитѣ. Отъ друга страна, питомцитѣ на училището, които ще сътрудничатъ на списанието, бидейки въ непосредственъ допиръ съ стопанско-социалната ни действителностъ и съ практиката на всички

стопански отрасли, ще съобщаватъ въ приноситѣ си резултатитѣ отъ наблюденията си и по тоя начинъ чрезъ тѣхъ представителитѣ на теорията ще бждатъ държани въ течение на пулса на стопанския животъ и тѣхната теория винаги ще се освежава отъ жизненитѣ сокове на живота. Чрезъ това взаимодействие ще се създаде тѣсна връзка между теория и практика, толкова много необходима за едно висше училище за стопански и социални науки. Защото ако въ днешно време една наука на чистата спекуляция изобщо е отречена и не може да задоволява човѣчеството, връзката на казанитѣ науки съ действителността е жизнена необходимостъ за тѣхъ: пресекне ли се тая връзка съ тѣхния първоизточникъ, тѣ ще се загубятъ въ спекулации и въздушни построения, за да закретатъ най-после въ старческа немощ.

Следователно, това взаимодействие между свързаната така интимно съ училището редакция и сътрудницитѣ, ще има косвено благотворни резултати и за работата въ самото училище, която ще може да се гради въ голѣма степенъ и върху натрупанитѣ въ тоя архивъ на стопанска мисль материали. Това е единъ поводъ повече за управата на училището да поздравя едновременно съ радостъ и гордостъ това ново начинание на неговитѣ възпитаници, което, правилно ръководено и обилно подкрепяно съ научни приноси, безъ съмнение, би спомогнало много и за закрепването на доброто име на училището. Защото, нека не се изпуска изпредвидъ, че 15 години следъ основаването на едно висше училище едно научно списание, издавано и списвано отъ негови възпитаници, е голѣма рѣдкостъ даже и за много по-напреднали отъ насъ страни. Нека не се смѣтне за нескромностъ, ако поставимъ тоя новъ активъ на дружеството на нашитѣ възпитаници въ съотношение съ характера и начина на работата въ училището, гдето тѣмъ сж вдъхнати интересъ и любовъ къмъ сериозно научно вдълбочение въ стопанскитѣ явления и проблеми.

Списанието се явява и като начало на новъ етапъ въ живота на организацията на възпитаницитѣ на Висшето търговско училище. Докато досега тѣхнитѣ грижи бѣха насочени къмъ чисто професионалнитѣ въпроси, които, разбира се, никога не бива да се оставятъ на заденъ планъ, сега вече научнитѣ интереси въ организацията сж порастнали въ такава степенъ, че за тѣхното задоволяване се наложи издаването на специаленъ органъ. Чрезъ това списание започва истински културната работа на тази организация и чрезъ него тя може наистина да стане значителенъ факторъ за обновата и рационализацията на нашето народно стопанство. Списанието действително ще бжде строго научно. Обаче, предвидъ на широкия интересъ, който представляватъ днесъ народостопанскитѣ, частностопанскитѣ и социалнитѣ проблеми, отъ една страна поради тѣхното преплитане почти съ всички културни отрасли, а отъ друга вследствие на тѣхното доминиране въ живота на днешнитѣ хора и народи, то неминуемо ще доведе до значително популяризиране на стопанско-социалнитѣ науки въ нашата страна. По такъвъ начинъ, безъ да има претенцията да запълва нѣкаква празнина въ нашия периодически печатъ, настоящето издание, покрай другитѣ стопански списания и публикации, ще допринесе значително за създаването на солидна стопанска култура у българския народъ и сжщевременно ще изиграе благотворна роля за издигането на равнището на стопанската ни действителностъ. Въ това освѣтление изпъква ясно неговото значение за стопанско-културното въздействие на

организацията на питомците ѝ ни, както и на самото училище, върху широките слоеве на българското общество. Ето защо тая организация въ нейната цѣлост, трѣбва да положи всички усилия, за да се гарантира успѣхътъ на списанието, било като се полагатъ отъ всички сътрудници грижи за неговата научна издържаностъ и се вложи максимална културна амбиция при изработването на научнитѣ приноси, за да може да се поддържа то на достатѣчна висота, било като се направи необходимото за неговото широко разпространение, което единствено ще му даде възможностъ да изиграе голѣмата си културна роль. А това ще издигне извънредно много престижа на самата организация и ще бѣде само отъ полза за нея, а чрезъ нея и за членоветѣ ѝ. Затова нека всѣки отъ тѣхъ се проникне добре отъ съзнанието, че работейки по единъ или другъ начинъ за списанието, той работи същевременно и за доброто име на организацията.

А надъ всичко у всѣкиго трѣбва да господствува стремѣжътъ, чрезъ тоя новъ органъ да се допринесе за стопанския и културенъ напредѣкъ на народъ и общество. Щомъ всѣки преодолѣе надмощието на себичното у себе си и си изработи едно социално съзнание, което поставя надъ всичко благоденствието и високата култура на обществото и народа, и се вдъхновява отъ желанието за себежертва въ името на отечественитѣ и общонароднитѣ интереси, организация и членове ще спомогнатъ извънредно много за преодоляване на все още душещата ни стопанска и духовна криза, а заедно съ това и Висшето търговско училище, още повече свързано съ тѣхъ чрезъ списанието, ще може по-скоро да се издигне до положението на крупенъ културенъ и общественъ факторъ, който ще изиграе и една крупна роль за повишение на общата култура на българския народъ.

ДЕМОГРАФСКИ ПРИЧИНИ НА БЖДЕЩИ ВОЙНИ

отъ

Проф. д-ръ Г. СВРАКОВЪ

Войната, която завърши преди 17 години, бѣше най-голѣмата катастрофа, която човѣчеството е преживѣло. Никога по-рано една такава грамадна областъ, никога по-рано толкова грамадни народни маси не сѣ били вѣвлѣчени въ една огромна по своитѣ жертви борба между народитѣ, както въ нея. Потоци кърви бѣха пролѣни и човѣчеството бѣше ужасено отъ небивалитѣ разрушения и жертви, които се явиха като резултатъ на прилагането на модерната военна техника. Много естествено бѣше при тази разрушителностъ на борбата, човѣчеството да реагира остро срещу всѣки опитъ тая война да се продължи или започне отново.

И действително, първитѣ години следъ войната бѣха години на възходящъ пацифизъмъ. Постоянно предъ народнитѣ маси се изнасяха ужаситѣ на войната, разрушенията ѝ, тежкитѣ последици, които тя има. И въ цѣлото културно човѣчество се носѣше една обща воля и единъ общъ викъ: „никога повече война“. Като резултатъ на тая воля, на този стремѣжъ да се премахне войната, да се направи тя невъзможна, се съз-

даде и Обществото на народитѣ. То трѣбваше наистина по своята сжщност само да гарантира резултатитѣ отъ победата, да узакони следователно създаденото положение въ териториалното разпредѣление на свѣта, но то трѣбваше сжщевременно да осигури на всѣка цена, дори на цената на несправедливостта, мира въ свѣта. За известно време изглеждаше действително, че на О. Н. ще се удаде да стори това. То успѣ напримѣръ да отстрани една гръцко-българска война, като последница отъ дрѣзката и глупава авантюра на ген. Пангалосъ. То можа да оглади и дузина други по-малки или по-голямши конфликти, които при други обстоятелства биха довели до война. Но едва бѣха минали десетъ години отъ Версайлъ, когато подземниятъ тѣтнежъ на войната започна отново да се чува, и то съ сила, която показваше, че Обществото на народитѣ не ще бѣде въ състояние да я спре. Презъ 1931 год. избухна китайско-японски конфликтъ, който доведе до създаването на Манджуко и който въ действителностъ все още не е напълно прекъснатъ, нѣщо повече, който всѣки моментъ може да доведе до нови катаклизми въ областта на далечния изтокъ, съ последици, които не могатъ да се предвидятъ. Най-после тази година — седемнадесетата отъ свършването на свѣтовната война, годината въ която Германия отхвърли стѣснителнитѣ ограничения на мирния договоръ относно своето въоръжение, годината, следователно, въ която се отхвърли и последното тартюфско покривало на въоръженията въ свѣта — ние сме свидетели на една нова война — италиянско-абисинската. Сама по-себе си тя е много малка по сравнение съ гигантската борба отъ 1914—1918 год., но не е тайна за никого, че тая война всѣки моментъ може да се разшири. Тя вече разкри предъ насъ страшни противоречия на интереситѣ. Не другъ, а Англия, или по-точно казано Великобританската империя, тукъ е заинтересувана по единъ най-осезателенъ начинъ и всѣки моментъ едно по-прѣко засягане на нейнитѣ интереси може да доведе до разширение на италиянско-абисинския конфликтъ. А дойде ли се до подобно разширение, тогава ще се разкриятъ още множество рани. Ще пламнатъ множество тлѣещи огнища на конфликти и отново цѣлия свѣтъ ще бѣде разтърсенъ.

Нима свѣтътъ забрави тежката картина на войната, та отново е готовъ да допусне нови войни? Нима днесъ, въ вѣка на културата и напредъка, не може да се наложи разума и веднѣжъ за винаги да се премахне войната, като едно отживѣло срдѣство за разрешение на конфликтитѣ между народитѣ?

Ний трѣбва да имаме силата да погледнемъ истината право въ очитѣ. Да не прикриваме нѣщата и да не се боимъ да ги наречемъ съ истинскитѣ имъ имена. Войната е нѣщо ужасно, но немислимо е да се разрешаватъ конфликтитѣ между отдѣлнитѣ народи само по пжтя на разума. Ако човѣкъ би билъ само разумно сжщество, ако той, а съ него и човѣшкото общество, биха се подчинявали само на повелитѣ на разума, тогава действително подобно разрешение чрезъ постоянни компромиси, арбитражни сждилища и чрезъ единъ ареопагъ, подобенъ на Обществото на Народитѣ, би било възможно. Но човѣкъ не е само разумно сжщество. Въ човѣшкото сжщество ирационалното, първичното, природата играятъ много по-голяма роль, отколкото разумътъ. И затова природното разрешение на въпроса по пжтя на силата и насилието понѣкога е единствено възможното.

Войната между народитѣ винаги е била преди всичко война за земя. Днешното териториално разпредѣление на свѣта е последица отъ подобна борба за земя. Въ далечното минало, когато следствие увеличение на населението или други причини земята не е била въ състояние да изхранва повече народа, който я е населявалъ, той изцѣло, или отдѣлни негови части, сж трѣгвали да дирятъ нови земи, които могатъ да погълнатъ труда на населението и да го изхранятъ. Така още отдавна, винаги движението на населението, демографскитѣ причини, сж единѣ отъ голѣмитѣ фактори на войната. И до днесъ това не се е измѣнило. Между населението на една областъ и нейната голѣмина при дадено ниво на техниката винаги трѣбва да сжществува едно съотношение. Нарушено това съотношение, като последица отъ увеличението или намалението на населението, то предизвиква натискъ на вънъ или обратно—натискъ отъ вънъ, и следователно води къмъ войни. Наистина, отношенията въ действителностъ не сж така прости и зависимостта не е така прѣка, особено днесъ, но въ своята сжщностъ това е единѣ отъ общественитѣ закони, които действително намиратъ приложение въ историческото развитие.

Населението въ далечното минало — въ античния свѣтъ и срѣднитѣ вѣкове — въпрѣки извънредно голѣмата раждаемостъ, въ действителностъ, поради сжщо така голѣмата смъртностъ, се е увеличавало бавно. Ако тогава посочениятъ законъ за съотношението между земята и населението, което живѣе върху нея, се наблюдава въ прѣкото си действие — великото преселение на народитѣ не е нищо друго освенъ негова последица — то причината на това трѣбва да се търси въ недостатъчно развитата стопанска техника и сравнително много тѣснитѣ граници на възможноститѣ за прехраната. Голѣмото увеличение на населението започва едва презъ последнитѣ два или три вѣка и особено презъ деветнадесетия вѣкъ. Това ни става ясно дори ако се спремъ само върху общитѣ цифри на населението на цѣлата земя, колкото и старитѣ данни, почиващи изцѣло на преценки, да не сж точни. Исакъ Возиусъ въ 1685 година приема, че населението на земята не е повече отъ 500 милиона души, но тая цифра, отговаряща на тогавашното недостатъчно познаване на нѣкои страни, въ действителностъ сигурно е ниска. Известниятъ баща на математическата статистика И. Сюсмилхъ приема населението на земята къмъ срѣдата на осемнадесетия вѣкъ крѣгло за единѣ милиардъ души. Бемъ, Вагнеръ и Супанъ за деветнадесетия вѣкъ даватъ вече по-точни, но и значително по-високи, бързо растящи цифри. Тѣ приематъ за 1866 год. едно население на земята отъ 1350 милиона души, а за 1890 год. отъ 1450 милиона души. Въ началото на настоящия вѣкъ населението се изчислява крѣгло на 1500 до 1600 милиона души, а за 1930 год. се взема една цифра около 1920 милиона. Това е равно на едно почти удвояване на човѣчеството за вѣкъ и половина. Разбира се, различнитѣ народи не сж се увеличавали еднакво силно и бързо. Тукъ приложената таблица дава основнитѣ данни за увеличението на населението на главнитѣ държави презъ деветнадесетия и началото на двадесетия вѣкъ.

УВЕЛИЧЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО СЛЕДЪ 1800 Г. ВЪ ГЛАВНИТЪ ДЪРЖАВИ¹⁾

ДЪРЖАВИ	Брой на населението (въ 100,000) около годинитъ							Срѣдно годишно увеличение въ %		
	1800	1830	1870	1900	1910	1920	1930	1800 до 1870	1870 до 1910	1910 до 1930
Австрия	—	288	339	454	495	65	67	0,67	0,83	0,06
Унгария	—	—	—	—	—	80	87	0,81	0,74	0,66
Белгия	31	38	51	67	74	75	81	0,90	0,93	0,39
България	—	—	33	37	43	48	59	—	1,33	2,03
Дания	9	12	18	25	28	32	35	0,88	1,06	0,97
Велико-Британия	157	240	305	414	452	471	490	1,34	1,20	0,42
Германия	248	306	411	564	649	599	660	0,90	1,13	0,54
Гърция	—	6	15	24	26	55	62	1,63	1,42	—
Италия	172	212	268	325	347	387	411	0,62	0,64	0,63
Полша	—	49	57	94	—	272	321	1,47	1,38	1,66
Португалия	29	37	42	54	60	60	68	0,49	0,76	0,68
Румъния	—	—	39	60	72	16	18	—	—	1,05
Русия	—	—	719	1028	1308	—	—	—	1,45	—
Франция	273	236	361	390	396	392	418	0,39	0,23	0,04
Холандия	21	26	36	51	59	69	79	0,69	1,21	1,51
Норвегия	9	13	17	22	24	37	28	0,91	0,75	0,89
Швеция	23	29	42	51	55	59	61	0,80	0,70	0,53
Швейцария	—	22	27	33	38	39	41	0,58	0,86	0,40
Чехословакия	—	—	—	13	14	14	15	—	—	0,40
Югославия	—	7	13	25	29	120	139	—	—	1,47
Япония	—	—	331	438	496	567	645	—	1,00	1,30
Индия	—	—	2061	2944	3152	3189	3528	—	1,05	0,56
Съединенитъ Щати	53	129	386	760	920	1057	1228	2,20	2,05	1,43
Канада	—	—	37	54	72	88	104	—	1,61	1,80
Аржентина	—	—	17	51	79	87	112	—	3,19	1,73
Бразилия	—	—	100	173	234	403	306	—	2,00	2,65
Австралия	—	—	16	37	45	54	66	—	2,30	2,20

Това огромно небивало и неповторяемо въ сжщия размѣръ увеличение на населението на почти всички народи, което се вижда отъ таблицата, не се чувствуваше като че ли презъ миналия вѣкъ така осезателно като единъ натискъ. Причината за това трѣбва да се дири въ извънредно либералната емиграционна политика, която водѣха рѣдко населенитъ задокеански страни, както и на небивалото повдигане на производителността вследствие напредѣка на техниката. За да се спремъ само на първата причина — втората е добре известна всѣкому, и е излишно тукъ да се влиза въ подробности — трѣбва да подчертаемъ примѣрно огромната емиграция отъ Европа за колониянитъ страни и заселването на Съединенитъ щати. Преди свѣтовната война Европа даваше срѣдно годишно около единъ милионъ и една трета емигранти. По-голямата частъ отъ тѣхъ отиваха въ Америка и главно Съединенитъ щати. Тая последна страна въ началото на миналия вѣкъ имаше едно население отъ 5,308,000 жители, т. е. приблизително колкото България къмъ

¹⁾ Даннитъ не се отнасятъ точно до годинитъ, подъ които сж отнесени; отъ тукъ и разликитъ, които се явяватъ между тая таблица и даденитъ по-долу въ текста цифри.

1925 година. Отъ 1820 до 1932 год. въ Щатитѣ сж се преселили общо крѣгло 38 милиона души. Отъ тѣхъ крѣгло 18 милиона сж отъ Северна и Западна Европа, 14 милиона отъ Южна и Юго-Источна Европа и останалитѣ 6 милиона отъ останалитѣ части на свѣта (отъ тѣхъ 4 милиона отъ други американски държави). Това е едно грамадно преселение, което придобива всичкото си значение, като се вземе предвидъ, че не по-малко хора сж се преселили и къмъ други колониални области или пъкъ отъ една страна въ друга на континента.

Увлѣченъ въ чудото на стопанския напредѣкъ, който позволи да се повдигне нивото на живота и да се изхранва едно така многобройно човѣчество, както никога по-рано, миналиятъ вѣкъ бѣше изпадналъ въ илюзията, че може да се игнорира закона за съотношението между размѣра на територията и населението. Деветнадесетиятъ вѣкъ бѣше на мнение — мнение което бѣше вкоренено въ либералистическото възрѣние на вѣка, че може да се проведе до край раздѣлението на труда между народитѣ и е възможно, така да се каже, да съществува народъ безъ земя. Тогава се яви учението за изгодата отъ раздѣлението на стопанството между аграрната и индустриалната държава. Индустриалната държава е държава безъ земя. Въ нея грамадната частъ отъ населението е свършено откъсната отъ земята, отъ земеделското производство и трѣбва да изкарва препитанието си съ промишленъ трудъ, произведенията на който трѣбва да бждатъ пласирани въ аграрнитѣ страни, които нагаждатъ своето производство така, што да произвеждатъ само хранителни произведения и сурови материали, нужни за тѣхното собствено население и за индустриалнитѣ страни. Това раздѣление на труда, върваше се, трѣбва да доведе до небивало увеличение на производителността и отъ тукъ и на богатството на свѣта. Англия и частъ отъ останалата Европа се посочваше като примѣръ на подобна индустриална страна. Тукъ можеше, споредъ това мнение, да се струпа едно огромно население, несъразмѣрно голѣмо за територията на държавата. И наистина ний виждаме въ Англия на една площъ отъ 151 хил. кв. клм. да живѣятъ днесъ (1931 г.) крѣгло 40 милиона души, което дава една гжстота на населението на кв. клм. отъ 265 души. Малко по-гжсто е населението въ Белгия — близо 266 души; тия страни се следватъ отъ Холандия — 232 души, Германия — 140 души, Италия — 133 души, Чехословакия — 104 души на кв. клм. и т. н. Вънъ отъ Европа такава гжстота на населението има само една голѣма страна — Япония съ 135 души на кв. клм. при 92 милиона население (за 1930 г. ведно съ територията на континента).

Възможността, обаче, да се задържи за дълго време подобенъ редъ на нѣщата се оказа една празна илюзия. Голѣмата стопанска криза, която сега свѣтътъ преживѣва, въ не малка степенъ се дължи на това неестествено разпредѣление на населението въ свѣта и раздѣлението на труда, което то следва. Една чисто индустриална държава можеше и може да съществува само до тогава и доколкото останалия свѣтъ, т. е. аграрнитѣ страни сж съгласни или принудени да останатъ въ това си положение и да купуватъ индустриалнитѣ стоки отъ индустриалнитѣ страни, безъ да си създаватъ собствена индустрия. Презъ цѣлия 19 вѣкъ това бѣше положението. Модерната рационална и научна техника, съ която разполагаше Европа, ѝ гарантираше такива предимства въ индустриалното производство въ цѣлия свѣтъ, че другитѣ страни не можеха

и да мислят да се противопоставят на вноса отъ Европа. Английскитѣ стоки намираха пласментъ въ цѣлия свѣтъ и отъ цѣлия свѣтъ Англия и Европа получаваха сурови материяли. Съ разпространението на културата и техническото знание и вънъ отъ Европа, обаче, положението започна да се промѣня. Аграрнитѣ държави започнаха да мислятъ за собственото си индустриализиране. Сега стана ясно, че ония чисто индустриални държави, които нѣматъ достатъчно земя, ще изпаднатъ въ затруднено положение, понеже пласмента на стокитѣ имъ се затруднява. Съ това изпъкна на преденъ планъ въпроса за владението на достатъчно земя, за да се гарантира прехраната на населението, земеделския базисъ на нацията.

Този земеделски базисъ само привидно липсва на Англия. Защото Англия не се състои само отъ двата европейски острова съ тѣхнитѣ 313 хил. кв. клм. и 49 милиона жители. Англия е частъ отъ голѣмата Великобританска империя и английското население въ действителностъ се опира съ едина си кракъ върху огромнитѣ владения на Великобритания отвъдъ моретата и тѣхното предимно аграрно стопанство. Тая империя обхваща земи буквално въ всичкитѣ части на свѣта и въ нея наистина слънцето никога не залѣзва. Създаването на тая империя струва огромни усилия и потоци кърви. Нейното начало се поставя съ образуването на Източно-индийската компания (1600 год.) и образуването на колонията Вергиния (1603 г.) въ Америка. Следнитѣ триста години сж дълъгъ низъ отъ непрестанни войни, които Англия е водила за тия колонии, защото цѣлата империя е завладѣна съ оръжие, било като сж непосредствено подчинени туземнитѣ държави, било като сж отвоювани колониятѣ на другитѣ европейски колониални сили. Презъ XVII и XVIII вѣкъ по пѣтя на насилието и войната Англия създаде огромна империя съ владения въ Америка, Азия (Индия), Африка и Австралия. Откъсването на Съединенитѣ Щати презъ 1776 год. бѣше единствената загуба. Колкото, обаче, и да бѣше голѣма тая империя, тя не бѣше достатъчна. Въ края на миналия вѣкъ започва новъ колониаленъ периодъ, който показва всичката ненаситностъ на колониалнитѣ завладявания. Въ 1877 год. кралица Виктория биде провъзгласена за императрица на Индия — това бѣше началото на цѣлъ редъ нови завоювания. Въ 1879 год. Англия завзе Кингъръ, 1882 г. — при възстанието на Араби-паша — окупира Египетъ, 1890—1894 завоюва главнитѣ си африкански владения Виту, Уганда и Баутоландъ, 1886 г. — Бирма, 1895 г. — Малайскитѣ държавици, 1903 — Занзибаръ и Родезия и най-после Трансваалъ. Съ покоряването на буритѣ изглеждаше като че ли да е настѣпило едно насищане. Въпрѣки това свѣтовната война донесе нови придобивки на империята, които отчасти закръглиха и свързаха по-здраво досегашнитѣ ѝ главно африкански владения. Днесъ Великобритания, съ британскитѣ доминиони, короннитѣ колонии, мандатнитѣ области и останалитѣ владения подъ разни титули, обхваща общо 48 милиона кв. клм. или 30% отъ твърдата земя, една територия която има около 461 милиона души население или приблизително 25% отъ човѣчеството. Несъразмѣрността между населението и територията въ империята е явна.

Тия огромни владения сж основата на богатството и силата на Великобритания. Винаги тя може да се опре на неизчерпаемитѣ имъ богатства и източници. Отдѣлнитѣ части на Британската империя, въпрѣки

всичката политическа самостоятелност, съ която доминионитѣ се ползватъ, днесъ сж свързани помежду си много по-здраво, отколкото когато и да е въ миналитѣ времена, ако и единствената видима връзка да е само кралътъ. (Причинитѣ за това така здраво сцепление ще се разбератъ отъ казаното по-нататкъ). Империята е източникъ на всички сурови материали и широкъ пазаръ за английскитѣ произведения. Действително мечтата на Джозефъ Чембърлейнъ отъ империята да се създаде едно стопанско цѣло не е още осъществена, но въ това отношение сж поставени вече нѣкои здрави начала. Стопанската имперска конференция презъ 1932 г. въ Отава съ своитѣ решения, целящи да свържатъ здраво империята стопански, тури основитѣ на едно дѣло, което, когато единъ день бѣде завършено, ще промѣни коренно стопанския видъ на свѣта.

Да се поддържа огромната империя на Велико-Британия срещу гладнитѣ за земя народи е, разбира се, извънредно трудно. Основното правило на английската политика въ това отношение може да се намѣри въ следнитѣ думи на адмирала Sir Walter Raleigh, които той е написалъ въ 1617 г. въ доклада си до английския кралъ Якобъ I: „Който владѣе морето, владѣе търговията, който има въ ржцетѣ си търговията, господствува върху богатствата на свѣта и съ това върху самия свѣтъ“. Господството върху морето е основния стълбъ на империята. Англия поддържа една огромна флота, която я прави господаръ на моретата и Англия досега винаги грижливо е бдѣла, щото тя никога да не бѣде надмината отъ никоя друга флота по сила. Но не по-малко значение отъ флотата има оная грамадна мрежа отъ морски бази, кабели, бързи съобщения, аеропланни линии и станции, която флотата има на разположение по всички морета. Нѣкога Хжскисонъ, единъ отъ голѣмитѣ държавници на Англия въ началото на миналия вѣкъ, бѣше казалъ: „Англия ще бѣде силна или тя изобщо нѣма да бѣде“. И действително, ако Англия само за моментъ изгуби своята морска сила, ако пжтищата за връзката между нейнитѣ колонии станатъ несигурни въ нейнитѣ ржце, империята ще се разпадне или по-право ще стане жертва на нови сили и Англия и доминионитѣ ще бждатъ загубени.

Вследствие на благоприятното съотношение, което съществува между населението и пространството въ обширната Великобританска империя, Англия и главнитѣ британски доминиони се явяватъ главната консервативна сила въ външната политика на свѣта. Англия е фактически срещу каквото и да е преразпредѣление на териториалнитѣ владения. Сегашното разпредѣление е най-благоприятното, което тя може да иска. Да владѣе повече тя сигурно вече не иска. Да запази сегашнитѣ си владения е нейната цель. И понеже при една нова война може да се яви опасността тя да бѣде принудена да отстъпи на други сили нѣщо, или въ нейнитѣ владения да се явятъ сепаратични движения, всичката грижа на Англия, като представителка на интереситѣ на цѣлата империя, е да се запази мирътъ, а съ него и сегашното разпредѣление на свѣта.

Това консервативно становище се сподѣля и отъ друга една велика сила — Франция. Тя е владетелка на една сжщо така огромна империя, която има още това предимство, че е много по-събрана, отколкото британската. Общо французската империя обхваща 12,3 мил. кв. клм., т. е. 90% отъ земната повърхностъ съ едно население, което е приблизително само 5% отъ населението на земята, едно извънредно благоприятно съот-

ношение. Нейната консервативност въ външната свѣтвна политика, обаче, освенъ другитѣ причини — страхъ отъ Германия и пр. — се опредѣля още и отъ една друга демографска причина, а именно стабилността на нейното население. Франция въ Европа има 551 кв. километра съ едно население отъ кръгло 42 мил. души, или на 1 кв. клм. има кръгло 76 души. Увеличението на нейното население, обаче, вследствие намаление на раждаемостта е спрѣло. Така че въ близко бъдеще нейното население не само че нѣма да се увеличи, но и ще се намали. Ако се запази сегашниятъ процентъ на раждаемостъ и смъртностъ въ Франция, тя въ 1960 год. ще има вѣроятно кръгло 40 мил. население. Ясно е, че Франция, следъ разрешението на националния си въпросъ, съ връщане на Елзасъ и Лотарингия, не представлява вече експансивна сила. Тя, подобно на Англия, е за запазване на статуквото, ако и относно неевропейския свѣтъ да е по-малко заинтересована въ това статукво, понеже е по-малко заплашена.

Кои страни днесъ сж гладни за земя, съ други думи отъ кои страни може да се очаква, че ще проявятъ експансивностъ и стремежъ къмъ завладяване на нови земи? Ако се спремъ върху Европа, на първо мѣсто като особено експансивни изпъкватъ Германия и Италия.

Германия въ началото на миналия вѣкъ е имала около 22 милиона население, въ 1900 год. е имала 50,6 милиона, 1930 год. има 64,4 мил., а въ 1960 год. ще има, вѣроятно, около 68 мил. Гѣстотата на населението въ 1930 год. е било 137, а въ 1933 год. 140 души на кв. клм. При днешното положение на нѣщата Германия е свѣрхнаселена. Всичкитѣ ѝ колонии сж отнети, а почвата ѝ е сравнително малко плодородна, множество сурови материали липсватъ, така че населението мжчно може да се изхранва на сегашната намалена територия. Не бива, обаче, да се забравя, че тя излѣзе отъ войната победена. Въпрѣки огромнитѣ усилия на нейния народъ, огромния напредѣкъ отъ войната насамъ, възстановяването на военната си сила, Германия едва ли може да мисли за завладяване на чужди земи или придобиване колонии чрезъ война. Но не трѣбва да се изпуска изъ предвидъ, че Германия отъ войната насамъ проявява една твърда непоколебима и, бихъ казалъ, извънредно тактична воля къмъ извоюване на всички свои права. Напоследѣкъ тамъ все повече и повече се говори за правото ѝ върху нейнитѣ бивши колонии. Освенъ това въ главитѣ на много германски политици безсѣмнено се върти плана за едно колонизаторско нахлуване въ рускитѣ степи. Все пакъ намъ се струва, че тукъ огънятъ не така лесно ще избухне. Експансивната сила на Германия освенъ това презъ следнитѣ години нѣма да се увеличи, понеже увеличението на нейното население сжщо не е голѣмо. Къмъ 1960 год. тя ще има едно население отъ 68 мил. или 144 души на кв. клм., когато много отъ другитѣ европейски страни презъ това време ще иматъ много по-голѣмо увеличение на населението си.

Свършено въ друго положение се намира Италия. Италия отдавна вече се смѣта за пренаселена съ нейнитѣ 134 души на кв. клм. Поради планинския характеръ на частъ отъ страната, едно значително увеличение на обработваемата площъ тукъ не може да се очаква, ако и да се правятъ огромни усилия въ това направление. Винаги страната е давала една голѣма емиграция, обаче, нито отъ национална гледна точка тая емиграция е желателна, нито пъкъ за нея вече има онѣя добри условия.

които бѣха въ миналото — всички колонизаторски страни сж се затворили за нови колонисти. При това положение, което отдавна се предчувствуваше, въ Италия винаги сж се стремѣли да придобиятъ колонии. Тя владѣе вънѣ отъ Европа 2255 хил. кв. клм. които обхващатъ Либия, Еритрея, Италианска Сомалия. Освенъ това като плячка отъ войната на нея се падна Родосъ и островитѣ на Додеканеза.

Още въ края на миналия вѣкъ (1896 г.) Италия се бѣше опитала да завоюва Абисиния. Опитътъ тогава излѣзе несполучливъ. Сегашнитѣ колонии на Италия, обаче, не сж въ състояние да погълнатъ излишъка на нейното население още повече, че въ по-голѣмата си частъ тѣ обхващатъ безводни и съ твърде лошъ климатъ области. При това положение Италия се чувствува стѣснена, къмъ което се прибавя чувството на недоволство въ италианския народъ къмъ бившитѣ ѝ съюзници въ войната. Италия намира, че съюзницитѣ сж използвали нейната слабостъ при сключването на мира, за да си подѣлятъ по-голѣмата частъ отъ плячката, а да я оставятъ да се мъчи съ своето гъсто население при старитѣ си размѣри. И действително подъ форма на мандати, колонии и пр. Англия и Франция взеха по-голѣмата частъ отъ откъснатитѣ отъ централнитѣ сили земи и колонии. Така Англия получи близо 7 и половина милиона кв. клм., Франция близо единъ милионъ, а Италия само 414 хил. кв. клм. съ 3,5 мил. жители. При това положение Италия, която въ 1960 год. ще има едно население отъ 50,3 мил., т. е. 162 души на 1 кв. клм. и ще бѣде, следователно, по-гъсто населена отъ Германия, потърси изходъ отъ това положение. И го потърси отново тамъ, гдето го бѣше търсила преди години — въ Абисиния.

Войната е вече започнала и отъ ежедневнитѣ известия и статии всѣки е добре осведоменъ, както относно причинитѣ на тази война, така и относно шансоветѣ за успѣхъ на дветѣ страни. Нека за моментъ се спремъ, обаче, на твърдото противодействие, което Италия среща въ завоевателната си политика отъ Англия. На какво се дължи то?

Първо, Англия е, казва се, загрижена за мира. Намалението простижа на Женевския институтъ е за нея отъ най-голѣма важностъ, защото, както вече казахъ, О.Н. трѣбваше да гарантира сегашното териториално статукво, което е политиката и на Англия. Второ, казва се, че застрашаването на самостоятелността на последната независима държава въ Африка ще предизвика вълнения и ще повдигне антипатитѣ срѣщу бѣлитѣ въ всички цвѣтни африканци и азиатци, отъ което безсъмнено ще пострада най-вече сигурността на британскитѣ владения. Но въ действителностъ Англия е застрашена и много по-прѣко отъ италианския стремежъ да се завоюва Абисиния. Тя е заплашена въ две точки: първо — въ стопанскитѣ си интереси въ Суданъ и Египетъ и второ — въ сигурността на Суецъ, който се явява най-важния пунктъ на оная мрежа отъ крепости, бази и пристанища, за която говорихме, и която единствена гарантира цѣлостта на империята.

Египетъ се намира подъ опеката на Англия отъ 1882 год. насамъ. Въпрѣки сравнително голѣмата самостоятелностъ, която е оставена на египетското правителство, Англия извънредно зорко бди надъ това да не изгуби фактическата си властъ надъ Египетъ. За нея той е преди всичко врата къмъ голѣмия пѣтъ, който свързва всичкитѣ нейни африкански владения отъ устието на Нилъ до Капшатъ. Но той е, още по-

важно, пазачът на Суецъ, т. е. на най-кжсия и сигуренъ за Англия пътъ за Тихия и Индийския океанъ. Тукъ Англия има сжщо огромни стопански интереси. Не по-малки сж тѣ и въ Anglo-египетски Суданъ, надъ който, както и надъ съседнитѣ две английски колонии—Кения и Уганда, е надвесена Абисиния. Тукъ има огромни плантации, които съ своя памукъ хранятъ английската индустрия, като я освобождаватъ отъ твърде стѣснителната зависимостъ отъ американскитѣ производители.

Anglo-египетскиятъ Суданъ има 2,611,000 кв. км. територия. Презъ последнитѣ години съ памукъ е била засѣта една площъ отъ срѣдно надъ 130 хиляди хектара, докато преди войната засѣтата площъ е била срѣдно само 17,7 хил. хектара. Увеличението значението на Суданъ като производител на памукъ проличава като се вземе предъ видъ, че тукъ преди войната се е добивало срѣдно 3130 тона памукъ, а сега се добива срѣдно годишно надъ 30000 тона. Въ Египетъ засѣтата съ памукъ площъ достига срѣдно 740 хил. хектара и срѣдното годишно производство е надъ 330 хиляди тона. Грамадната частъ отъ този памукъ се преработва въ Англия. Сжществуването на памучнитѣ плантации, обаче, въ Египетъ и особено въ Суданъ, се намира въ пълна зависимостъ отъ водитѣ на Нилъ и специално на Синия Нилъ.

Синиятъ Нилъ е много по-пълноводенъ и по-важенъ отъ Бѣлия Нилъ. Той извира отъ абисинскитѣ планини, преминава презъ езерото Тана, което представлява единъ огроменъ естественъ резервуаръ, и се спуска къмъ Суданъ. Водитѣ на Синия Нилъ, регулирани съ редъ съоръжения, и голѣмия баражъ, който лежи при Сенаръ, напояватъ плантацитѣ. Тѣхната плодородностъ зависи напълно отъ това напояване. Ето защо, ако по единъ или другъ начинъ разпореждането съ водитѣ на Синия Нилъ премине въ други рѣце и тия води се отведатъ въ друга посока, да кажемъ къмъ Еритрея, въ такъвъ случай голѣма частъ отъ Суданъ и Египетъ ще се превърне въ безводна пустиня. Англия винаги е схващала всичката важностъ на това другъ да не се разпорежда съ водитѣ, напояващи Суданъ и Египетъ, и още въ 1902 год. Абисиния е трѣбвало да признае правото на Англия безъ нейно съгласие да не позволи, или сама да не извършва, никакви напоителни мѣроприятия въ басейна на Синия Нилъ и езерото Тана. Тури ли, обаче, Италия рѣжа на Абисиния или на областта край Тана, Англия не може вече да бжде сигурна, че това ще бжде запазено. Действително Италия и Франция въ 1906 год. признаха правата на Англия въ това отношение, но кой може да гарантира за въ бъдеще този договоръ, щомъ областта е въ рѣцетѣ на Италия? Тя иска да завладѣе Абисиния, както се разбира, за да може да намѣри мѣсто гдето да насели своето излишно население. Това ще е възможно само при условие, че завоюваната областъ, както и старата колония Еритрея, бжде добре оросена, за която целъ ще трѣбва да се взематъ тѣкмо водитѣ на езерото Тана. При това положение какъ може да гледа спокойно Англия, какъ Италия навлиза въ Абисиния, когато знае, че при първото политическо затруднение, което тя ще има, Италия ще използва притѣсненото ѝ положение, за да накърни правата ѝ върху водитѣ на Нилъ? Всѣки знае, че Италия се нуждае отъ земя за колонизация и подобенъ обратъ на политиката би се явилъ естествена последица отъ този нейнъ стремежъ. Загубятъ ли се, обаче, водитѣ на Нилъ, съ това

Суданъ загубва своето стопанско значение, а лесно може да смѣни вследствие на това и владетеля си.

Отъ не по-малко значение е и другата страна на въпроса. Да предположимъ, че областъта на Синия Нилъ остава вънъ отъ влиянието на Италия и че тя при единъ успѣхъ само уголѣми значително своитѣ колонии Сомалия и Еритрея и, като ги съедини, създаде тукъ една голѣма Италианска Източна Африка. По този начинъ Египетъ ще се намѣри здраво склещенъ между голѣми италиански колонии, а освенъ това Италия ще се почувствува вече добре стѣпила върху тѣснинитѣ на Адень. Съ това господството на Англия въ Египетъ, което господство ѝ гарантира сигурността на Суданъ, сиречь на пътя за Индия, губи своето значение. Защото една заседнала здраво въ Адень Италия, която разполага следователно съ сигурна база за своитѣ въздушни сили, винаги може да създаде трудности на английското господство въ Арабия и да заплаши въ даденъ опасенъ моментъ връзката съ Индийския океанъ и Пацифика.

При поставянето въ опасностъ толкова реални интереси на цѣлата империя, ясно е, че италианската експансия къмъ Абисиния, продиктувана отъ непрестанното увеличение на населението на Италия, ще стане причина за единъ близъкъ конфликтъ между крепителя на колониалното статукво Великобритания и най-експансивната сила въ Европа — Италия. Англия винаги ще дебне момента да се отърве отъ тази опасностъ, а същевременно Италия, ако не бѣде удовлетворена по нѣкакъвъ начинъ другаде, подъ напора на растящото си население винаги отново ще се опитва да закрѣгли своитѣ африкански колонии.

Германия и Италия сж европейскитѣ сили съ съвременна експансивностъ, които търсятъ земи за своето нарастнало население днесъ и ги търсятъ предимно въ колониалнитѣ области. Ако, обаче, проникнемъ малко въ бъдещето, ще видимъ, че следъ нѣколко десетилѣтия този проблемъ ще се изпрѣчи и предъ други европейски държави и народи.

* * *

Населението въ Европа се увеличава свършено неравномѣрно. Ние въ този континентъ имаме страни съ бързо растящо, стихийно растящо население, други съ бавно растящо или стабилизирано население и трети съ намаляващо се население. Общо населението на Европа следъ една генерация ще бѣде съ около 100 милиона души по-голѣмо, но отъ това увеличение около 80% ще взематъ странитѣ на славянския изтокъ и юго-изтокъ, 10% ще се паднатъ на Италия и пиринейскитѣ държави и останалитѣ 10% ще взематъ останалитѣ европейски държави безъ Франция, чието население даже се намалява.

Каква огромна разлика въ прирѣста на населението имаме въ отдѣлнитѣ европейски държави се вижда отъ следващитѣ тукъ данни. Най-голѣмо е то въ Русия, сигурно срѣдно годишно надъ 20 на хиляда, и въ Польша — 17 на хиляда. Следъ това идватъ балканскитѣ страни, Холандия и Португалия съ по около 13 на хиляда, останалитѣ страни отъ Срѣдна и Южна Европа, които иматъ прирѣстъ отъ 5—10 на хиляда и най-после Англия и Франция съ по-малко отъ 5 на хиляда. Тия разлики сж фактори, отъ които не следъ дълго ще се породятъ сили, които ще преобразятъ картата на Европа.

Най-голямъ приръстъ на населението иматъ беднитъ аграрни страни на Източна и Югоизточна Европа. Тъ и сега мжно изхранватъ своето непретенциозно население и трѣбва да се смѣтатъ за пренаселени. Какъ тогава следъ 20—25 години ще се намѣри мѣсто въ тия страни за още 80 милиона души? Да намѣрятъ тия хора прехраната си въ индустрия е малко вѣроятнo поради липсата на капитали и възможности за пласментъ въ чужбина. Тѣхната земя скоро ще имъ стане тѣсна. При това положение ще трѣбва да се очаква едно засилване на натиска на народитѣ отъ Източна и Югоизточна Европа къмъ западъ — областитѣ на по-голяма култура, по-голямо богатство и стабилизиранъ приръстъ на населението.

Славянскитѣ народи, които ще взематъ най-голямъ дѣлъ въ това увеличение и свързанитѣ съ него трудности, ще бждатъ презъ следнитѣ десетилѣтия носители на политическата експансивностъ въ Европа. Тѣ ще бждатъ следъ кратко време най-многобройната народностна група въ нея, тѣ ще опредѣлятъ характера на културата ѝ и сигурно тѣ ще се опитатъ да промѣнятъ и нейната културна и политическа карта. Вѣроятността на тая промѣна ще ни стане очевидна, ако си припомнимъ следнитѣ обстоятелства. Въ началото на миналия вѣкъ тритѣ народностни групи — славяни, германци и романи — бѣха почти еднакви по брой. Въ началото на настоящия вѣкъ, значи следъ 100 години, славянитѣ вече бѣха надъ 40% отъ населението на Европа, германцитѣ сж все една трета, а латинскитѣ народи сж спаднали на една четвъртъ отъ европейското население. Къмъ срѣдата на настоящия вѣкъ, ако увеличението на населението запази сегашното си темпо, славянитѣ ще сж повече отъ половина отъ населението—Европа ще е славянска земя,— германцитѣ ще сж малко повече отъ една четвъртъ, романитѣ малко помалко отъ една четвъртъ. Това безсъмнено ще увеличи извънредно много демографическото напрежение между славянскитѣ аграрни страни на Истока и предимно индустриалнитѣ страни на Срѣдна и Западна Европа. Че това демографическо напрежение ще се прояви въ едно не по-малко силно политическо напрежение между тия две половини, е вънъ отъ съмнение и може да се предскаже отъ сега. Ако това напрежение не доведе до ново териториално разпредѣление въ Европа или вънъ отъ нея, това ще е преди всичко поради много по-голямата опасностъ, която се надвесва надъ цѣла Европа и изхожда отъ една неепропейска сила, бързиятъ ръстежъ на чието население я тика неотразимо къмъ политическа експансивностъ — Япония.

Япония е най-гъсто населената голѣма държава вънъ отъ Европа. Въ сегашнитѣ си граници тя има около 679 хил. км. и се състои отъ 413 острова отъ различна голѣмина (сжщинска Япония или Нипонъ), Корея, Формоза, Юженъ Сахалинъ, областъта Куантуангъ въ Китай и бившитѣ германски острови въ Южното море. На това пространство, което при това въ една значителна частъ е малко пригодно за стопанство, презъ 1930 год. е имало близо 92 милиона души население. На кв. км. се падатъ 135 души, малко повече отколкото въ Италия. Което е, обаче, особено важно, населението се увеличава неимоверно бързо — презъ последнитѣ години срѣдно годишно съ 16 души на хилядата, което приблизително отговаря на увеличението на населението въ Полша. Отъ голѣмитѣ културни нации сигурно само Русия се увеличава така бързо.

Растежът на населението нѣма изгледи да се спре скоро, понеже нравитѣ, традициитѣ и религията въ Япония сж прѣчка за всѣко намаление на раждаемостта. При това положение сега 1935 год. Япония сигурно вече има приблизително 100 мил. души, а къмъ 1950 год. ще има 125 милиона и 1960 год. — надъ 140 мил. души. Ако остане въ сегашния си размѣръ Япония, гѣстотата на населението следъ едно поколѣние ще бѣде следователно немовѣрно голѣма—1950 год. къмъ 180, а 1960 год. къмъ 200 души. Значително повече отколкото тогава ще има коя да е отъ голѣмитѣ европейски държави — Британния, Германия, Франция или дори Италия.

Бързото увеличение на населението и невъзможността това население да се изхранва въ Японскитѣ острови е било винаги факторъ на японската експанзивностъ. Индустриализирането на страната е вървѣло по сѣщитѣ съображения съ бързи крачки напредъ. Благодарение низкитѣ заплати, които японскитѣ работници получава, Япония упражнява дѣмпингъ по цѣлия свѣтъ. По този начинъ чрезъ развитие на индустрията тя се мѣчи да осигури прехраната на населението си. Вънъ отъ съмнение, обаче, е, че по този пѣтъ надалечъ нѣма да се отиде. Първо, ние забелязваме, че навредъ японскитѣ дѣмпингъ сѣ посрѣща недружелюбно и една следъ друга странитѣ затварятъ границитѣ си за японскитѣ стоки. Така е въ Европа и Америка, но така е и въ Индия, Китай, така е навредъ. Второ, въ Япония се добре схваща, че трѣбва не само да се намѣри работа за едно увеличаващо се население, но и че понататѣкъ не е възможно да се запазятъ сѣщитѣ мизерни условия на работа и животъ, които има сега. Повиши ли се, обаче, нивото на живота, съ това се отнема възможността за по-нататѣшно индустриално разширение. Какво става при това положение на Япония? Увеличението на населението у нея има стихийенъ характеръ, и то не се поддава на никакво регулиране. Намалението на раждаемостта освенъ това не е желателно отъ национална гледна точка. Оставатъ два пѣтя: емиграцията и военното разширение. Япония опита последователно и двата пѣтя.

Първо емиграцията. Веднага щомъ се почувствува увеличението на населението японцитѣ почнаха една масова емиграция въ Азия, Америка, Австралия и Африка. Тазн емиграция скоро обаче биде спрена. Японцитѣ никѣде не сж обичани. Бѣлата раса, заела огромни области, си е запазила правото да регулира въ тѣхъ движението на населението. Либералистическата емиграционна политика вече е напусната и никога нѣма да се възстанови. За Япония най-важната прѣчка е забраната въ Съединитѣ Шати да се заселватъ японци. Още въ края на миналия вѣкъ борбата срещу заселването на жѣлтитѣ въ Шатитѣ бѣше една отъ причинитѣ за ограничаване на емиграцията. Въ 1882 год. тамъ бѣше запретенъ достѣп на китайци, но сѣщо така недружелюбно бѣха гледани и японцитѣ. Когато въ 1924 год. бѣше опредѣлена квотата на допустимата емиграция, японцитѣ бѣха изключени. Сега японци не могатъ да се преселватъ въ Шатитѣ. Сѣщо така тѣ не могатъ да се заселватъ и въ Австралия, Канада и Британска Южна Африка. Колонизацията въ Китай сѣщо срѣщаше огромни прѣчки поради силната умраза на народа срещу японцитѣ.

При това положение Япония вече пристѣпн къмъ второто срѣдство — войната. Това срѣдство тя вече бѣше опитала веднѣжъ въ 1905 год.,

когато получи Корея и Сахалинъ и доби признаването си на велика сила. Хаотичното състояние въ Китай ѝ позволи и сега да се опита да стъпни здраво на континента. Войната между Китай и Япония, която доведе до образуването въ 1932 год. на Манджуко и която въ последнитѣ дни води къмъ отдѣляне нови провинции отъ Китай, е резултатъ на демографския натискъ. По нѣколко съображения, обаче, китайската територия не може да разреши демографската проблема на Япония. Япония ще се постарее да организира китайския пазаръ, за да отстрани американската и европейска конкуренция и да осигури единъ значителенъ пласментъ за своята индустрия, както и снабдяването на сѣщата съ известни сурови материяли. Доколко това при познатата неприязненостъ и пасивна съпротива на китайския народъ и въпрѣки противоположнитѣ интереси на множество велики сили ще се удаде на Япония, е въпросъ на бъдещето. Главната проблема, обаче, си остава открита, понеже едно масово колонизиране на японци на континента едва ли е възможно. Преди всичко японцитѣ много мѣчно ще се аклиматизиратъ въ Манджуко или Монголия поради острия континенталенъ климатъ, който е просто убийственъ за тѣхъ. Тѣ лесно ще бждатъ изтикани тукъ отъ китайцитѣ, които сѣ много по-добри колонизатори и които по-лесно се аклиматизиратъ. Освенъ това самиятъ Китай е пренаселенъ. При кръгло 7 мил. километра територия и кръгло 450 мил. население Китай има срѣдно по 62 души на кв. клм. Има, обаче, области където гъстотата е много по-голяма. Така долината на Янъ Сикянъ минава за най-гъсто населената областъ въ свѣта. Така че Япония тукъ не може да намѣри мѣсто за излишното си население. Тя трѣбва да го търси другаде.

И ние се приближаваме къмъ голѣмата проблема на областитѣ край Великия Океанъ, проблемата която крие въ себе си опасноститѣ за най-големия конфликтъ, който нѣкога въ бъдеще ще избухне, безъ да може да бжде отстраненъ.

Защото, докато Япония наподобява единъ огроменъ мравунякъ, въ който скоро ще има свърхнаселяване въ такава степенъ, че нѣма да има мѣсто где хората дори да погребватъ мъртвитѣ си, по брѣговетѣ на Пацифика има огромни плодородни земи, които въ буквалния смисълъ на думата сѣ празни и които могатъ да поематъ безъ да се изпълнятъ цѣлото свърхнаселение на Япония и другитѣ гъсто населени азиатски държави. Пренаселена е Япония, пренаселена е сѣщо така Британска Индия съ нейнитѣ 75 души на кв. клм. и неразвита индустрия, пренаселенъ ще бжде утре Китай, чието население расте съ сѣщата бързина, както и населението на Япония, празни сѣ, обаче, Съединенитѣ Щати, Канада, Австралия, Сибиръ. Япония има едно население, което днесъ представлява $\frac{1}{3}$ отъ населението на Щатитѣ, а е натрупано на една територия по-малка отъ Щата Калифорния. Въ Щатитѣ гъстотата на кв. клм. едва достига 16 души, т. е. 10 пѣти по-малка отъ тая на Япония и четири пѣти по-малка отъ тая на Китай, при една много по-плодородна почва и при несравнимо по-голямъ природни богатства. Нито единъ японецъ или китаецъ, обаче, не може да проникне въ Щатитѣ. Но ако богатството на Щатитѣ и тѣхната огромна сила задържа Япония отъ всѣки опитъ да се наложи, то не така стои въпроса съ Канада и Австралия. Тия страни сѣщо така не пущатъ цвѣтни преселници, ако и гъстотата на населението въ тѣхъ да е извънредно малка — 1 човѣкъ на кв.

кйм. и естественото увеличение на населението, особено въ Австралия, да е напълно почти спряно. Никой, мисля, въ границиитѣ съ Великия и Индийския океани британски доминиони — въ Канада, Австралия и Южна Африка, не си прави илюзии върху опасността, която е надвесена надъ тѣхната самостоятелностъ. Всѣки знае, че това, което спира японци и китайци да нахлуятъ въ тѣхнитѣ обширни безлюдни територии, това е страхътъ отъ могъществото на Велико-британия. И ако азъ кажахъ, че никога сцеплението между отдѣлнитѣ части на британската империя не е било така здраво, както сега, то е, защото съзнанието за тѣхната слабостъ кара всички доминиони да се държатъ здраво за общата империя. Тѣхната сигурностъ може да бѣде гарантирана само дотогава, докогато обединенитѣ флоти на доминионитѣ и на метрополията стоятъ здраво задъ всѣка частъ отъ британската империя. За това, обаче, е необходимо винаги флотата на империята бързо и сигурно да може да бѣде концентрирана въ политически неспокойнитѣ вече води на Индийския океанъ и Пацифика. Тукъ именно лежи значението на Суецъ за Британия. За да се отстрани японската и изобщо жълтата опасностъ отъ британскитѣ владения по брѣговетѣ на тия океани, необходимо нужно е веригата отъ бази и крепости Гибралтаръ, Малта, Портъ-Саидъ, Червеното море, Адень, Бомбай, Цейлонъ, Сингапуръ, Хонгъ-Конгъ да бѣде сигурно въ британски ржце. Цѣлата империя е заинтересована въ това по този пжтъ никой да не може да земе мѣсто, отъ което въ опасни моменти, може да затрудни концентрацията на флотата. Ето защо Италия не бива да стѣпи здраво въ северо-източна Африка, надвесена върху Суецъ и господствуваща върху Червеното море и Адень.

Ще успѣе ли, обаче, Англия да пази постоянно своитѣ слаби и далечни застрашени доминиони? Нѣма ли единъ день Япония, особено ако успѣе да организира Китай и да го подчини, нѣма ли тя да се опита въ една война за земя? Всѣки случай областъта на Тихия океанъ е областъ на единъ латентенъ конфликтъ. Тукъ въ бѣдаще непременно ще избухне борба за ново преразпредѣление и за изравнение на населението. Не може да има спокойствие тукъ, докато отъ една страна има области, които сж свършено рѣдко населени и разполагатъ съ огромни пространства неразработени почти площи, а отъ друга страна въ редъ държави, лежащи близко до сжщитѣ тия области, населението заплашва да се издуши поради тѣснотата на територията.

Италия и Германия днесъ, славянскитѣ страни съ бързо растящо население утре, напиратъ къмъ едно ново териториално разпредѣление на свѣта. Но надъ цѣлата бѣла раса, която днесъ господствува и си разпредѣля свѣта споредъ своитѣ нужди, се надвѣсва опасността, произтичаща отъ наложителната нужда на жълтата раса отъ териториално разширение. Жълтата опасностъ не е въображение, което трѣбва да се третира само въ булевардната литература. Тя е реална и заслужава вниманието на културното човѣчество. Не веднѣжъ отъ Азия дива пълчища сж заливали Европа. Отъ Манджурия и отъ Монголия, които сега се мжчи да организира Япония, излизаха пълчищата на Атила, Чингисъ-Ханъ и Тамерланъ. Не е изключена възможността още веднѣжъ презъ обединена Монголия жълтитѣ пълчища да се опитатъ да нахлуятъ въ рускитѣ степи. Славянскитѣ свѣтъ ще трѣбва въ такъвъ случай да спаси Европа и нейната култура. Още по-сигурно, обаче, е че Тихиятъ океанъ,

Пацификътъ, океанътъ на мира единъ день ще се превърне въ океанъ на най-безпощадната война, която свѣтътъ ще види. Тая война ще дойде, защото неспирното увеличение на населението на Япония и Китай ще доведатъ до нея. Кой ще победи въ тая война не може да се каже, защото не трѣбва да се забравя, че европейцитѣ, хората на хуманността, сж сжщевременно най-голѣмитѣ майстори на войната — никой не може да убива така хладнокрѣвно и така разумно, както бѣлиятъ човѣкъ. Едно, обаче, трѣбва да се знае: идващитѣ голѣми войни ще бждатъ безпощадни, защото тѣ ще бждатъ войни за осигуряване земя на нарастващитѣ народи и ще бждатъ войни между цѣли раси. Това ще бжде една борба на гиганти. Отъ нейния изходъ ще зависи бждната картина на свѣта. Може би борбата е още далечъ отъ насъ, но държавитѣ, които не живѣятъ съ години, а съ вѣкове, сигурно вече се готвятъ за нея. И ние всички трѣбва да върваме само въ едно—че нашиятъ народъ, нашата раса и нашата култура, културата на бѣлия човѣкъ, ще излѣзе победителка отъ тая борба.

Варна, 20 ноември 1935.

ОРГАНИЗИРАНЕ НА ЗЕМЕДѢЛСКОТО НИ СТОПАНСТВО.

отъ

СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

На земеделіето се крепи цѣлиятъ стопански животъ на нашата страна. Съ голѣми усилия на частни лица и при грамадни жертви отъ страна на държавата, изъ недрата на занаятчийството се създаде родна индустрия, но тя все още не е и едва ли ще стане грѣбнакъ на народното ни стопанство.

Освобождението отъ турското робство завари нашето земеделіе почти въ най-първобитна форма: мъртвиятъ инвентаръ се представляваше само отъ дървеното орало и мотиката, а културнитѣ растения бѣха главно смѣсьта, царевичата и въ малко количество бобътъ.

Овощарството бѣше познато само въ нѣкои отдѣлни пунктове, кждето вѣроятно, сж работили по-просвѣтени турци, а въ цѣли области, въ които днесъ имаме отлични овощни градини, населението не познаваше никакво овощно дърво.

Къмъ 1900 год. се яви страшниятъ бичъ за старото ни лозарство, филуксерата, която за единъ краткъ периодъ обърна грамадни пространства отъ цвѣтущи лозя въ пусти земи.

На тогавашнитѣ правителства предстоеше грамадна работа въ всичкитѣ области, която за щастие, даде резултати: разви се добра земеделска просвѣта и то при население, здраво свързано съ рутината, почна се по-добра обработка на почвата, като постепенно се приучва населението да си служи съ по-усъвършенствувани орджия и машини; въведоха се нови култури; възобновиха се лозята; даде се тласъкъ на овощарството въ всички райони, кждето има условия за преуспѣването му; направи се всевъзможни проучвания въ областта на скотовѣдството,

като се установиха насокитѣ, въ които трѣбва да се действува за подобрене на нашия добитѣкъ и т. н.

Но колкото и да сж голѣми успѣхитѣ въ нашето земедѣлие и отраслитѣ му, все пакъ то е твърде далечъ отъ тамъ, където трѣбва и може да бѣде, за да отговори на многобройнитѣ нужди на страната и да изнесе конкурентната борба, която води на международнитѣ пазари.

Преди всичко, земедѣлското стопанство заслужава по-голѣмо внимание отъ чисто демографско-политическо гледище. Селото, което е главниятъ представителъ на земедѣлското производство (покрай него и малкитѣ градове) е изворъ на живата сила на народа ни. Въ селото живѣятъ крѣгло 80% отъ жителитѣ на Царството. По-важното, обаче, е, че тамъ раждаемостта е по-голѣма. Това се вижда отъ следнитѣ проценти: срѣдно за 1909—1912 раждаемостта въ градоветѣ е 3.13%, въ селата: 4.38%; срѣдно за 1925—1928—за градоветѣ 2.67%, за селата 3.75%.

Отъ друга страна, слабитѣ доходи и по-слабата култура на селското население сж причина за по-голѣмата смъртностъ: срѣдно за 1909—1912 смъртността въ градоветѣ е 2.14%, за селата 2.34%; срѣдно за 1925—1928 за градоветѣ 1.69%, за селата 1.90%.

Години	Стопанства	Притежаватъ земя въ хектара	Срѣденъ размѣръ въ декари
1897	546.084	?	?
1908	640.511	4.007.616	63
1916	705.000	?	?
1926	734.191	4.469.987	60
1931	811.395	4.694.801	58

Броятъ на земедѣлскитѣ стопанства се е увеличавалъ отъ периодъ на периодъ по следния начинъ: (Вж. табл. отъ лѣво).

Срѣдниятъ размѣръ на стопанствата намалява успоредно съ нарастването на броя имъ.

Тенденцията за увеличаване или намаляване на стопанствата въ отдѣлнитѣ категории се вижда ясно отъ следната таблица:

Стопанствата надъ 200 декара и тия подъ 20 декара намаляватъ, а се увеличаватъ стопанствата отъ 20—200 дек.

Най-много се увеличаватъ стопанствата съ размѣри отъ 50 до 100 декара.

Презъ 1908 год. цѣлата земя въ частно владение е била разпредѣлена въ 9.877.807 парчета. На едно стопанство се падали срѣдно 11 парчета.

Презъ 1926 г. общиятъ брой на парчетата е билъ 11.485.553. При 734.191 стопан-

Категории стопанства	Процентитѣ имъ къмъ общия брой		
	1897 г.	1908 г.	1926 г.
Надъ 300 дек.	1.12	1.0	0.6
200—300 "	1.90	1.9	1.7
150—200 "	2.80	2.9	3.2
100—150 "	6.90	7.2	9.4
50—100 "	18.70	18.9	28.1
40—50 "	6.30	6.2	9.8
30—40 "	7.50	7.5	11.1
20—30 "	9.40	9.3	12.0
10—20 "	13.30	14.1	12.3
0—10 "	32.20	31.5	11.8
	100	100	100

ства за същата година на едно стопанство сж се падали срѣдно 16 парчета.

Съ увеличение броя на стопанствата, отъ една страна, и броя на парчетата въ едно стопанство, отъ друга, размѣрътъ на парчетата намалява. Това ни показватъ следнитѣ числа:

Презъ 1897 год. едно парче е било срѣдно отъ 4·7 декара

" 1908 " " " " " " " 4·4 "

" 1926 " " " " " " " 3·7 "

" 1931 " " " " " " " 3·3 "

При общъ брой на населението въ България 4.033.575 души презъ 1905 г. съ земеделне сж се занимавали 3.108.816 души, или 77%; презъ 1926 г. имаме общъ брой на населението 5.490.431 души, отъ които съ земеделне сж се занимавали 3.239.540 души или 62%.

Ако се вземе за основа активното население и въ сравнение съ нѣкои отъ другитѣ по-важни занятия, ще имаме следното положение, споредъ преброяването отъ 1926 год.:

Професии	Общо заети лица	Отъ тѣхъ активни	% на актив- ното насел. къмъ общия му брой
Земеделне	4.087.810	2.464.421	60,3
Промисленостъ	576.293	270.748	46,9
Търговия, банки и кредитъ	223.400	84.173	37,7

Земеделнието ангажира тру-
да на много по-голъма частъ
отъ населението си — 60,3%
срещу 37,7% при търговията и
46,9% при промишлеността.

Срѣдниятъ брой на члено-
ветѣ отъ едно селско домакин-
ство е 5—6 души, отъ които
3—4 сж работоспособни и до-
статъчни за едно стопанство

съ 50—100 декара. Въ такъвъ случай и при състоянието на нашето
полеводство, стопанствата съ земя до 49 декара ще иматъ излишни ра-
ботни ржце, а стопанствата надъ 100 декара ще иматъ недостигъ.
Разбира се, че сж мислими отклонения отъ тѣзи срѣдни, но тѣ сж само
изключения.

Ако допуснемъ, че земя до 19 декара може да се обработва срѣдно
отъ 2 работоспособни лица, то на кржгло 182 хиляди стопанства до 19
декара (споредъ преброяването отъ 1926 год.) се падатъ кржгло 270
хиляди излишни работници. Пакъ, ако допуснемъ, че стопанства съ земя
надъ 100 декара могатъ да бждатъ обработвани срѣдно отъ 5—6 работо-
способни лица, всичкитѣ 113.777 стопанства ще иматъ нужда отъ кржгло
250 хиляди наети работници. Следователно, отъ излишнитѣ работници на
древнитѣ стопанства оставатъ незаети пакъ въ селското стопанство
кржгло 20 хиляди души на година. Ако вземемъ предвидъ и стопанствата
20—49 декара, които сжщо иматъ излишни работни ржце, то броятъ на
последнитѣ ще бжде далечъ по-голъмъ. Това сж хората, които напиратъ
къмъ градоветѣ и индустрията и усложняватъ борбата съ градската
безработица, или пъкъ оставатъ по селата като безработни, ако не мо-
гатъ да заминатъ за чужбина. Смѣтамъ, че първата характерна особеностъ
на нашето земеделие е вече нахвърлена: че то е дребно и има излишна
работна ржка.

Впрочемъ, като става дума за излишни работни ржце въ земеделъ-
нието, нека се допълнимъ въ тази смисълъ, че много селски стопани
упражняватъ и други занятия. Това се вижда отъ следната таблица,
съставена възъ основа на даннитѣ отъ преброяването презъ 1926 г.

Селски стопанства	Брой на стопанствата	Отъ тяхъ въ следните стопанства земеделството е:			
		Главно занятие			Второстепенно занятие
		безъ второ-степенно	съ други второстепен. занятия	Второстепенно занятие	
До 19 дек.	181.560	86.175	31.200	64.185	
20—49 "	246.043	195.334	29.676	21.033	
50—99 "	212.384	184.003	20.097	8.284	
100—299 "	108.475	92.392	13.054	3.029	
надъ 300 "	4.723	3.516	946	261	
Всичко	753.185	561.420	94.973	96.792	

Тази табличка показва още, че по-дребните селски стопани иматъ и други занятия, за да допълнятъ доходитъ си, но процентното съпоставяне би било по-красноречиво:

Отъ втората табличка ясно се наблюдаватъ две тенденции: 1) колкото земеделското стопанство е по-дребно, толкова по-малкъ е броятъ на стопанитъ, за които земеделството е единственото занятие (безъ второстепенни занятия), съ други думи, толкова по-често се срѣщатъ второстепенните занятия и 2) при стопанствата надъ 100 декара се наблюдава нарастване на броя на лицата, които се занимаватъ и съ второстепенно занятие. Това сж главно стопанства, отдавани подъ наемъ. Стопанствата отъ 20 до 100 декара включватъ почти изключително само земеделски трудъ.

Отъ гледище на размѣритъ на стопанисваната земя, различаваме нѣколко района. Като имаме предвидъ, че за цѣлото Царство се падатъ 24.1% за селскитъ стопанства до 19 декара земя (дребни); 15.1%—за

селскитъ стопанства надъ 100 декара земя (голѣми) и, следователно, 60.8% — за селскитъ стопанства отъ 20 до 100 декара (срѣдни), можемъ да наброимъ нѣколко райони, които много се отклоняватъ отъ общата срѣдна. За райони на голѣмото земеделіе бихме могли да смѣтаме тѣзи околии, при които стопанствата надъ 100 декара сж повече отъ 25%.

Такива сж:

- Ямболъ, Елхово, Карабунаръ, Карнобатъ, кждето голѣмитъ стопанства заематъ срѣдно 37%;
- Н-Загора, Ст-Загора, кждето голѣмитъ стопанства сж срѣдно 31%;
- Ломъ, Орѣхово, Никополъ, Свищовъ, Плѣвенъ, кждето голѣмитъ стопанства заематъ срѣдно 29% и
- Брѣзникъ, Фердинандъ, Бѣлоградчикъ, Кула, кждето голѣмитъ стопанства заематъ срѣдно 28%.

Съ преобладаващо дребно земеделіе (до 19 декара) се наброяватъ следните райони:

- Сливенъ, Котелъ, съ дребно земеделіе крѣгло 45%;

б) Южно отъ линията Дупница, Пазарджикъ, Станимака, Кърджали, М.-Търново, Василико (всичко 19 околни), където дребното земедѣлие заема кръгло 42%;

в) Панагюрище, Пирдопъ, Карлово, Казанлъкъ, където дребното земедѣлие представлява кръгло 31%;

г) Г.-Орѣховица, Шуменъ, Преславъ, Е.-Джумая, където дребното земедѣлие достига кръгло 29%, и

д) Троянъ, Габрово, където дребното земедѣлие заема кръгло 27%.

Всички останали райони сж по-близки до общата срѣдна норма за Царството.

Стигаме до две заключения: 1) че трудовото състояние на различно голѣмитѣ селски стопанства е различно, следователно и държавната грижа за тѣхъ трѣбва да бѣде различна и 2) че състоянието на различнитѣ околни е различно, следователно и държавната грижа за тѣхъ трѣбва да бѣде различна. Въ първия случай имаме работа съ тѣй нареченото вертикално райониране на производството, а въ втория — съ хоризонталното му райониране.

На практика, задачата на вертикалното райониране се състои въ това, че по-дребнитѣ селски стопанства трѣбва да се заематъ съ по-интензивни и по-доходни култури въ по-голѣма степенъ отъ по-едритѣ стопанства, за да намѣрятъ работа за домакинскитѣ си членове, а също и да се облекчатъ разходите за изхранването имъ. Целитѣ на вертикалното райониране се очертаватъ и чрезъ следната табличка, която изразява разпредѣлението на обработваната площъ въ зависимостъ отъ голѣмината на селското стопанство. Наблюдавани сж по-важнитѣ култури, заедно съ угарѣта, споредъ преброяването презъ 1926 год.

Голѣмина на стопанствата	Въ % отъ орната земя								
	Пшеница	Ржжъ	Царевица	Ечемикъ	Слънчоглед	Памукъ	Конопъ	Зах. цвѣкло	Угаръ
До 19 декара	27.9	9.13	26.75	4.49	0.37	0.23	0.11	0.21	8.92
20—49 "	31.25	7.77	28.95	5.69	0.33	0.18	0.14	0.27	13.74
50—99 "	32.35	5.78	18.64	6.23	0.54	0.13	0.12	0.27	16.14
100—299 "	33.30	4.20	17.12	6.98	0.74	0.07	0.10	0.34	17.03
надъ 300 "	30.62	3.45	14.26	13.16	0.89	0.02	0.21	0.35	16.72
Общо	32.31	5.65	18.55	6.44	0.57	0.12	0.12	0.28	15.86

Колкото по-голѣми сж стопанствата, толкова по-голѣма частъ отъ земята се засѣва съ пшеница, която е представител на по-доброто изхранване на хората, съ ечемикъ, който е представител на по-доброто изхранване на добитѣка и съ слънчогледъ, конопъ и захарно цвѣкло, които сж представители на по-доходни култури. При по-голѣмитѣ стопанства се наблюдава и по-голѣмъ процентъ угаръ.

Колкото по-малки сж стопанствата, толкова по-голѣма частъ отъ земята се засѣва съ ржжъ и царевица, като представители на по-лошо-

качествено изхранване, и съ памукъ, като представител на по-доходо-носни култури. Дребнитъ стопанства сж, следователно, по-зле организи-рани, макаръ че угаръта е по-ограничена.

За дребнитъ стопанства подхождатъ култури като памукъ, захарно цвѣкло, слънчогледъ и пр. не само поради това, че сж по-доходни, но и поради това, че ангажиратъ повече ржченъ трудъ, по-малко работната сила на добитъка, съ каквато разполагатъ оскъдно.

Че по-дребнитъ стопанства разполагатъ съ ограниченъ брой доби-тъкъ, се вижда отъ следната табличка (споредъ преброяването презъ 1926 год.)

Голѣмина на стопанствата	Общъ брой	Отъ тѣхъ не разполаг. съ работенъ добитъкъ	% на стоп. безъ работ. добитъкъ
До 19 дек.	181.698	104.852	57.7
20—49 "	246.208	35.705	14.5
50—99 "	212.524	9.600	4.5
100—299 "	108.713	2.240	2.1
надъ 300 "	5.064	514	10.1
Общо	754.207	152.911	20.3

Повече отъ половината отъ дреб-нитъ стопанства нѣматъ никакъвъ работенъ добитъкъ. Обяснимо е отъ две страни: първо, че нѣматъ доста-тъчно земя, за да заематъ работната му сила и, второ, че мжчно могатъ да се грижатъ за изхранването му. Вертикалното райониране трѣбва да държи смѣтка именно за тѣзи пред-поставки.

Отъ друга страна, обаче, излиш-ниятъ ржченъ трудъ въ по-малкитъ селски стопанства може и трѣбва да бжде заетъ съ отглеждането на продуктивенъ добитъкъ — за млѣко, сирене, масло и пр. Смѣтамъ, че сжщиятъ би могълъ да бжде изполузу-ванъ и за работа, понеже орната площъ е малка.

Задачитъ на хоризонталното райониране се заключаватъ въ разпре-дѣлението на различнитъ земеделски култури между отдѣлнитъ околии, споредъ климатическитъ и почвенитъ имъ условия и споредъ подготов-ката и навика на населението имъ съ целъ да се създадатъ еднакви па-зарни изгоди. Като първа ориентировка въ това направление ще ни по-служи разпредѣлението на културитъ за 1932 (земеделска статистика за сжщата година). Това се вижда отъ приложената таблица: общо за цѣлото царство имаме следното разпредѣление:

I. Зърнени храни

1. Пшеница	крягло	34.1%
2. Царевича	"	20.1%
3. Ечемикъ	"	6.2%
4. Ржжъ	"	5.9%
5. Овесъ	"	3.2%
6. Смѣсъ	"	2.5%
7. Просо	"	0.4%
8. Лимецъ	"	0.3%
9. Оризъ	"	0.2%
Общо		72.9%

II. Фуражни растения

1. Естествени ливади	крягло	8.4%
2. Фий	"	4.0%
3. Орниси	"	2.3%
4. Изкуствени ливади	"	0.8%

5. Лудо просо	"	0.5%
6. Кръмно цвѣкло	"	0.05%
Общо		16.05%

III. Маслени и индустриални растения

1. Слънчогледъ	крягло	1.9%
2. Тютюнъ	"	0.6%
3. Захарно цвѣкло	"	0.3%
4. Сусамъ	"	0.3%
5. Памукъ	"	0.2%
6. Конолъ	"	0.1%
7. Ленъ	"	0.1%
8. Рапица, анасонъ, резине, фастъци и макъ		0.07%
Общо		3.6%

отъ обработаната земя

отъ обработаната земя

IV. Варива и картофи

1. Бобъ	кръгло	2.3 %
2. Леща	"	0.1 %
3. Бакла	"	0.05%
4. Картофи	"	0.4 %
Общо		2.85%

V. Лозя	2.5%
VI. Бостани	1.0%
VII. Овощни градини	1.0%
VIII. Зеленчуци	0.3%
IX. Розови градини	0.2%
X. Черничевы градини	0.1%

Центърът на тежестта пада върху зърненитъ храни, които заематъ кръгло 73% отъ обработваната площъ. Следъ тѣхъ идватъ фуражнитъ растения, съ кръгло 16%, масленитъ и индустриалнитъ растения, съ кръгло 4% и т. н. Значението на отдѣлнитъ култури вътре въ всѣка група се наблюдава по самата таблица, за да не става нужда отъ повторение. Така напримѣръ, пшеницата заема кръгло 34% отъ обработваната площъ, царевичата — 20% и т. н.

Тази обща представа за разпредѣлението на площта на цѣлото царство между отдѣлнитъ култури не е достатъчна за стопанската политика на едно правителство. То трѣбва да си дава смѣтка и за разпредѣлението на културитъ по райони, за да знае къде какъ да насочи вниманието си и да съдействува за едно хармонично и координирано развитие на всички райони.

Като наблюдаваме стопанскитъ и културни особености на отдѣлнитъ мѣста въ страната, можемъ да установимъ следнитъ 8 стопански области:

I. Източна северна България (източно отъ р. Янтра — Ломъ) съ 12 околии: Варна, Провадия, Н.-Пазаръ, Разградъ, Кеманларъ, Балбунаръ, Шуменъ, О.-Пазаръ, Преславъ, Е.-Джумая, Попово, Г.-Орѣховица;

II. Срѣдна северна България, между р. Янтра — Ломъ и р. Скътъ, съ 11 околии: В.-Търново, Бѣла, Русе, Свищовъ, Никополъ, Орѣхово, Б.-Слатина, Плѣвентъ, Луковитъ, Ловечъ, Севлиево;

III. Западна северна България (западно отъ р. Скътъ) съ 5 околии: Кула, Видинъ, Ломъ, Фердинандъ, Бѣлоградчикъ.

IV. Балканска областъ (по северното било на Балкана) съ 9 околии: Берковица, Вратца, Орханлие, Тетевентъ, Троянъ, Габрово, Дръново, Елена, Котелъ.

V. Източна южна България (източно отъ Ст.-Загорското поле) съ 15 околии: Ст.-Загора, Н.-Загора, Ямболъ, Сливентъ, Айтосъ, Карнобатъ, Анхнало, Бургасъ, М.-Търново, Василико, Свиленградъ, Карабунаръ, Елхово, Харманли, Хасково;

VI. Срѣдна южна България (между Ст.-Загорското поле и р. Тополница) съ 9 околии: Чирпанъ, Борисовградъ, Пловдивъ, Станимака, Пещера, Пазарджикъ, Панагюрище, Карлово, Казанлъкъ.

VII. Западна южна България (западно отъ р. Тополница), съ 11 околии: Царибродъ, Трънъ, Бръзникъ, София, Радомиръ, Кюстендилъ, Дупница, Самоковъ, Ихтиманъ, Новоселци, Пирдопъ.

VIII. Новитъ земи (южно отъ рило-родопския масивъ) съ 13 околии: Ортакъой, Кошукавакъ, Мастанли, Кърджали, Егри-дере, Дарж-дере, Пашмакли, Дьовленъ, Неврокопъ, Разюгъ, Г.-Джумая, Св. Врачъ, Петричъ.

Както казахъ, разпредѣлението на различнитъ земеделски култури по скициранитъ стопански области се вижда отъ приложената таблица, но за по-голѣма прегледностъ и за освѣтление на практическитъ задачи

на стопанската политика, ще цитирамъ срѣднитѣ проценти, като ги поставя въ следната таблица:

Области По-важни култури	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
	Проценти							
1. Пшеница — кръгло	45	45	40	25	45	35	15	10
2. Ржжъ "	2	2	2	7	12	13	15	30
3. Смѣсь "	0.3	1	0.3	0.5	0.5	0.5	25	10
4. Ечемикъ "	7	3	1.5	3	15	7	7	7
5. Овесъ "	2	1.5	2.5	6	7	0.5	13	0.5
6. Лимецъ "	—	—	—	—	1.5	—	—	—
7. Просо "	—	0.5	—	—	0.5	—	—	0.5
8. Царевница "	17	25	35	13	16	16	5	37
9. Оризъ "	—	—	—	—	—	2	—	0.5
10. Сусамъ "	—	—	—	—	—	2	—	0.1
11. Анасонъ "	—	—	—	—	—	0.5	—	—
12. Резине "	—	—	—	—	—	0.1	—	—
13. Фастъци "	—	—	—	—	—	0.01	—	0.001
14. Макъ "	—	—	—	—	—	—	—	0.2
15. Слънчогледъ "	4	3	1	—	5	4	—	—
16. Памукъ "	0.04	0.07	—	0.02	0.6	0.4	—	1
17. Ленъ "	—	—	—	—	—	—	—	0.2
18. Конопъ "	—	—	0.1	—	—	0.4	0.2	—
19. Бобъ "	8	4	1	—	—	—	—	—
20. Картофи "	—	—	—	—	—	—	2	8
21. Фий "	7	4	—	—	2	6	—	—
22. Лудо просо "	3	1	—	—	—	—	—	—
23. Изкуств. ливади "	2	1	—	—	—	—	—	—
24. Естеств. ливади "	2	6	13	20	3	5	30	25
25. Лозя "	7	4	2.5	2	4	4	1	1
26. Розови градини "	—	—	—	—	—	2	—	—
Колко култури преоблад.	7	2	1	1	5	9	3	8

Таблицата показва две нѣща: първо, коя култура какъ е разпространена и, второ, въ коя стопанска областъ колко и кои култури преобладаватъ. Ако искаме да опростимъ още картината, можемъ да си създадемъ следната схема:

I. Въ източна северна България преобладаватъ: пшеница, слънчогледъ, бобъ, фий, лудо просо, изкуствени ливади, лозя.

II. Въ срѣдна северна България преобладаватъ: пшеница, просо.

III. Въ западна северна България преобладава: пшеница.

IV. Въ балканската областъ преобладаватъ: естествени ливади.

V. Въ източна южна България преобладаватъ: пшеница, ечемикъ, лимецъ, просо, слънчогледъ.

VI. Въ срѣдна южна България преобладаватъ: оризъ, сусамъ, анасонъ, резине, фастъци, слънчогледъ, конопъ, фий, рози.

VII. Въ западна южна България преобладават: смѣсь, овесъ, естествени ливади.

VIII. Въ новитѣ земи преобладават: ржжъ, просо, царевица, макъ, памукъ, ленъ, картофи, естествени ливади.

Тази схема илюстрира специфичния производственъ обликъ на всѣка отъ споменатитѣ области. Тя илюстрира и начина на вътрешното домакинско продоволствие и структурата на доходитѣ за отдѣлнитѣ стопански области, заедно съ което илюстрира и задачитѣ на правителствената стопанска политика: относително производството и относително подобренieto на доходитѣ чрезъ повишаване на едни или други цени. Стопанскиятъ политикъ ще има указания за обичаитѣ, навика и опитността на населението отъ отдѣлнитѣ стопански области да се занимаватъ съ едни или други култури, което значи, че косвено добива указания и за типичнитѣ климатически и почвени условия на областитѣ. А да се разшири производството на заварена култура и да се подобри техниката на обработването е много по-лесна работа, отколкото да се въвеждатъ нови култури. Разбира се, че отъ нови култури нѣма да се откажемъ, но агрономическата ни наука трѣбва да даде предварително описание на климатъ и почва, годни за едни или други култури. Съвмѣстно съ това, стопанската ни наука ще даде представа за пазарнитѣ изгоди отъ едни или други култури: първо, отъ гледище на едно здраво и достатъчно вътрешно продоволствие и, второ, отъ гледище на единъ активенъ търговски балансъ.

Преди това нека да проследимъ доходността на отдѣлнитѣ култури, изразена въ следната таблица: (вж. стр. 28)

Като наблюдаваме първия периодъ самъ за себе си, виждаме, че brutнитѣ доходи отъ отдѣлнитѣ култури сж различни. Най-низко оставатъ фуражнитѣ зърнени храни, а най-високо стоятъ влакнодайнитѣ растения, зеленчуцитѣ и плодетѣ. Презъ втория периодъ разликитѣ се стѣсняватъ. Най-низко оставатъ хлѣбнитѣ и фуражни зърнени храни, а най-високо — индустриалнитѣ растения и зеленчуцитѣ. Презъ 1932 год. се наблюдава ново увеличение на разликитѣ, главно между зърнени храни, отъ една страна, и зеленчуцитѣ и плодетѣ, отъ друга.

Споменатитѣ разлики сж се движили отъ периодъ на периодъ, понеже ценитѣ на отдѣлнитѣ артикули сж се измѣняли въ различна степенъ. Това се вижда отъ графитѣ за процентитѣ. Въ всѣки случай, въпрѣки колебанията, ценитѣ на индустриалнитѣ растения, на зеленчуцитѣ и на плодетѣ всѣкога сж оставали сравнително по-високи.

Ценитѣ на добитѣка и животинскитѣ продукти сж останали сравнително най-стабилни за двата периода. Едва презъ 1932 год. се наблюдава едно чувствително падане.

Вѣрвамъ, че по-главнитѣ цели на земеделската ни политика сж очертани. Обобщаватъ се въ едно хоризонтално и вертикално райониране на културитѣ, съ цель да ги приспособимъ къмъ климатичнитѣ, почвенитѣ, културнитѣ и социалнитѣ условия на всѣки районъ, за да получимъ максималенъ добивъ. Общитѣ рамки на тази политика се поставятъ отъ нуждитѣ на вътрешното продоволствие и отъ тенденциитѣ на свѣтовния пазаръ. Сжщото се отнася и до скотовѣдството ни, което трѣбва да стане сериозенъ обектъ на селско-стопанската ни политика.

Осществяването на тѣзи цели предполага избирането на съответни начини на действие. Нѣмамъ намѣрение да описвамъ тѣзи начини изчер-

Култури	Срѣденъ доходъ въ златни лева отъ единъ декаръ				
	Срѣдно за периода 1908—1912	Срѣдно за периода 1928—1932	Срѣдно за периода 1908—1912 — — +	Срѣдно за 1932	Срѣдно за 1928—32 — — +
Пшеница	24.77	20.32	—18%	12.22	—40%
Царевица	13.51	11.86	—12	7.21	—39
Ржжъ	13.83	15.12	+14	10.41	—34
Смѣсь	25.10	20.47	—18	14.77	—28
Ечемикъ	19.79	17.83	—10	12.41	—30
Овесъ	14.91	12.39	—17	9.70	—22
Лимецъ	13.64	11.24	—18	8.69	—23
Просо	14.55	15.60	+7	9.24	—41
Оризъ	72.57	92.83	+28	64.47	—31
Елда	5.25	—	—	—	—
Рапица	21.23	23.54	+11	10.83	—54
Сусамя	11.70	13.06	+12	13.88	+6
Анасонъ	21.75	27.55	+27	13.25	—52
Резине	24.60	22.18	—10	15.57	—30
Фастуши	—	67.86	—	86.49	+27
Махъ	71.35	41. —	—43	25.13	—39
Слънчогледъ	—	11.76	—	7.82	—34
Тютюнъ	74.26	132.64	+79	59.31	—55
Памукъ	42.69	25.53	—40	19.20	—25
Ленъ	113.29	46.37	—59	31.84	—31
Конопъ	59.59	51.32	—14	40.98	—20
Зах. цвѣкло	39. —	41.49	+6	37.27	—10
Фасуля	20.03	15.12	—24	7.17	—53
Леща	18.25	12. —	—34	6.91	—42
Бакла	17.52	15.87	—9	9.76	—39
Картофи	55.83	39.66	—29	29.26	—26
Бостани	22.59	21.32	—6	17.69	—17
Зеле	93.58	112.16	+20	71.70	—36
Лукъ	83.98	61.29	—27	60.67	—1
Пиперъ	—	58.65	—	56.13	—4
Домати	—	109.45	—	79.63	—27
Други зеленчуци	94.50	61.01	—35	50.99	—16
Шира	75.25	49.68	—34	44.79	—10
Сливи	54.52	22.38	—59	19.03	—15
Ябълки	55.97	41.27	—26	40.57	—2
Круши	—	35.22	—	17.69	—50
Разни овошия	79.95	63.91	—20	48.95	—23
Черничеви листа	19.84	15.41	—24	10.83	—30
Масло (розови град.)	59.93	61.81	+3	24.17	—61
Волъ	135.92	141.41	+4%	98.30	—30%
Свиня	72.58	68.70	—5	31.33	—54%
Кокошка	1.01	1.16	+5	0.88	—24
Млѣко прѣсно	0.34	0.31	—9	0.23	—26

пателно, защото много отъ тѣхъ сѣ чиста техника. Ще се спра само на стопанската имъ страна.

а) Преди всичко трѣбва да се популяризира идеята за хоризонтално и вертикално райониране на земеделското стопанство. Тя трѣбва да се всади у личността на земеделеца. Това ще стане чрезъ преса и радио-информации. Най-важното е, щото селянинътъ да разбере, че ще има

сметка отъ ограничаването на едни и засилването на други култури. Тръбва да му се вдъхне въра и въ механизма на размѣната, а именно, че лесно и безъ спекули ще може да си набави онѣзи продукти, чието производство е намалилъ за въ полза на други райони и че лесно и безъ спекули ще може да продава онѣзи продукти, въ производството на които се е концентриралъ.

б) Така стигаме до идеята за кооперативната размѣна. За значението на кооперацията е говорено много, тукъ ще добавя, че не е необходимо тя да измѣсти частната търговия изцѣло. Необходимо е, обаче, да бѣде издигната на достатѣчна висота, за да бѣде корективъ въ пазарнитѣ вземания—давания. Селянинътъ е по-непросвѣтенъ човѣкъ, не може да следи борсовитѣ цени, не може да организира обща позиция на размѣната си, затова е плячка въ ржцетѣ на спекулата. Кооперацията трѣбва да бѣде неговиятъ довѣренъ и сигуренъ посрѣдникъ.

в) При хоризонталното райониране трѣбва да се държи сметка за вегетационния сезонъ на културитѣ. Целта е, да не се избератъ култури, които изискватъ работа въ едно и също време, а последователно, за да имаме правилно разпредѣление на работнитѣ ржце. Въ изпълнението на общата селско-стопанска програма за хоризонтално и вертикално райониране трѣбва да се спомене, че и финансовата политика ще изиграе своята роля. Имамъ предвидъ не раздаването на помощи, премии и пр., съ които по-малкитѣ провинциални органи често спекулираха и които не постигаха целта си, а данѣчни облекчения за онѣзи култури, които искаме да поощряваме и за онѣзи стопанства, които искаме да ориентираме къмъ тѣѣ култури. Напримѣръ освобождаване отъ данѣкъ до 2 декара слѣночогледъ, ако стопанството е въ слѣночогледовия районъ и не е по-голъмо отъ 50 декара; освобождаване отъ данѣкъ сгради дворното мѣсто, ако е заето съ овощни дръвчета; освобождаване отъ данѣкъ до 10 овце за стопанства до 50 декара и пр.

г) Особени грижи трѣбва да се положатъ за организиране на зимния трудъ. Той трѣбва да бѣде ангажиранъ съ подготовка на нивитѣ, съ отгледване на добитѣка, съ работа изъ градинитѣ, каквито всѣко селско стопанство на всѣка цена трѣбва да засади поче въ дворнитѣ си мѣста, за да не пустѣятъ, както до сега, и, най-после, зимниятъ трудъ на селскитѣ стопани трѣбва да бѣде ангажиранъ въ тѣѣ наречената домашна индустрия — да си приготвятъ по-необходимитѣ предмети.

д) Сжществено условие за успѣхъ на земеделската политика се явява образованието — общо и професионално. То ще създаде общата и специална култура на селянина, за да го извади отъ положението на единъ подражателъ на дѣдитѣ си и го направи съвремененъ подвиженъ и предприемчивъ духъ. Образованието може да се дава чрезъ общитѣ и особено чрезъ специалнитѣ училища, чрезъ зимни курсове, чрезъ литература и чрезъ опити, било на общинскитѣ или участъкови агрономи, било чрезъ районни опитни полета и станции. Агрономътъ да бѣде поставенъ въ непосредственъ контактъ съ земеделското стопанство, за да бѣде дейността му резултатна. Той трѣбва да бѣде освободенъ отъ излишната канцеларска работа.

е) Опитнитѣ полета и опитнитѣ станции трѣбва да станатъ и селекционни лаборатории за семена и добитѣкъ, които сѣ най-подходящи за дадения районъ съ неговитѣ климатични и почвени условия, които, раз-

бира се, също трѣбва да бждатъ проучвани. Тѣ трѣбва да станатъ и училище за наторяването на почвата съ оборски или изкуственъ торъ. Не ще и дума, че трѣбва да се проучватъ условията за аклиматизиране на медицински, ароматни и др. растения.

ж) Привърженицитѣ на комасирането казватъ, че селскиятъ стопанинъ можелъ свободно да разнообразява културитѣ въ полето, само ако има свободенъ достъпъ до имотитѣ си, което нѣщо, при днешното състояние на парцелирането, било абсолютно невъзможно. Днесъ всѣки стопанинъ е длъженъ да посажда на известна своя нива ония култури, които посаждатъ съседитѣ му, иначе, ако той засѣе друга култура, която по обработка и прибиране плода не отговаря на културитѣ, отгледвани отъ съседитѣ, рискувалъ да не може да извърши правилна обработка на своята култура, или пъкъ да не можелъ да прибере на време плода, а не е изключена и възможността да не прибере никакъвъ плодъ, защото културата му ще бжде унищожена отъ злосторници. Много специалисти препоръчватъ комасиране на земитѣ, защото така щѣлъ да бжде увеличенъ добивътъ отъ единица площъ земя, понеже стопанинътъ ще се чувствувалъ действително господаръ въ своето стопанство, всички земи ще бждатъ винаги подъ неговото зорко око, нѣма да губи време за отиване отъ една нива въ друга, ще се спести доста земя, сега служаща за синури и пр.

Азъ смѣтамъ, че стопанскитѣ условия изпревариха нуждата отъ комасиране. Първо, комасирането не се налага отъ гледище на машинното обработване, защото нашата стопанска структура и безъ друго изключва машинизирането; второ, дребното ни земеделско стопанство не изисква нѣкаква изключителна бързина въ обработването, защото разполагаемитѣ работни рѣце и работниятъ добитѣкъ надвишаватъ нуждитѣ на масата дребни стопанства; трето, и да се комасиратъ, дребнитѣ стопанства сж пакъ дребни, а и ще ставатъ по-дребни по силата на раздѣлянето на земитѣ между наследници, а парцелитѣ ще ставатъ по-малки по силата на свободната продажба на земитѣ; четвърто, защото разходитѣ по комасирането ще бждатъ твърде голѣми, безъ да могатъ да се компенсиратъ отъ облагитѣ.

з) Щомъ се организира районираното стопанство, което не е нищо друго освенъ пазарно стопанство — произвежда се за другитѣ — вараптирането на стокитѣ ще бжде не само възможно, но и необходима кредитна мѣрка. Само тъй производителитѣ нѣма да бждатъ принуждавани да продаватъ стокитѣ си прибързано и ще бждатъ поставени въ възможностъ да продължаватъ организирането на стопанството си. Създаването на една добра вараптна система не е лека работа, защото предполага типизиране на стокитѣ и устройство на вараптни складове, затова трѣбва да се започва на време. Въ тази работа трѣбва да се впрегнатъ и кооперациитѣ, които, поне на първо време, сж най-подходящитѣ организации.

Като става дума за вараптенъ кредитъ, трѣбва да се каже, че изобщо кредитътъ трѣбва да стане по-евтинъ и по-подвиженъ. За постигането на тази цель кредитната ни политика има главно две срѣдства: първо, като поощри влоговата служба и, второ, като поевтини банковата администрация и подобри общия банковъ ликвидитетъ. Едни лица се въздържатъ да влагатъ спестенитѣ си суми, защото не сж се срастнали

съ банковото посредничество, а други — защото нѣматъ довѣрие къмъ банкитѣ. Първото е въпросъ на популяризиране и на по-интензивенъ стопански оборотъ, второто — на банковъ стабилитетъ. Многото и раздробени банки вдѣхватъ слабо довѣрие, защото голѣмъ дѣлъ отъ срѣдствата имъ е ангажиранъ въ неликвидни активи — сгради, мебели и пр., нѣщо повече, не е спазвано и ликвидното съотношение между влоговетѣ и раздаванитѣ заеми споредъ сроковетѣ имъ.

Идеята за сливането на банки е много сполучлива, първо, понеже ще се спестятъ много административни разноски, поради което и лихвата може да бѣде намалена и второ, понеже каситѣ ще се събератъ, поради което ще бждатъ задържани мъртви по-малки парични суми — останалитѣ ще бждатъ раздавани въ заеми. По такъвъ начинъ ще се усилятъ паричнитѣ обръщения, тъй че съ една и съща парична сума, пусната отъ Б. Н. Б. въ циркулация, ще се постигнатъ по-голѣми резултати.

и) Въ кратко време трѣбва да се укрепятъ порошката и да се обуздаятъ опустошенията на наводненията, като се предприематъ необходимитѣ укрепителни мѣрки. Най-важното агротехническо мѣроприятие е иригацията, която предполага и проучване теренитѣ на порѣчиата и производната енергия на водитѣ. Имаме много райони, където валежитѣ сж недостатъчни, особено презъ вегетационния периодъ. За съжаление, измѣрителнитѣ ни станции сж твърде нарѣдко, но все пакъ създаватъ впечатление за различнитѣ валежи. За източната северна област вземаме сведенията отъ Варна, Шуменъ и Русе; за срѣдната северна област — Русе и Плѣвенъ; за западната северна област — Плѣвенъ и Видинъ; за източната южна област — Бургасъ и Казанлъкъ; за срѣдната южна област — Садово и Казанлъкъ и за западната южна област — София и с. Рила. Безъ наблюдателни станции оставатъ балканската област и новитѣ земи.

Като вземемъ даннитѣ срѣдно за показанитѣ станции и срѣдно за 1930, 1931 и 1932 г., за да коментираме случайнитѣ колебания получаваме:

Стопанска област	Срѣд. год. валежъ въ м. м.	Дъждовни дни	З а б е л е ж к а
I северна източна	495.8	90	къмъ Варна постепенно намаление
II срѣдна северна	539.2	97	къмъ Русе по-слаби
III западна северна	527.1	85	къмъ Видинъ сравнително слаби
V източна южна	649.4	90	къмъ Казанлъкъ по-слаби
VI срѣдна южна	559.9	85	къмъ Садово по-слаби
VII западна южна	812.2	109	къмъ София по-слаби

Най-добре е поставена западната южна област, понеже има най-голѣмъ срѣденъ годишенъ валежъ и е валило презъ повече дни отъ годината, което ще рече, че влагата е сравнително по-равномѣрна. Въ всички други области валежитѣ сж недостатъчни, още повече че лѣтнитѣ горещини предизвикватъ бързи изпарения.

Особено необходимо е изкуственото напояване въ северна България

и въ срѣдна южна България. Въ последната област то е най-необходимо, понеже индустриалнитѣ растения, които преобладаватъ тукъ, изискватъ повече и по-постоянна влага.

к) Успоредно съ иригацията трѣбва да върви и електрификацията. Чрезъ електрификацията не само ще освѣтлимъ нашитѣ села и по такъвъ начинъ ще намалимъ вноса на петролъ до минимумъ, но и ще механизираме домашната индустрия. Медната жица ще пренася и и трансформира електрическата енергия на всѣкѣде и за всички нужди, като измѣсти силопроизводнитѣ машини. Сжщата услуга ще се направи и на занаятчинтѣ. Тогава и тѣ ще машинизиратъ производството си и ще стоятъ на еднаква плоскостъ съ индустрията.

л) Специално за производство на хранителни продукти отъ животински произходъ. Трѣбва да се каже, че въ тая областъ имаме още голѣма рутина. Има да преодоляваме голѣми прѣчки и да създаваме много условия, които ще способствуватъ засилването и подобриенето на производството. Единъ отъ голѣмитѣ въпроси въ тая посока е хладилното дѣло. Нашиятъ юженъ климатъ ще излага на бърза развала хранителнитѣ продукти отъ животински и растителенъ произходъ, ако не организираме хладилното си дѣло.

м) Особено популярна за момента е ревалоризационната политика на държавата. Всичкитѣ желания за трансформиране и рационализиране на земедѣлието и скотовѣдството ще останатъ само патетични вдъхновения, ако не се обърне внимание и върху ценитѣ. Нито самъ селянинътъ ще се залови за култури, които иматъ извънредно низки цени въ сравнение съ други, нито е разумно и оправдано, ако властта го принуди къмъ това. Щомъ държавата трѣбва да районира производството, защото това е крайно необходимо отъ гледище на цѣлокупния общественъ интересъ, тя трѣбва да се погрижи и за уравнивяването на доходитѣ при различнитѣ райони. Иначе отдѣлнитѣ райони ще бждатъ озлобени единъ къмъ други и особено къмъ държавата. Така стигаме до идеята за ревалоризиране ценитѣ на нѣкои селско-стопански стоки.

Въ основата на ревалоризирането, доколкото то е възприето отъ действащата ни стопанска политика, трѣбва да легне идеята за съзмѣрнитѣ доходи, което ще рече, че то трѣбва да засегне производство и консумация равномѣрно. Ревалоризирането не бива да се стреми къмъ едностранчиво създаване на прѣкомѣрни печалби на една категория стопанства за смѣтка на други, особено на по-беднитѣ селски и градски консуматори, защото това би била слѣпа политика на интереситѣ. То трѣбва да бжде предприемано само дотолкова, доколкото трѣбва да спаси въобще селското стопанство отъ разорение.

Споредъ това, ревалоризацията на селско-стопанскитѣ продукти има за задача да приближи единъ къмъ други доходитѣ отъ разнитѣ земедѣлски култури, за да уеднакви положението въ разнитѣ околии, въ които преобладаватъ различни култури и второ, да повиши покупателната сила на селското стопанство, доколкото то купува сравнително по-скъпнитѣ индустриални произведения. Ревалоризацията трѣбва да държи смѣтка не само за различния характеръ на отдѣлнитѣ околии, въ смисълъ, че въ нѣкои отъ тѣхъ преобладаватъ едни култури, въ нѣкои — други и т. н., но и за различния характеръ на различно голѣмитѣ стопанства,

въ смисълъ, че въ стопанствата до 10 декара преобладаватъ едни култури и нужди, въ стопанствата 50—100 декара — други и пр.

Ценитъ на земеделскитъ или на индустриалнитъ произведения могатъ да се разглеждатъ отъ две посоки: първо, отъ гледище на тѣхнитъ абсолютни размѣри, и второ, отъ гледище на отношението имъ едни къмъ други, понеже едниѣ се купуватъ чрезъ другитъ.

Тѣзи въпроси водятъ общото си начало отъ структурата и разпредѣлението на националния доходъ. Опити за изчисление на националния ни доходъ сж правици Гешевъ, К. Поповъ, Чакаловъ, Кръстевъ и Кирановъ. Ще използваме даннитъ на Чакаловъ и Кирановъ, защото първиятъ е изчислилъ по единъ и сѣщи методъ националния ни доходъ презъ 1911 и 1926 г., а втория — за 1929 и 1932 г. Ще си послужимъ съ следната табличка, кждето сумитъ сж направо редуцирани къмъ златни лева:

Групи доходи	1911 г.	1926 г.	1929 г.	1932 г.	Презъ 1932 въ сравн. съ 1929 г.
1. Отъ селско стопанство	772.4	932.7	918.5	481.5	—47.58%
2. Отъ сгради	78.—	88.3	—	—	—
3. Отъ индустрия	36.8	89.5	303.7	244.4	—19.51%
4. Отъ занаяти	91.8	88.3	—	—	—
5. Отъ търговия и банки	147.2	246.—	503.7	248.1	—57.3 %
6. Отъ свободни професии	26.8	19.—	—	—	—
7. Отъ домашна индустрия	103.7	163.3	—	—	—
8. Отъ държавни предприятия	6.9	11.7	—	—	—

Понеже двамата автори сж си служили съ различни начини на изчисление и сж преследвали различни цели, не можемъ да сравняваме даннитъ имъ, но затова пъкъ можемъ да сравняваме дветъ години на всѣки отъ тѣхъ. Презъ 1926 год. въ сравнение съ 1911 год. се наблюдава общо увеличение на доходитъ отъ занаяти и свободни професии. Презъ 1932 год. въ сравнение съ 1929 год. се наблюдава общо намаление на всички доходи, само че не въ еднакви размѣри. Това се вижда отъ последната графа на таблицата. Въ сжщностъ, социалнитъ удари на стопанската криза се дължатъ до голѣма степенъ на това неравномѣрно понижение на доходитъ, респективно ценитъ. Отъ тукъ идва и желанието за изкуствено повишение ценитъ на нѣкои селско-стопански произведения и за понижение ценитъ на нѣкои индустриални произведения.

За сега ревалоризираме пшеницата, ржжъта, слънчогледа, памука, конопа и ориза.

Споредъ по-раншната таблица за разпредѣление на културитъ по области, пшеницата и ржжъта ангажиратъ една частъ отъ всичкитъ стопански области и то около 30% отъ земеделскитъ стопанства — едритъ — защото по-дребнитъ не продаватъ, а дори купуватъ. Следователно, за смѣтка на едритъ селски стопанства се поскхпява изхранването на около 4.5—5 милиона селско и градско население. Това обстоятелство говори противъ ревалоризирането на пшеницата и ржжъта. Противъ говори и

идеята за трансформацията на земеделското ни стопанство. Оризът, конопът и памукът засягат главно средната южна област, а по-специално Т. Пазарджишкия район. При това, трябва да се добави, че сегашните доходи от конопа, а и от ориза са достатъчно високи, за да не става нужда от ревалоризиране. За да бъдат засегнати другите райони и другите големини стопанства, трябва да се ревалоризират и някои други земеделски стоки, например млъкото, месото и пр. Очевидно е, че цялата ревалоризационна политика трябва да бъде системно организирана, а не да се отскача от случай на случай и според случая.

Въ основата ѝ ще легне пакъ по-раншната таблица за доходността на различните култури. Сравняваме брутната доходност, понеже селското стопанство не практикува калкулацията, не се и ръководи от нея. Освен това, по естеството си, доходът на земеделеца е съчетание от предприемаческа печалба и работническа надница. Земята служи за приложение труда на земеделеца и, от там, за приходи от него.

Подчертавамъ, че ревалоризацията е временна мърка, която се движи успоредно съ движението на цените. Когато са високи или остават високи поради стечението на различни обстоятелства — големо търсене, неплодородие, ревалоризацията няма място, защото излишно ще бюрократизира и поскъпи разходите и от там ще обремени консумацията.

Като вземемъ предвидъ таблицата за разпространението на културите въ Царството, като вземемъ предвидъ таблицата за разпределянето на културите между различно големите стопанства, като вземемъ предвидъ таблицата за разпределянето на културите по стопански области, като вземемъ предвидъ таблицата за брутната доходност на различните култури и, най-после, като вземемъ предвидъ обществения интересъ, изразенъ въ интереса на общата консумация и общото национално производство, стигаме до следните ревалоризационни проценти:

Средната цена презъ 1932 год., която ще вземемъ за база на едно евентуално ревалоризиране, е била.

1. Пшеница	—	2.47	лева за единъ килограмъ
2. Ржжъ	—	1.95	" " " "
3. Оризъ	—	4.20	" " " "
4. Слънчогледъ	—	2.46	" " " "
5. Памукъ	—	26.62	" " " "
6. Розовъ цвятъ	—	5.36	" " " "
7. 1 волъ	2645.30	"	при 17.05 лева 1 кгр. месо
8. 1 овенъ	326.81	"	при 19.33 " 1 " "
9. 1 свиня	846.85	"	при 19.21 " 1 " "

При ревалоризацията трябва да се има предвидъ и плодородието — когато е по-добро, ревалоризацията да е по-слаба, защото пакъ ще се получи по-голямъ общъ доходъ на едно стопанство.

Специално за добитъка могатъ да се взематъ предвидъ следните съображения за цената презъ 1928 год. и 1932 год.

Средни цени въ лева за 1928 год. и 1932 год. Намаление

1) Единъ волъ е струвалъ	4.746.—	2.645.—	44.3%
1 кгр. говеждо месо е струвало	23.01	17.05	25.9%
2) Единъ овенъ е струвалъ	524.—	327.—	37.6%
1 кгр. овнешко месо е струвало	27.62	19.33	30.0%

3) Една свиня е струвала	2.164.—	846.—	60.9%
1 кгр. свинско месо е струвало	37.06	19.21	48.2%

Месото е спаднало по-слабо отъ живия добитъкъ. Следователно, или то трѣбва да се поевтини, или живиятъ добитъкъ да се поскъпи поне до размѣритѣ, които цената на месото позволява — срѣдно съ сколо 50%.

Крайниятъ резултатъ за една такава ревалоризация би билъ:

1. Пшеница	— 50%	спрямо 1932 г., или ревалоризационна цена	3.70 лв. на 1 кгр.
2. Ржжъ	50%	" " " "	2.90 " " " "
3. Оризъ	40%	" " " "	5.90 " " " "
4. Слънчогледъ	50%	" " " "	3.70 " " " "
5. Памукъ	30%	" " " "	34.60 " " " "
6. Розовъ цвѣтъ	40%	" " " "	7.50 " " " "
7. Добитъкъ	50%	" " " "	3.967.— " " " "
		волъ	490.— " " " "
		овенъ	1.269.— " " " "
		свиня	1.269.— " " " "

1. Пшеницата ще засегне	1, 2, 3 и 5 области, и отчасти	4
2. Ржжъта	" " 8	5, 6 и 7
3. Оризътъ	" " 6	8
4. Слънчогледътъ	" " 1, 5 и 6	2
5. Памукътъ	" " 8	5 и 6
6. Розовиятъ цвѣтъ	" " 6	" " " "
7. Добитъкътъ	" " 4, 5, 7 и 8	1, 2, 3 и 6

(респективно фуражнитѣ растения).

Отъ изброенитѣ артикули до сега не е ревалоризиранъ само добитъкътъ, а не е включенъ конопътъ, който досега е ревалоризиранъ. Че това размѣстване е много необходимо, личи отъ самитѣ таблички. Цената на конопа е почти запазена и безъ ревалоризацията, а и интересува тѣсни райони. Цената на добитъка е паднала много, а интересува почти всички области. Чрезъ едно подобрене на покупната му цена ще се помогне почти на цѣлото население и особено на онова население, което по-слабо е засегнато отъ ревалоризацията на пшеницата.

Ревалоризацията на добитъка нѣма да изисква държавни срѣдства. Необходимо е само да се организира и урегулира търговията, защото и безъ друго консуматоритѣ плащатъ месото на цена, далечъ много по-висока отъ цената, на която добитъкътъ бива купуванъ отъ селскитѣ собственици. Често съ добитъка и продуктитѣ отъ него се спекулира. Достатъчно е спекулата да се обуздае, за да се подобри цената на добитъкъ, млѣко, кожи и пр. за самия селски стопанинъ.

Сжщото нѣщо трѣбва да се каже и за зеленчуцитѣ и плодоветѣ. Цената на цвѣклото може да бжде около 450—500 лева за тонъ, за да се приближимъ до известна съразмѣрностъ съ доходитѣ на селскитѣ стопани.

Тѣзи разсѣждения иматъ мѣсто при едно признаване на ревалоризацията. Срещу нея може много да се възражава отъ социално и общо-стопанско гледище. За сега нѣма да разглеждамъ този въпросъ.

НОВИЯТЪ ЗАКОНЪ ЗА ТЪРГОВСКИТЪ КНИГИ

отъ
СВЕТОСЛАВЪ ГРЕКОВЪ

Въ брой 70 на Държавенъ вестникъ отъ 28 мартъ т. г. е публикуванъ новиятъ Законъ за търговскитъ книги, който отмиънява Закона за търговскитъ книги отъ 1922 год. и всички досегашни закони и наредби, които му противоречатъ.

Ограниченото време не ми позволява да анализирамъ изчерпателно новия законъ и да изтъкна всичкитъ му преимущества и недостатъци въ сравнение съ отмиънения досегашенъ Законъ за търговскитъ книги. Нѣколко принципиални положения, обаче, на закона, засѣгащи, тъй да се изразя, неговата сжщностъ и неговото предназначение, ще се опитамъ да разгледамъ въ настоящата си статия.

И новиятъ Законъ за търговскитъ книги, споредъ менъ, си остава единъ специаленъ законъ съ предназначение изключително да допълни известни данъчни закони. Въ никой случай Законътъ за търговскитъ книги, взетъ въ неговата цѣлостъ, не може да се счита за търговски законъ. Данъчното право и търговското право сж две твърде много отличаващи се една отъ друга правни институции, особено отъ гледна точка на въпроситъ, свързани съ годишния приключителенъ балансъ, т. е. баланса, който има за задача да установи резултата отъ стопанската дейностъ на едно търговско предприятие. И, действително, докато търговското законодателство има за задача да отстрани категорично отъ годишнитъ смѣтки загуби и печалби конюнктурнитъ и нереализирани печалби, както и да задължи включването на конюнктурнитъ и нереализиранитъ загуби въ сжщата смѣтка, безъ да се интересува отъ скрититъ резерви, които предприятието може да си създаде, данъчното законодателство, поставяйки си сжщата целъ за конюнктурнитъ и нереализирани печалби и загуби, категорично забранява създаването на скрити резерви, чрезъ строго опредѣленитъ норми за оценката на имущественитъ ценности.

Безспорно е, че, както предписанията на данъчното законодателство, така и тия на търговското законодателство, отъ гледна точка на целитъ, които си поставятъ, сж напълно логични.

Веднага, обаче, следъ това трѣбва да повтора и другата важна констатация: погрѣшно е единъ законъ, който има задачата да освѣтлява или допълва данъчното законодателство, предписвайки задължителни стриктни норми за оценкитъ на имущественитъ ценности, на амортизациитъ и др. — да се прилага и като търговски законъ. Изхождайки отъ тази именно констатация, азъ считамъ, че и новиятъ Законъ за търговскитъ книги, както и отмиънениятъ такъвъ, разширяватъ твърде много своя обсегъ и ще бждатъ въ постоянна колизия съ търговското законодателство, поне по въпроситъ, които, както по-горе изтъкнахъ, сж въ връзка съ годишния приключителенъ балансъ. Тая констатация изразява най-крупния недостатъкъ на Закона за търговскитъ книги.

Другъ единъ въпросъ, който намирамъ сжщо така за твърде важенъ и разрешението на когото е пропуснато отъ новия законъ, е въпросътъ за оценката на задълженията въ чужда валута. Въ точка „в“ отъ чл. 6

на закона сж предвидени нормитѣ, които ще се прилагатъ за оценката на активитѣ на чужда валута. Къмъ тѣхъ, безспорно, следва да се отнесатъ и вземанията на предприятието въ чужда валута. Съ тѣзи норми е запазенъ напълно принципътъ на данъчното законодателство относно конюнктурнитѣ и нереализиранитѣ печалби и загуби. И, наистина, тукъ за база на оценката се взема костуемиятъ курсъ. Ако, обаче, пазарниятъ курсъ е по-низъкъ отъ костуемия, оценката се извършва по първия курсъ. Отъ само себе си се разбира, че, ако пазарниятъ е по-високъ, ще се оценятъ по костуемия. Следователно, всички загуби, които могатъ да произлизатъ отъ понижение на съответната валута, ще се иматъ предвидъ, ще бъдатъ признати, а всички печалби, колкото и голѣми да сж тѣ, но които произлизатъ отъ повишението на курса, се изключватъ, не се изискватъ, докато тѣ не се реализиратъ. Между скоби, за да освѣтля изложеното по сжщия въпросъ по-горе и за да демонстрирамъ по-добре разликата между търговското и данъчното законодателства, ще цитирамъ въпросното постановление на Закона за търговскитѣ книги, като паралелно съ тоя цитатъ, ще дамъ и съответната редакция на сжщото постановление, тъй както то трѣбва да бѣде предвидено въ търговския законъ.

Чл. 6 буква в отъ Наредбата-законъ за търговскитѣ книги: „Активитѣ въ чужда валута — по костуемия курсъ или по пазарния имъ такъвъ, ако е по-низъкъ отъ костуемия“.

Редакция въ сжщия стилъ на търговския законъ: „Активитѣ въ чужда валута — най-много по костуемия курсъ или най-много по пазарния имъ такъвъ, ако е по-низъкъ отъ костуемия курсъ“.

Разликата е ясна — докато данъчниятъ законъ посочва стриктно нормитѣ на оценката, търговскиятъ се задоволява само съ посочване на горнитѣ граници на тия норми, давайки пълна свобода на търговеца да покрие всички рискове чрезъ маржа, който му се дава подъ опредѣленитѣ горни граници.

Закривайки скобата, азъ се връщамъ на повдигнатия въпросъ за оценката на задълженията въ чужда валута, по който въпросъ, нека тукъ забележа, особено презъ последнитѣ години, поради една неудачна редакция въ досегашния правилникъ за приложение на Закона за търговскитѣ книги, е имало голѣми спорове между данъчни власти и данъкоплатци. При предстоящото изработване на правилника за приложение на новия законъ, тая грѣшка трѣбва да се има предвидъ и да се отстрани.

Принципътъ за конюнктурнитѣ и нереализиранитѣ печалби и тукъ трѣбва да се приложи, както и при активнитѣ ценности.

Това, което въ закона е пропуснато, трѣбва ясно и категорично да бѣде поставено въ правилника. Текстътъ на съответната алинея за случая трѣбва да бѣде следния: „Задължения въ чужда валута — по костуемия или по пазарния, респективно борсовия имъ такъвъ, ако е по-високъ отъ костуемия“.

Чрезъ това предписание се изключватъ конюнктурнитѣ и нереализиранитѣ печалби, а се включватъ конюнктурнитѣ и нереализиранитѣ загуби, като до голѣма степенъ се реализира и едно отъ най-важнитѣ качества на баланса — унификацията на оценителнитѣ му норми.

ВАЛУТНАТА ПОЛИТИКА НА АНГЛИЯ СЛЕДЪ СВѢТОВНАТА ВОЙНА

отъ

Д-ръ СТЕФАНЪ СПАСИЧЕВЪ

Излъзла отъ срѣднитѣ вѣкове като мощна и единна държава, Англия, благодарение на особеното си географско положение и умѣло държавно ръководство, въ продължение вече на нѣколко вѣка върви неотклонно напредъ. Победата надъ „Великата Армада“ ѝ осигури господството надъ моретата. Това даде неимоверенъ тласъкъ на предприемчивия английски духъ, затвърди влиянието на Англия по всички краища на свѣта и ѝ донесе грамадни териториални придобивки въ другитѣ континенти. По тоя начинъ тя се изправи предъ прага на настъпващата епоха на капитализма като една здраво организирана държава, чийто флагъ се развѣваше по всички краища на свѣта и чийто търговски духъ организираше и импулсираше зараждащата се тогава международна търговия. Епохата на капитализма и свободната търговия почти до свѣтовната война не бѣ нищо друго освенъ едно гигантско разгъване на стопанската мощъ на Англия. Златенъ еталонъ, свободна търговия, свободно движение на капиталитѣ, това бѣха основнитѣ принципи, на които тя градѣше своята стопанска мощъ и чрезъ които властвуваше надъ свѣта¹⁾. Хиляди кораби отъ всички краища на свѣта се стичаха къмъ нея, а Сити се издигна и затвърди като регулиращъ банковъ центъръ въ свѣта. Огромни суми се изливаха къмъ всички страни и тѣхнитѣ лихви и грамадни колониални печалби увеличаваха непрекъснато финансовата мощъ на Англия.

Но дойде и свѣтовната война. Англия продължаваше още да финансира свѣта, но огромнитѣ суми, които изискваше воденето на войната, изтощиха постепенно финансовитѣ ѝ сили. И все пакъ, въпрѣки всичко, върни на своитѣ традиции и държащи на своето реноме и престижъ, англичанитѣ искаха да запазятъ на всѣка цена своята златна валута. А въ сѣщото време войната изискваше все по-голѣми и по-голѣми срѣдства. Трѣбваше да се търсятъ нови източници за финансирането на държавата. И предъ крещящитѣ нужди и желѣзна необходимостъ погледитѣ неволно се отправиха къмъ печатната преса. Но за да избегнатъ една неприятна за тѣхъ инфляция, англичанитѣ не посегнаха на банкнотитѣ на Английската банка, които трѣбваше да запазятъ своя курсъ, а създадоха редомъ съ тѣхъ новъ видъ парични знаци, държавни книжни пари (Currency-Notes), които бѣха обявени за законно платежно срѣдство. Идеята бѣ да се посрещнатъ временно нѣкои неотложни военни разходи, безъ нѣкой да можеше тогава да предполага, че съ тия книжни пари се туря началото на последвалата по-късно инфляция. А презъ това време нуждитѣ растѣха, бюджетнитѣ дефицити следваха единъ презъ другъ по-голѣми и ролята на книжнитѣ пари, които отъ временно срѣдство за посрѣщане на нѣкои неотложни разходи се бѣха превърнали въ единъ действително не особено желанъ, но все пакъ неизбеженъ изворъ на срѣдствата, растѣше неимоверно бързо. За първи пътъ въ новата

¹⁾ Сравни: Prof. Edgar Salin. Wirtschaft und Staat. Berlin 1932, S. 33.

история Англия се видѣ изправена предъ голѣми финансови затруднения. Но нейното чувство и достойнство на велика, господстваща сила въ областта на международнитѣ финанси, въпрѣки всички мѣнотии, бѣ още мощенъ двигателъ на финансовата ѣ политика. Лирата трѣбваше да запази своята стабилностъ и предвоененъ курсъ по всички пазари на свѣта, па макаръ и съ цената на голѣми парични жертви. Отначало това не бѣ особено трудно. Английската банка успѣваше, благодарение на американскитѣ кредити, да поддържа стария курсъ на лирата, но напредващата инфляция въ страната усилваше постепенно разликата между купувната сила на лирата вътре въ страната и вънъ отъ нея. Златото бѣ отдавна изчезнало отъ циркулация и само книжнитѣ пари и банкнотитѣ бѣха останали въ обръщение. Същевременно, по изложенитѣ вече съображения, Англия не създаде официално никакво ограничение за износа на злато, но съ редици косвени мѣрки той бѣ окончателно унищоженъ. Създаденото настроение щемпелуваше изнасянето на злато презъ тѣзи време на като предателство спрямо отечеството и всѣки, който познава дисциплината и чувството на дългъ у англичанина, би могълъ да си представи какво би станало съ оня, който би си позволилъ лекомислието да отиде срещу така създаденото настроение.

Това бѣ положението при свършване на войната. Англия бѣ въ лагера на победителитѣ, но победата не бѣше въ състояние да ѣ възвърне загубеното. Сити, въпрѣки всички мѣрки, които поне формално поддържаха старото положение, трѣбваше да отстъпи своето ръководно мѣсто като свѣтовенъ банкерски центъръ на Уолстритъ. Англия излѣзе отъ войната съ единъ дългъ къмъ Америка, възлизащъ крѣгло на 4,3 милиарда долара. При това нейнитѣ вземания отъ странство, които бѣха дългосрочни, заплашваха да се превърнатъ въ несъбираеми. Най-голѣмиятъ ѣ длѣжникъ Русия, чиито задължения възлизаха крѣгло на 2,5 милиарда долара или надъ $\frac{1}{3}$ отъ всички английски вземания, въ лицето на болшевикитѣ отказа категорично признаването на този дългъ. Трудно постѣпваха погашенията и отъ другитѣ държави, чиито финанси бѣха издѣно раздрусани отъ свѣтовната война. Но това не бѣше всичко. До тогава старото положение все още можеше да се крепи благодарение на американскитѣ кредити. Обаче, скоро спрѣха и тѣ. За да се избегне краха, Съед. Щати дадоха тригодишенъ мораториумъ на своитѣ длѣжници, жестъ, който, колкото и успокоителенъ, не бѣше въ състояние да запази старото положение на нѣщата. Английската лира падна стремително и ажиото достигна презъ февруарий 1920 год. до 34,5%. Англия трѣбваше да вземе изключителни мѣрки. Последва законната забрана за износа на злато и сребро, въпрѣки че фактически тя съществуваше много отдавна. Английската банка отъ своя страна усили привличането на злато къмъ Лондонъ и чрезъ решителна дефлационна политика успѣ да заздрави очисти положението на лирата. Тази политика срещна силна критика, но въпрѣки това успѣ да подобри значително курса на националната монета и сведе ажиото презъ лѣтото 1924 г. до 10—12%.

Това бѣ първиятъ етапъ по пътя за връщането къмъ предвоенното положение. Идеята за пълното възстановяване на златния еталонъ, която не угасна дори и презъ най-тежитѣ дни за английската валута, започна отново да овладява финансовитѣ крѣгове на Англия. Назначената комисия за проучване възможноститѣ за стабилизирание на лирата

даде утвърдителен отговор. Отиването малко по-късно на управителя на Английската Банка в Ню-Йорк, за да доуреди някои въпроси във връзка със стабилизацията, усили още повече вярата в нея и сведе ажиото до 1,5—2%. Това възбуди спекулата по големите борси. Всички, увлечени в скорошното връщане на лирата към нейната златна стойност, закупуваха английска валута, с надеждата да спечелят не само от по-високия лихвен процент в Лондон, но и от изчезването на ажиото. Лондон събра големи средства, но англичаните знаеха, че те са краткосрочни, в грамадната си част с спекулативни цели струпани там и при една стабилизация само високият лихвен процент би могъл да задържи част от тях. Ето защо, въпреки тези средства, за целите на стабилизацията бях сключени в Съединените Щати и един заем от 300 мил. долари.

Със това бях привършена подготвителната работа за връщането на Англия към златния еталон и на 29 април 1925 год. бях дадени нужните полномощия на Английската банка за провеждане на стабилизацията на базата на стария златен паритет. Забраната за износ на злато и съчетено на златни монети за частни лица останаха да съществуват, с изключение на Английската банка, която единствено имаше право на износ. Същевременно, за да се прокара стабилизацията колкото се може по-леко и безболезнено, предвидено бях въпросът с книжните пари да се ликвидира постепенно, но при условие най-късно до началото на 1928 год. да се уреди окончателно.

Това туря край на безпокойствията, които обезценяването на лирата бях внесло в известни стопански кръгове и мнозина финансисти можеха вече спокойно да си отдъхнат. Мнозина, но не и всички, защото въпреки значителните си изгоди стабилизацията имаше противници. Противниците на Кемриджката школа бях против нея, защото се бояха, че Англия би могла да изпадне в зависимост от Съед. Щати, които тогава разполагаха с грамадни златни резерви. Тяхните съмнения се потвърдиха отчасти след няколко години, само че тогава опасността не идваше вече от Америка, а от Европа. Противници бях и индустриалците, които виждаха в така прокараната монетна стабилизация една дефлация, която води неминуемо към кризи и безработица. Защото наистина, базата на стабилизацията не бях добре подбрана. Ние вече споменахме за съществуващата разлика между купувната сила на лирата вътре в страната и вън от нея. Следователно, една от първите предпоставки за стабилизацията би трябвало да бях ликвидирани горният въпрос, защото тази разлика не можеше да не даде своя дълбок отпечатък върху цялото народно стопанство. Но това не бях сторено или по-върно не бях правилно сторено. Вместо да застане на базата на вътрешната стойност, която се определяше от динамиката на английското народно стопанство, правителството предпочете да се върне към старата предвоенна основа. А тя бях най-неподходящата за страната. Преди всичко чрез нея се установяваше една вносна премия, която поощряваше вноса и затрудняваше износа. Естествено, това въздействие не бях известно на английското правителство, но при неизменното желание да върне лирата на всяка цена към нейната прежна стойност, за него имаше друг изход. Дефлацията бях неизбежна. Само, че вместо да я прокара като предпоставка за стабилизацията, английското прави-

телство намъри за по-умѣстно да я остави да се появи като последица отъ нея.

Стабилизацията въ Англия бѣ прокарана повече съ огледъ на онѣзи стари и скъпи традиции, съ които англичанинътъ бѣ живѣлъ и властвувалъ надъ свѣта въ течение на нѣколко вѣка, отколкото на съвременитѣ условия. Може би доста да е пресилено това твърдение, но все пакъ трудно би могло да се отрече, че връщането къмъ пълната златна стойностъ на лирата бѣ преди всичко единъ въпросъ на националенъ престижъ и достойнство. Една страна, която бѣ свикнала да дава тонъ на международния финансовъ животъ, не можеше така лесно да се помири съ създаденото отъ войната положение. Въ потвърждение на всичко това говорятъ и самитѣ факти. Единъ бѣгълъ погледъ, хвърленъ върху развоя на английския износъ следъ 1924 год., е достатъченъ, за да ни даде ясно и безсъмнено потвърждение за неблагоприятното въздействие на стабилизацията върху английското народно стопанство. Но за да бждатъ нашитѣ цифри още по-убедителни, ще ги съпоставимъ съ износа на дветѣ главни английски конкурентки — Съед. Щати и Германия. Индекситѣ сж изчислени въз основа на съответнитѣ национални монети; дадено е само движението на стойността на износа и то до настъпването на свѣтовната криза. Стойността на 1924 г. е равна на 100.

Години	Англия	Съед. Щати	Германия
1924	100,0	100,0	100,0
1925	96,5	107,1	134,2
1926	81,6	104,5	149,2
1927	88,5	105,8	156,0
1928	90,3	111,8	177,2
1929	91,0	114,7	193,2

Езикътъ на приведенитѣ индекси, въпрѣки че сж изчислени при различни национални монети и базисъ, което затруднява до известна степенъ сравнението имъ, е все пакъ достатъчно ясно. Английскиятъ износъ върви, макаръ и съ известни колебания, назадъ, до като този на другитѣ две страни, особено на Германия, показва бързъ и непрекъснатъ развой. Наистина, значителенъ дялъ въ това намаление на английския износъ има и голѣ-

мата стачка на работниците отъ каменоважлениитѣ мини, но тя въ никой случай не е причина за така ясно очерталата се тенденция назадъ. При това не трѣбва да се забравя, че една отъ главнитѣ причини за тази стачка се крие въ самата стабилизация. Но дори и да я признаемъ като непрѣко зависяща отъ новата валутна политика причина и да коригираме въз основа на това нашитѣ изводи, резултатътъ е пакъ сжщия — износътъ върви назадъ. Отъ горната таблица се вижда, че индексътъ на англ. износъ даже и презъ най-благоприятнитѣ 1928/29 год., когато стачката е вече минала, не може да достигне този отъ 1924 год. и то презъ едно време, когато индексътъ на износа на С. Щати е почти съ 15%, а на Германия съ повече отъ 93% по-високъ отъ съответнитѣ имъ индекси презъ 1924 г. Все пакъ би било несправедливо да стоваримъ цѣлата вина за посоченото намаление на износа върху английската валутна политика, защото има още много причини за тази назадничавостъ въ народното стопанство на Англия. Тукъ обаче, не можемъ да се спираме подробно върху тѣхъ, въпрѣки че изследването имъ би хвърлило обилна свѣтлина върху ония вътрешни двигатели, които даватъ насока на стопанската политика на Англия. Но не можемъ и съвсемъ да ги отминемъ, защото въ такъвъ случай биха останали доста неясни нѣкои

отъ следващитѣ етапи въ развоя на валутната политика. Ето защо ний ще се постараемъ да обрисуваме въ най-едри черти състоянието на английското народно стопанство следъ войната.

Много общо то може да се характеризира съ застой и липса на приспособимостъ къмъ бързо промѣнящитѣ се условия презъ последнитѣ години. Една отъ главнитѣ причини за това бѣ прекалената специализация и особено хиляднитѣ предписания отъ страна на Трейдъ-Юнионитѣ, които сплѣваха извънредно много техническата реорганизация на предприятията. Не сж били рѣдкость случантѣ, когато работницитѣ сж оказвали колективенъ отпоръ срещу нѣкои нововъведения, които целятъ да интензивиратъ труда и да съкратятъ броя на работницитѣ. Особено силна е била опозицията на работницитѣ въ текстилната индустрия, кждето нѣкои фабриканти сж правили опити да увеличатъ броя на контролиранитѣ отъ единъ работникъ станове. А проф. Фр. Бенамъ привежда дори единъ курioзенъ примѣръ: специализацията въ работата е стигнала до тамъ, че ако единъ работникъ работи върху водопроводнитѣ трѣби за студена вода, той въ никой случай нѣма да поправи онѣзи, по които тече гореща вода; за тѣхъ трѣбва да се вика другъ работникъ. Независимо отъ тѣзи прѣчки, индустриалцитѣ, благодарение на здравата организация на работничеството, не сж могли да намалятъ по-чувствително и заплатитѣ. По този начинъ мнозина отъ английскитѣ фабриканти сж били поставени предъ двойната трудностъ: отъ една страна сплѣнки при въвеждането на по-рационални методи на работа, а отъ друга — високи работнически надници. Сжщевременно високиятъ лихвенъ процентъ, който, както вече изтъкнахме, Англия поддържаше на своя париченъ пазаръ, убиваше и безъ това неголѣмото желание за реорганизиране на индустриалнитѣ предприятия. А това сплѣваше развоя на английската индустрия и намаляваше много нейната конкурентоспособностъ. Достатъчно е да се проследи индекса на индустриалното производство за периода 1924/1929 г. при по-важнитѣ индустриални държави, за да изпъкне пълната изостаналостъ на Англия. За да не се обременяваме съ много цифри, ще дадемъ само процента на нарастването на производството, тъй както се получава той отъ сведенията на отдѣлнитѣ институти. До като „Board of Trade“ — индекса дава за Англия едно нарастване на индустриалното производство отъ 120%, „Survey of Current Business“ дава за Съединенитѣ Щати 240%, „Statistique Générale“ за Франция — 300% и „Institut für Konjunkturforschung“ за Германия — почти 500%.

Ето защо за единъ по-тънъкъ наблюдател на стопанскитѣ явления, слабостта на английското народно стопанство бѣ напълно ясна. Англия бавно, но сигурно изоставаше отъ общия ходъ на свѣтовното индустриално развитие. Всичко това се отразяваше крайно неблагоприятно върху платежния ѝ балансъ и създаваше не малко грижи на нейнитѣ правителства. Избухването на свѣтовната стопанска криза влоши още повече положението. Дефицититѣ на платежния балансъ започнаха да се увеличаватъ. Докато презъ 1929 год. той даде 24 мил. лири излишѣкъ, въ края на 1930 год. показваше 86 мил. лири дефицитъ, а презъ следната година дефицитътъ достигна 122 мил. лири. Сжщевременно, избухналата свѣтовна криза предизвика голѣма финансова паника почти въ цѣлия свѣтъ. Последваха масови банкови фалити въ Съед. Щати. Две голѣми европейски банки, Кредитанщалтъ и Данатбанкъ, трѣбваше сжщо да пре-

установяват своята дейност. Банковитъ депозити започнаха масово да се изтеглят отъ Лондонъ. Положението на лирата ставаше опасно. Освенъ това, придобитата опитностъ презъ последнитъ години създаде малко по-други настроения въ мѣродавнитъ английски крѣгове, отколкото презъ време на стабилизацията. „Die klassischen Voraussetzungen schalten zu viele bedeutsame Faktoren aus, die hier berücksichtigt werden müssen, und der Abstraktionsgrad der klassischen Theorie wird dadurch so gross, das sich eine neue Erarbeitung der Zusammenhänge als notwendig erweist“.¹⁾ За много стопански дейци миналото оставаше като хубавъ споменъ за „блаженото старо време“, но споменъ, който не трѣбва да потиска съ своитъ норми и навици, колкото и хубави да сѣ били тѣ. Англия трѣбваше да предприеме една стопанска политика, която би могла да донесе известни облекчения на огхващото се подъ ударитъ на кризата народно стопанство. Независимо отъ непрекъснато растящата липса на конкурентоспособностъ на английскитъ стоки, която вече изтъкнахме, и на голѣмия отливъ на капитали отъ лондонското тържище, Англия се заплашваше и отъ бързо растяща безработица. Докато презъ 1929 г. броятъ на безработнитъ бѣше около 1.200.000, презъ есента на 1931 г. той достигна вече до 2.900.000. Поддържането на тази армия отъ безработни, която при английското ниво на животъ изискваше огромни срѣдства, рушеше държавнитъ финанси. Презъ фин. 1930/31 г. бѣха изплатени, включително и разноситѣ, крѣгло 100 мил. лири, отъ които 26 милиона не можаха да се покриятъ отъ предвиденитъ разходи и трѣбваше да бждатъ набавени чрезъ заемъ. Не малко значение за влошаване на стопанското положение оказа и индийскитъ бойкотъ на английскитъ стоки отъ 1930 г., който засегна най-много памучната индустрия. А тя, вследствие на бързо развиващата се индустрия въ европейскитъ и заокеански страни, както и на извънредно силната японска конкуренция, се намираще въ най-лошо положение тогава. Английскитъ износъ на памучни платове, достигналъ презъ 1925 г. до 4.436 мил. ярда, падна презъ 1931 г. на 1.716 мил. ярда, т. е. едно намаление съ повече отъ 60% и то само за 5—6 години. Значителна конкуренция срѣщаше Англия сѣщо и отъ Франция и Белгия, които бѣха стабилизирали своитъ монети на едно ниво по-ниско отъ вътрешната имъ стойностъ и по този начинъ даваха въ противоположностъ на Англия премия на своитъ износители.

Единственото добро въ този купъ злини бѣше силното спадане на ценитъ на земеделскитъ продукти и сурови материали, които съставляватъ главната частъ на английския вносъ. Това поевтиняваше храната и производството и то въ пропорция много по-голѣма, отколкото при другитъ държави, които, за да покровителствуватъ своето земедѣлие, обременяваха тѣзи продукти съ значителни мита. Но тази единствена изгода бѣше само привидна. Действително, хранителнитъ продукти спаднаха, но организираното работничество не допусна съответното намаление на работническитъ заплати и по този начинъ английската индустрия продължаваше да работи съ почти сѣщитъ производствени разноси, както и порано. За нея спадането на ценитъ донесе само загуби. То разори много

¹⁾ Prof. N. F. Hall, Gründe und Folgen der Abwertung des englischen Pfundes. Weltwirtschaftliches Archiv. 1936. H. 1. S. 2.

земеделци и намали извънредно много покупателната сила точно на онѣзи страни, които бѣха най-добритѣ купувачи на английскитѣ стоки. По този начинъ бѣше намаленъ значително обема на английския износъ.

Очертаната хроническа слабостъ на народното стопанство почна вече да разколебава вѣрата въ стабилността на монетата и да прави последната уязвима отъ външни атаки. Изказанитѣ по-рано опасения за зависимостта на така стабилизираната монета отъ чужбина, сега добиваха реаленъ изразъ. Действително, имаше още хора, които продължаваха да вѣрватъ въ старитѣ кумири, но за по-далновиднитѣ икономисти бѣ вече ясно, че оржжията, съ които Англия бѣ завладяла нѣкога свѣта, днесъ сѣ обърнати срещу самата нея. Грамаднитѣ златни запаси, струпани въ подземията на Банкъ де Франсъ, заплашваха всички, които не желаеха да следватъ даденитѣ отъ Парижъ насоки. Времената наистина се бѣха промѣнили. Това, което до вчера служеше за гранитна база на свѣтовното стопанство, днесъ се превърна въ инструментъ за упражняване на политически натискъ въ една или друга насока¹⁾.

Въ така очертанитѣ вътрешни и външни рамки бѣ сложенъ въпроса за новата валутна политика на Англия. Действително, страната имаше още сили, за да окаже отпоръ на всѣко външно влияние, но би ли могло да продължава това дълго и какви изгоди би извлѣкла тя отъ подобни усилия? А при това вътрешното положение отъ денъ на денъ се влошаваше. Бюджетътъ за 1931/32 г. даде 120 мил. лири дефицитъ, който трѣбваше да се покрие отъ следващия. Освенъ това, безработицата, която, както вече изтъкнахме, неспирно растѣше, изискваше все по-голъми и по-голъми срѣдства. Това стресна правителството и принуди финансовия министъръ Сноуденъ да даде допълнителенъ бюджетъ, който да ликвидира съ посочения дефицитъ. Данѣцитѣ бѣха значително увеличени, а много отъ разходитѣ трѣбваше да бждатъ подложени на нови корекции, които засегнаха между другото и единъ твърде опасенъ обектъ — военнитѣ разходи. И когато на 15 септемврий 1931 г. пристигна вестта за станалия поради намалението на заплатитѣ бунтъ въ английския кралски флотъ, положението на лирата стана критично. Четири дни по-късно правителството обяви напускането на златния еталонъ, а на 20 септемврий 1931 г. парламентътъ гласува съответния законъ.

Отъ тукъ започва новата валутна политика на Англия. Освободена отъ условноститѣ на златния еталонъ и чуждитѣ влияния върху нейната монета, тя получи отдавна загубената свобода на действие. Наистина, страната, чиито народно стопанство бѣше изградено изключително на базата на международната търговия, мжно би могла да се развива при системата на нестабилни национални монети, но за преходнитѣ времена, които изживяваше и още изживява свѣта, това бѣше възможното най-добро разрешение на въпроса въ дадения моментъ. Предричанията на скептицитѣ, че една обезценка на лирата ще покачи ценитѣ на вътрешния пазаръ, не се сбжднаха. „Der Pfundsturz trug schlisslich zu einer Deflationierung der Goldpreise und nicht zu einer Inflationierung der britischen Preise bei“²⁾ Английската лира можеше вече да се нагоди съгласно

¹⁾ Спб.: Prof. Gustav Cassel. Die Krise im Weltgeldsystem. Berlin, 1933. S. 80.

²⁾ Prof. N. F. Hall. Gründe und Folgen der Abwertung des englischen Pfundes. Weltwirtschaftliches Archiv. 1936. H. 1. S. 17.

стопанският условия въ страната и вънъ отъ нея, защото, като книжна валута, тя стана много по-чувствителна и по-лесно поддаваща се на регулиране. Но това свойство на новата система криеше въ себе си и известни опасности. Мнозина се страхуваха, че новосъздаденото положение открива широко поле за спекула. Това съмнение би могло да има може би своето място при малките и бедни държави, но при една Англия положението е малко по-друго. Отъ друга страна трудно би могло да се твърди, че този случай именно ще отвори вратите на спекулата, защото тя може да намъри своите пътища и място за проявление при всички валутни режими. Действително, тукъ тя би могла да намъри по-голям просторъ за действие, но същевременно тукъ сж по-голям и възможностите за нейното париране. Като едно отъ най-мощните сръдства за борба срещу това зло се яви създадениятъ нѣколко седмици следъ стабилизацията уравнителенъ фондъ. Неговата задача е да поддържа стабилността на лирата на новоустановената база, като се намъсва навсѣкжде, кждето поради сезонни или спекулативни причини се появяватъ колебания. Понеже не разполагаме съ достатъчно сведения за този фондъ, защото той е таенъ и публикации по неговото състояние не съществуватъ, ще се задоволимъ само да отбележимъ, че неговите сръдства се състоятъ отъ два вида ценни знаци: 1) лири, държани въ видъ на държавни съкровищни бонове (Treasury Bills) и 2) чужда валута или злато. Фондътъ притежава огромни сръдства. При своето основаване той е ималъ около 150 мил. лири, почти половината отъ които сж били въ видъ на чужда валута и злато. Ясно е, че тия огромни сръдства сж вече значителна гаранция за ефикасността на неговата намъса и следователно сж въ състояние да принудятъ да се позамислятъ всички, които биха пожелали да използватъ колебанията на лирата за своите спекулативни цели.

Следъ всичко изтъкнато не е безинтересно да проследимъ бѣгло и онова въздействие, което новата насока на валутната политика оказва върху народното стопанство на страната. Тя, както видѣхме, се появи не само като спасяване отъ едно извънредно тежко положение, но същевременно и като реакция срещу неприспособимостта на народното стопанство къмъ новите стопански условия въ свѣта. Преди всичко тя трѣбваше да засегне трите основни елемента на английския националенъ доходъ: работническите заплати, приходите отъ лихви и печалби, като измени съотношението между тяхъ въ полза на последния. Липсата на евтини кредити, която само до преди нѣколко години се чувствуваше така осезателно отъ английската индустрия, бѣ отдавна изчезнала, но оживление въ стопанската дейность не настъпи. И това бѣ много естествено. Времената на кризи се характеризиратъ не съ липса на капитали, съ каквито банките въ тѣзи периоди разполагатъ въ много по-големи размѣри, отколкото всѣкой другъ пътъ, но отъ липса на сигурность за тяхното пласиране. Солидните предприятия ограничаваха своята дейность и избѣгваха чуждите кредити, а останалите, поради несигурността на положението, не вдъхваха нужното довѣрие, за да привлѣкатъ нови капитали къмъ себе си. Докато презъ октомврий 1931 год. при единъ процентъ отъ 6% банковите инвестирания възлизаха кржгло на 894 мил. лири, презъ априлъ следната година при скontoвъ процентъ само 3% тѣ паднаха на 865 мил. лири. По този начинъ английскиятъ проблемъ

се свеждаше не към дирене на капитали, а към създаване условия на стабилните предприятия за приемане на нови кредити и подобряване възможностите за рентабилност на онези предприятия, на които банките поради големия риск избъгваха да отпускат кредити¹⁾.

Обезценяването на националната монета, въпреки големите опасности, които то почти винаги крие въ себе си, оказа въ случая благотворно въздействие върху английското народно стопанство. Едно бързо съпоставяне на износа следъ 1931 г. съ този на другите европейски индустриални държави (Съед. Щати, които съ обезценяването малко по-късно на долара приеха основните линии на английската валутна политика и следователно се намиратъ до известна степенъ подъ влиянието почти на същите фактори, които наблюдаваме въ Англия и Япония, страната на валутния дъмпингъ, не привличаме въ това сравнение) ни сочи единъ доста значителенъ напредъкъ. Индексите сж изчислени въз основа на съответните златни национални монети; за база е взета 1932 г., т. е. първата година следъ обезценяването на лирата.

Движение на по-важните европейски индустриални държави за периода 1932—1935 год.²⁾

Години	Англия	Франция	Италия	Германия
1928	100	100	100	100
1933	95	93	87	86
1934	93	90	76	73
1935	97	78	—	76

Наистина, английският износъ показва известно намаление, но то не е вече причинено отъ вътрешни, а отъ външни и независещи отъ Англия причини. Това е времето на най-големото задълбочаване на свѣтовната криза и следователно на най-големото намаление на международния стокообмѣнъ. Освенъ това голѣмото спадане на цените не можеше да не даде своятъ дълбокъ отпечатъкъ, още повече, че индексите сж изчислени въз основа на стойностъ, а не на количеството на износа. Ето защо, за насъ не е отъ значение факта, че английският износъ върви назадъ, а че въ сравне-

ние съ износа на другите индустриални държави той има най-добро положение. Докато френският износъ е падналъ презъ 1935 г. съ 22 пункта подъ този отъ 1932 г. и, което е също твърде важно, продължава стремглаво да пада, а германскиятъ, макаръ че показва известна тенденция нагоре, лежи 24 пункта подъ този отъ 1932 год., английският износъ съ тенденция къмъ повишение се намира само 3 пункта по-ниско отъ този презъ 1932 г. Това говори много красноречиво за въздействието на новата валутна политика върху английското народно стопанство. Докато въ миналото Англия бѣ изостанала съ своя износъ далече назадъ отъ другите индустриални държави, сега напротивъ стои на първо мѣсто. Въ подкрепа на горното говори и индексътъ на индустриалното производство въ Англия, който съгласно изчисленията на статистическата секция при О. Н. показва следното движение:

1928 г. — 100, 1929 г. — 106, 1930 г. — 97.9, 1931 г. — 88.8, 1932 г. — 88.4, 1933 г. — 93.5, 1934 г. — 104.7.

Най-ниското ниво той достига презъ 1932 год., следъ което започва бързъ и значителенъ подемъ, за да достигне презъ 1934 год. цифрата

¹⁾ Сж. Prof. Fr. Benham. Das englische Währungs-Experiment. S. 45.

²⁾ Цифрите за износъ, както и курсовете за превръщане на дадените национални монети въ златни, сж взети отъ Bulletin mensuel de Statistique. Société des Nations. Genève, 1935, № 3.

на последната предкризисна година. Подобно нѣщо наблюдаваме и при безработицата, която, достигнала съ цифрата 2.273.000 своя максимумъ презъ 1932 год., започна постепенно да намалява, за да дойде презъ 1935 год. до 1.715.000, т. е. за изследвания тригодишенъ периодъ показва намаление отъ кръгло 25%.

Така разгледани, всички факти сочатъ на едно несъмнено подобрене въ английското народно стопанство и увеличение на стопанската активностъ. Но това не е още всичко. Значението, което тѣ иматъ сами по себе си, е много по-голъмо, ако се разгледатъ не само въ рамките на английското народно стопанство, както направихме по-горе, а и въ тѣзи на свѣтовното стопанство. Въ този случай, успѣхътъ на Англия е още по-очебиещъ и неоспоримъ. Въ времена, когато свѣтовната стопанска криза е достигнала до своята кулминационна точка, а въ нѣкои страни, като тѣзи отъ златния блокъ, още повече се усилюва и задълбочава, Англия сочи едно значително и безспорно оживление въ своя стопански животъ.

Независимо отъ всичко това, чрезъ напускането на златния еталонъ, Англия доби и една по-голъма стабилностъ въ своето вътрешно стопанство. Голѣмитъ колебания, на които е подхвърлена цената на златото, особено въ последно време, разколебаватъ значително вѣрата въ възможността му да поддържа стабилността на стопанството. Напротивъ, една свободно регулирана валута, поставена разбира се на солидни начала и преследваща неотклонно една стопанска целъ, каквато понастоящемъ е английската, благодарение на своята гъвкавостъ се явява като че ли по-подходяща за преходния периодъ на съвременното стопанско развитие, отколкото златната. Защото колебанията, на които е подхвърлена златната валута, сж свързани неминуемо съ значителни болезнени последици за народното стопанство, които при сегашната стопанска криза могатъ да се превърнатъ въ изворъ на голѣми социални конфликти. Обратно, свободно регулираната валута може винаги да се нагоди къмъ движението на ценитъ и избегне по този начинъ опасната и тѣй нежелана дефлация. „Падането на лирата измѣня само външната ѝ стойностъ, заяви английскиятъ финансовъ министъръ Чембърлейнъ при последното падане на лирата, но вътре въ страната то не промѣня нищо“.

Огромно бѣ въздействието, което произведе обратътъ въ английската валутна политика и вънъ отъ страната. Заедно съ Англия обезцениха националнитъ си монети редица други държави, които бѣха извършили стабилизациитъ си на базата на англ. лира и сега трѣбваше да следватъ колебанията ѝ. По този начинъ подъ шефството на Англия се създаде така наречениятъ „стерлинговъ блокъ“. Най-голъмъ бѣ, обаче, ефектътъ отъ новата английска валутна политика върху останалитъ вѣрни на златния еталонъ страни, особено върху Франция. Независимо отъ увеличилата се конкурентоспособностъ на английскитъ стоки, която неминуемо трѣбваше да се отрази върху френския износъ, Франция се чувствуваше особено засегната и отъ факта, че губѣше вече Англия отъ сферата на своето влияние. Ето защо тя правѣше всички усилия, за да повлияе върху нея и я върне къмъ златния еталонъ. Всичко бѣ пуснато въ ходъ: конференции, експерти, преговори, следваха препоръки следъ препоръки, една отъ друга по-приемливи, по-обосновани, презъ всѣка отъ които, подобно червена нишка, се прокарваше интимното желание

на Франция — назад към златния еталонъ, безъ него сж немислими свѣтовната търговия и свѣтовниятъ напредѣкъ. Хубави думи и пожелания, които за нѣкои иматъ може би смисълъ и тѣхното реализиране би могло да имъ донесе значителни изгоди, но които при днешнитѣ условия сж пълни за жалость съ опасности за други държави. И затова, вмѣсто „изправяне на грѣшката“ отъ страна на Англия, последва новъ и още по-силенъ ударъ — Съединенитѣ Щати напуснаха златния еталонъ. Хаосътъ въ международнитѣ отношения се още повече увеличи и всички погледи се отправиха къмъ Лондонъ, кждето презъ 1933 г. бѣ свикана свѣтовната стопанска конференция. Резултатитѣ отъ нея сж известни. Англия остана твърдо на своитѣ позиции, следвайки неотклонно очертаната вече валутна политика, която действително бѣ продиктувана отъ нуждитѣ на английското стопанство. Обвиненията, че съ тази политика тя преследва целта да има едно орѣжие повече при уреждането на военнитѣ задължения, поддържани съ такава упоритостъ отъ френска страна, изглеждатъ не особено правдоподобни. „Ако лирата би се свързала отново съ златото, заяви неотдавна английскиятъ финансовъ министъръ Чембърлейнъ, ние бихме били задължени, чрезъ политиката на Франция или Америка, да продаваме металическитѣ си резерви или пъкъ да качимъ дисконтния процентъ и да правимъ дефлация. Ние бихме изложили въ такъвъ случай страната на стопанска криза и безработица“.

Тукъ трѣбва дъ добавимъ, че стерлинговиятъ блокъ, благодарение на своята по-гъвкава и по-лесно приспособима къмъ новитѣ условия монета, има редица преимущества предъ странитѣ отъ златния. Преди всичко новата валутна политика създаде редица премии за неговия износъ, което бѣ значителенъ ударъ за странитѣ отъ златния блокъ. Ясенъ признакъ за това е нервността, съ която френската преса посрѣща всѣко ново падане на лирата и настойчивитѣ препорѣжки, които тя прави за въвеждането на специални „антидѣмпингови“ мита срещу английскитѣ стоки. Все въ връзка съ това бѣ и решението на Франция, взето следъ падането на лирата отъ м. мартъ 1935 г., да сѣче нови златни монети на стойностъ до 100 мил. фр. годишно, съ което цели отъ една страна да манифестира своето неуклонно желание да поддържа златния еталонъ и отъ друга — своята пълна монетна стабилностъ и независимостъ отъ външни фактори и влияния. Но въпрѣки всички тия усилия и манифестации положението непрекъснато се влошава. Италия твърде отдавна бѣ принудена да въведе валутни ограничения и съ това да напусне фактически златния блокъ, въпрѣки че все още стои на златната база. Неотдавна падна и Белгия, чиито скъпи стоки не можеха повече да се борятъ съ английската конкуренция. Това внесе голѣма несигурностъ и смутъ въ редоветѣ на златния блокъ. Бавно, но сигурно увеличаващата се цена на произведенията на неговитѣ стоки, вследствие на изтъкнатитѣ по-горе причини, намалява тѣхната конкурентоспособностъ и ограничава износа имъ за смѣтка на странитѣ отъ стерлинговия блокъ. А тия факти сж диаметрално противоположни на всички предричания на привърженицитѣ на старото положение, които въ обезценяването на лирата виждаха една опасностъ за английското народно стопанство.

Малко по-късно бѣ установено и едно относително съотношение между долара и лирата, което временно отстраняваше опасността отъ валутна война между Англия и Съединенитѣ Щати. Но опасността отъ

валутната война въ свѣта остана да съществува. Образованиятъ подъ егидата на Франция златенъ блокъ, създаденъ за да се противопостави на англо-американския курсъ на валутната политика, както вече изтъкнахме, прави всички усилия, за да върне тѣзи две страни отново къмъ златния еталонъ. Като единъ етапъ отъ тази борба е 2 мартъ 1935 год., когато лирата отбеляза ново падане. Трудно е да се вникне въ причинитѣ, които предизвикаха това падане. Въ него между чисто стопанскитѣ се криятъ и доста спекулативни, произхождащи отъ странитѣ на златния блокъ, а значителенъ дѣлъ иматъ и политическитѣ. Редица признаци ни даватъ основание да мислимъ, че въпросното спадане не бѣ предвидено, нито пъкъ желано отъ Англия, която трѣбваше да го приеме само следъ като изразходва значителни суми отъ своя уравнителенъ фондъ. То бѣ предизвикано, както вече споменахме, отъ много и разнообразни причини: ликвидацията на ангажиментитѣ въ лири отъ времето на падането на долара, която още тежеше върху пазаря, усиленитѣ продажби на континентално злато въ Лондонъ, които създадоха голѣмо предлагане на лирата, голѣмитѣ количества лири, които Франция бѣ събрала отъ търговията си съ странитѣ отъ стерлинговия блокъ и които въ тия трудни за английската монета дни бѣха хвърлени на пазаря, връщането на голѣма частъ отъ китайскитѣ капитали обратно къмъ родината, вследствие голѣмото качване на цената на среброто и най-после и присъдата върху златната клауза въ Америка, която пресѣче пътя на доста спекулации съ лирата, допринесе нѣщо за засилване на съществуващата вече депресия върху английската монета.

Така очертанитѣ изгоди отъ новата валутна политика сж още далече недостатъчни, за да позволятъ изваждането на каквито и да било по-общи заключения. Подобрение въ английското народно стопанство действително настъжи, но е ли това едно здраво засилване на стопанската дейность или само временно инжектиране? Защото девалвацията, която проявява тенденцията да нивелира всичко, не е особено ефикасно лѣчебно сръдство за излизане отъ една стопанска криза. Тя може да отстрани много отъ грозящитѣ народното стопанство опасности, но нейния основенъ недостатъкъ е, че тя само ги отблъсва къмъ едно по-близо или по-далечно бѣдаще, безъ да е въ състояние да ги унищожи окончателно. Преди всичко несигурността на валутитѣ и тѣхното непрекъснато обезценяване води къмъ стопанска война между държавитѣ и свежда до минимумъ величината на тѣхния стокообмѣнъ. Международната търговия замира, корабоплаването преживява критични времена, търговскитѣ договори се замѣнятъ съ клирингови, а здравата стопанска конкуренция съ разнитѣ видове дѣмпингъ. Това сж противоречията, до които може да доведе новата политика, ако тя вмѣсто въ сръдство за заздравяване на националното стопанство се изроди въ борба за надмощие между отдѣлнитѣ държави.

Ето защо Англия се намира понастоящемъ на кръстопътъ: отъ една страна тя изпитва благотворното влияние на новата си валутна политика, която заздравя народното ѝ стопанство и даде по-широкъ замахъ на нейната стопанска дейность, а отъ друга — настъпилитѣ международенъ валутенъ хаосъ спъва извънредно много международната търговия, безъ която тя не може да се развива. Действително, затвърдяването на лирата върху една нова златна база е и си остава целъ на английската

валутна политика, но правителството намира подобна стъпка за много опасна, преди да се създадат необходимите стопански условия за това. По тоя начин целта е ясна и вън от всяка критика, но пътя по който тръбва да се дойде до нея предизвиква голѣми спорове и несъгласия. Ръководителитѣ на голѣмитѣ концерни и износни фирми желаятъ най-настойчиво и въ най-скоро време окончателното стабилизиране на валутитѣ, твърдейки, че безъ него е невъзможна международната търговия, а отъ тамъ и стопанското оживление. Обратното становище застапватъ болшинството отъ икономиститѣ, споредъ които монетниятъ въпросъ не е и не може да бѣде предпоставка за оживление на международната търговия, а е последица отъ него. Вѣрно е, че стабилизирането на валутитѣ ще тури край на валутния дѣмпингъ и улесни извънредно много международнитѣ плащания, но ще отвори ли то границитѣ на отдѣлнитѣ държави за чуждия износъ? Тукъ изпъква преди всичко въпроса за международнитѣ дългове. Какъ може да стане тѣхното изплащане, когато кредиторитѣ не искатъ по никакъвъ начинъ да приематъ стокитѣ на длъжницитѣ си? Въ злато — това е невъзможно, защото златото е отдавна централизирано въ странитѣ кредиторки, а плащания въ стоки кредиторитѣ не приематъ. Освенъ това стопанскиятъ животъ днесъ е така комплициранъ и отдѣлнитѣ народни стопанства така тѣсно свързани, че не може една държава да поддържа стабилна монета, когато нейнитѣ конкурентки обезценяватъ своитѣ. Критичнитѣ дни, които изживѣватъ понастоящемъ останалитѣ вѣрни на златния еталонъ държави, начело на банкерката на свѣта — Франция, сж най-неоспоримото доказателство за горната теза. Времето като че ли работи въ полза на втората група — сторонницитѣ на свободно регулираната валута. Защото никога другъ пътъ политиката не е имала така изключително доминиращо влияние върху стопанството, както въ последнитѣ нѣколко години. Днесъ почти нѣма стопански закони на развитие, нѣма дори и въпросъ за рентабилитетъ, всичко е подчинено на политиката. Политиката е всичко и съгласно нейнитѣ изисквания трѣбва да се развива животътъ днесъ. Вѣрно е, че това надхвърля границитѣ на всички стопански възможности и системи и рано или късно ще окаже своето неблагоприятно въздействие, но това сж въпроси на бъдащото. Днесъ всяка държава е принудена да се стреми къмъ автархия, па макаръ и доста отъ произведенитѣ отъ нея стоки да сж на цени двойно по-високи отъ тия, по които тя би могла да си ги набави отъ странство. Обратното е при износа и корабоплаването; тамъ държавитѣ пилѣятъ милиардни субвенции, стигатъ дори до тамъ, както е примѣра съ Русия, че продаватъ своитѣ произведения на цени далечъ подъ коштуемата имъ стойностъ. Безспорно това не могатъ да бждатъ времена на нормално стопанско развитие, но такава е действителността. И затова ролята на икономиста се свежда не къмъ даване на рецепти въз основа на теоритѣ, изградени върху нормалното развитие на стопанскитѣ явления, а при наличността на днешното болно време да намѣри най-подходящата насока за една народополезна стопанска политика.

Въ така очертанитѣ рамки е сложенъ въпроса за бъдащата насока на английската валутна политика. Безъ стабилна монета английското народно стопанство не може да се развива, съ стабилна монета, обаче, то може да бѣде изложено на удари и влияния, които могатъ да се

отразятъ много эле върху него. Ще успѣятъ ли англичанитѣ, а чрезъ тѣхъ и свѣтъ, да намѣрятъ изходъ отъ този хаосъ и противоречия? Може би едно съглашение между голѣмитѣ държави, преговори за каквото отдавна се водятъ, да донесе известно облекчение, но разрешение на въпроса то трудно ще даде. Защото стопанскитѣ и финансови въпроси, както вече изтъкнахме, сж преди всичко политика, а никога свѣта не е билъ изправенъ предъ по-сложни политически проблеми, отколкото днесъ.

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ ПО ПРЕДПИСАНИЯТА НА ТЪРГОВСКОТО НИ ПРАВО ЗА ОЦЕН- КИТЪ ВЪ ГОДИШНИТЪ БАЛАНСИ

отъ

БОЙЧО П. БОЙЧЕВЪ

Въпросътъ за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси занимава и търговското законодателство. Не само оценкитѣ, но изобщо годишнитѣ баланси на предприятията въ нѣкои случаи сж регламентирани доста подробно въ постановленията на търговското право. Предписанията на последното уреждатъ материята въ връзка съ тѣзи баланси и то най-вече на предприятията, които сж облѣчени въ юридическа форма на акционерни дружества, дружества съ ограничена отговорностъ и кооперативни сдружavanja. При тѣзи колективни предприятия, предприятия на капиталитѣ, които въ повечето случаи сж съ по-широкъ обсегъ на дейностъ и използватъ най-широко общественъ кредитъ, законодателятъ, посрѣдствомъ даденитѣ сравнително точни и подробни предписания за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, има за целъ да гарантира интереситѣ на кредиторитѣ. Гаранцията при тѣзи предприятия въ едно модерно търговско право трѣбва да се провежда въ следнитѣ три направления:

1. Въ опредѣляне на максималната граница, до която може да достигне при оценката стойността на известна имуществена ценностъ. Посрѣдствомъ ограничаването на високитѣ оценки се дава възможностъ на предприятието да образува скрити резерви. Последнитѣ увеличаватъ неговата финансова мощъ, създаватъ се тъй да кажемъ скрити сили въ отдѣлното стопанство, които, ако бждатъ запазени, благоприятно имъ действатъ ще се прояви въ най-различни направления. Засилвайки по този начинъ стабилитета на предприятието, заедно съ него ще се увеличатъ и гаранциитѣ на кредиторитѣ.

Въ търговското законодателство, тамъ където се допуска подоценката, не е опредѣлена и посочена границата на подценяването на съответнитѣ части отъ актива. Поради това, ако подоценката е реализирана въ по-голѣмъ масщабъ, при нѣкои случаи могатъ да бждатъ умишлено засегнати интереситѣ на акционеритѣ или съдружницитѣ, като преднамѣрено се намалява печалбата, която трѣбва да бжде разпредѣлена между тѣхъ. Споредъ германската съдебна практика подоценката е противна на закона и може да бжде оспорвана отъ заинтересованата страна само тогава, когато е направена умишлено съ целъ да се увреди на нѣкои интереси. Въ такъвъ случай тя действително е стопански неоправ-

дана, т. е. не се явява стопански необходима. Въ всички други случаи подоценката на известни части от имуществото трябва да бъде допустима от страна на търговско-правните постановления и то без да се поставят каквито и да било ограничения.

2. За да се предпазят предприятията от увлечения и неочаквани сътресения, търговско-правните предписания за оценките въ годишните баланси трябва да повеляват, щото въ общия резултат от дейността, установяването на който е целта на годишния баланс, най-малко да се изключи конюнктурната или нереализираната печалба и най-малко да се включи конюнктурната или нереализираната загуба.

Изключването от резултата на конюнктурните или нереализираните печалби има за последствие установяването чрез баланса на един действително реализиран резултат от дейността през съответния отчетен период. Подобно действие е от голямо значение за всички предприятия, независимо от тяхната юридическа форма, но има особено важно значение за онзи колективни предприятия, които раздават печалбите си под една или друга форма. Само действително реализираната печалба може да напусне стопанската сфера на предприятието, без да изтощи наличната негова жизнена сила. Раздаването само на истинската печалба не ще предизвика никакви сътресения въ живота на отделното стопанство. Ако въ раздаваната печалба се включи и нереализирана такава, то предприятия които постъпват така, ще раздават под формата на печалба и част от своя капитал. Това води неминуемо към лоши последствия, които не ще закъснят да се проявят. Сжщитъ лоши последствия ще се проявят и въ онзи предприятия, които не раздават печалби, защото и при тях ще се наруши правилната стопанска дейност, стопанското равновесие, чрез посочване на печалби, които не сж такива за отчетния период, за който се определя резултата, а се отнасят за някой бъдещ такъв. Не може да се отрече, че много еднолични предприятия изпадат често въ затруднения, поради това, че собственицитъ, поласкани от примамливия размър на установената годишна печалба, увеличават съ доста силно темпо своитъ лични разходи. А единъжъ тръгне ли се по тази наклонена плоскост, следъ това мъчно може да се наложи ограничение въ личнитъ разходи. Ако въ печалбата влиза още и такава, която не е реализирана и е печалба на „книга“, то въ такъв случай под формата на лични разходи ще бъде употребенъ и част от собствения капитал. Освенъ това напълно възможно е поради промѣнитъ се пазарни условия една конюнктурна печалба да се превърне въ бъдеще въ истинска загуба. Ето защо и теория и практика и търговско законодателство трябва при всички случаи да изключват от резултата за отчетния период всички конюнктурни или нереализирани печалби.

Включването въ резултата на конюнктурните или нереализираните загуби дава възможност да се отрази както въ баланса, така и въ отчетността намалената стопанска мощ на предприятието. Една загуба, макаръ още да е нереализирана, наистина намалява стопанската сила на дадено предприятие. Включването на подобни загуби въ резултата може да предпази предприятието от евентуални бъдещи сътресения и ще даде възможност да се отрази въ баланса намалената стопанска мощ на последното. Това действие сжщо така засилва стопанскитъ позиции

на дадено предприятие и по този начин се гарантират интересите на кредиторите.

Поради това, при оценките въ годишните баланси трябва да се поставят въ баланса отъзи стойности, при които при всички случаи конюнктурните или нереализираните печалби се изключват отъ резултата, а конюнктурните или нереализираните загуби се включват въ него. Този принцип трябва да легне въ основата при оценките въ годишните търговски баланси, за да се предпазятъ предприятията до известна степенъ отъ изненади. Или казано още по-конкретно, оценката на актива трябва да стане по най-низката отъ трите стойности—костуема, пазарна и въроятна реализуема, която най-ниска стойностъ да служи като максимална, най-висока, граница, спрямо която да се допусне и известно подценяване, ако последното е стопански оправдано. Разбира се, че когато едната отъ последните две стойности липсва, то изборътъ ще става само между двете стойности — костуема и пазарна или костуема и реализуема. При оценката, обаче, на някои части отъ актива, напримеръ на постоянните сръдства, трябва да се направи отклонение отъ този принципъ, безъ да се отклонимъ отъ целта, която търговското право преследва чрезъ баланса. Поради това за основа при оценката на постоянните сръдства трябва да се вземе само костуемата или производствената имъ стойностъ, като се иматъ предвидъ и съответните амортизации. При оценка на задълженията въ чужда валута трябва да се прави изборъ между костуемия и дневния курсъ при спазване на токущо изложенния принципъ при оценките, а при полиците за изплащане следва да се взематъ предвидъ и лихвите, които трябва да паднатъ въ тежестъ на следващия отчетенъ периодъ. Тъзи лихви представляватъ само корективъ спрямо резултата отъ текущия отчетенъ периодъ и не трябва да се схващатъ като самостоятеленъ резултатъ, защото чрезъ тяхъ се цели загубата отъ лихви при задълженията да бѣде правилно разпредѣлена между два или повече съседни отчетни периода, а не да падне въ тежестъ само на единъ отъ тяхъ.

3. И най-после гаранцията спрямо кредиторите се изразява чрезъ задължителното публикуване годишните баланси на предприятията, по сръдствомъ изследването на които кредиторите и обществото ще иматъ представа за икономическото състояние на дадено предприятие и отъ него ще vadятъ своите заключения. Такъвъ смисълъ има задължителното публикуване годишните баланси на акционерните дружества, които на широко ангажирватъ въ своята дейностъ обществените сръдства.

Изложените до тукъ принципи за оценките въ годишните баланси трябва да бъдатъ въприети отъ всѣко търговско законодателство, за да бѣде последното единъ мждъръ съветникъ на всички деятели отъ разните области на стопанската дейностъ, които особено днесъ сж принудени да работятъ при много комплицирани и пълни съ изненади условия. За голѣмо съжаление трябва да констатираме, че търговското право въ повечето страни е останало много назадь отъ развитието на стопанския животъ. Последниятъ твърде много го е изпреварилъ, поради което и търговско-правните предписания за оценките въ годишните баланси сж вече остарѣли, неподходящи, а даже и погрѣшни. Въ такова положение се намира нашето търговско законодателство, чийто погрѣшни схващания ще изтъкнемъ въ следващата частъ отъ изследването ни. Въ гер-

манското търговско право, обаче, намираме точно обратното. То е до-толкова модернизирano и пригодно къмъ сложнитѣ стопански условия, въ които протича днесъ живота на отдѣлното стопанство, че може да служи за образецъ въ това отношение, особено съ измѣненіята на § 261 отъ 19 септемврий 1931 год., чиито принципи за оценкитѣ се прокламиратъ за мѣродавни не само за акционернитѣ дружества, но и за всички други предприятия¹⁾. Поради това обстоятелство германското търговско законодателство, въ противовесъ на нашето, не е само изразителъ на правни норми, но представлява източникъ на директиви за една напълно рационална стопанска дейность.

Въ постановленіята на търговското право относително оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, не само у насъ, но и въ други държави, предприятия се раздѣлятъ на две групи: предприятия на личноститѣ и такива на капиталитѣ. Къмъ първата група спадатъ едноличнитѣ предприятия, събирателнитѣ и командитни дружества, а къмъ втората — акционернитѣ дружества, командитнитѣ дружества съ акции, дружествата съ ограничена отговорность и кооперативнитѣ сдружавания. Нѣкои предприятия отъ последната група не сѣ капиталистически предприятия отъ ранга на акционернитѣ дружества, но и тѣ иматъ не малко обществено значение, защото при своята дейность засягатъ интереситѣ на голѣмъ брой лица, както е напимѣръ съ кооперативнитѣ сдружавания. За оценкитѣ въ годишнитѣ баланси на първата група предприятия търговското право дава много общи и неопредѣлени предписания, изразени въ чл. 35 отъ нашия Търговски законъ, въ § 40 отъ Германския търговски законъ, въ § 28 отъ Унгарския търговски законъ и т. н. За втората група предприятия сѣ мѣродавни специални, по-подробни и по-точни предписания за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, дадени въ съответнитѣ членове на търговското право, напимѣръ у насъ въ чл. 207 отъ Търговския законъ — мѣродавенъ за акционернитѣ дружества и за командитнитѣ дружества съ акции, въ чл. 51 отъ Закона за кооперативнитѣ сдружавания и въ чл. 25 отъ Закона за дружествата съ ограничена отговорность. Общитѣ предписания на чл. 35 и § 40 важатъ и за втората група, ако не противоречатъ на нѣкои отъ специалнитѣ предписания за отдѣлнитѣ предприятия отъ тази група.

При изследване предписанията на търговското право за оценкитѣ ще се констатира, че последното за дветѣ групи предприятия предписва не еднакви оценителни норми. Споредъ него годишниятъ балансъ на едноличнитѣ предприятия, събирателнитѣ и командитни дружества трѣбва да дава сведения на кредиторитѣ за имущественото положение на предприятието, т. е. че той е единъ имущественъ балансъ, докато годишниятъ балансъ на другитѣ предприятия служи за опредѣляне на печалбата, цѣлата или частъ отъ която следва да бѣде раздадена на акционеритѣ, съдружницитѣ или кооператоритѣ. Това различие въ предназначението на годишнитѣ баланси при дветѣ групи предприятия се поддържа и отъ юриститѣ. Въ връзка съ баланситѣ на кооперативнитѣ сдружавания проф. Д-ръ Л. Диковъ потвърждава, че „балансътъ на едно сдружение

¹⁾ Prof. Dr. Ottmar Bühler: Bilanz und Steuer nach der jüngsten Rechtsprechung der Reichsfinanzhofs und der Aktiennovelle von 1931, Berlin 1933, S. 56, 59.

Dr. L. Hengstl: Die handelsrechtlichen Bewertungsvorschriften und ihre Bedeutung für das Steuerrecht, Berlin 1932, S. 5, 9.

е на първо място равномътка за начина, по който е констатирана и разпредѣлена дружествената печалба (*Gewinnverteilungsbilanz*). Точно обратното е вѣрно за баланса на едноличния търговецъ или събирателнитѣ дружества. Тѣхнитѣ баланси сж на първо място имуществени, такива, които даватъ вѣрно отражение за имотното състояние на предприятието.¹⁾ Последното е възможно само когато оценката въ годишнитѣ баланси се извършва по пазарната стойностъ или по действителната стойностъ. Подобно твърдение, обаче, не е вѣрно, защото целта на годишния балансъ при едноличнитѣ предприятия и при събирателнитѣ дружества не е да изрази действителното имотно състояние на предприятието, а също както и при другитѣ предприятия е да опредѣли резултата отъ дейността за изтеклата търговска година, т. е. да покаже начина, по който е констатирана печалбата или загубата.

Тази дисхармония въ схващане целта на годишния балансъ при дветѣ групи предприятия отъ страна на търговското право, а отъ тукъ и нееднаквитѣ предписания за оценкитѣ, които проличаватъ много ясно отъ мотивитѣ къмъ текста на § 40 и отъ тълкуванията на чл. 35 отъ страна на юриститѣ, противоречи на теорията за оценкитѣ, на здравитѣ схващания на стопанскитѣ дейци въ практиката, а също така и на духа на самото търговско право. Споредъ последния подобно раздѣляне предприятията на две групи е невъзможно, щомъ господствува общото схващане, че оценителнитѣ предписания на § 261 трѣбва да бждатъ мѣродавни за всички предприятия. Освенъ това, като се има предвидъ, че посредствомъ оценителнитѣ норми за годишнитѣ баланси при всички предприятия, търговското право цели да гарантира интереситѣ на кредиторитѣ, то погрѣшно е да се твърди, че това се постига чрезъ предписване за отдѣлнитѣ предприятия принципно различни оценителни норми. При подобно различие въ оценителнитѣ норми, които преследватъ една и сѣща целъ, се изпада въ едно вътрешно противоречие, въ което действително е изпаднало не само нашето търговско право (чл. чл. 35 и 207 отъ една страна и чл. чл. 51 и 25 отъ друга), а даже и германското търговско право въ § 40 и § 261, въ които се предписватъ различни оценителни норми. Отъ тукъ е ясно въ какво голѣмо заблуждение се е попаднало нѣкога, когато е била създадена втората редакция на § 40, която и до днесъ още не е измѣнена, но на която сега въ Германия се дава такава тълкуване, което е въ пълно съгласие съ принципитѣ, легнали въ оценителнитѣ предписания на § 261. Въ подобно противоречие изпадатъ и всички юристи, които даватъ само едно формално тълкуване на отдѣлнитѣ търговско-правни предписания за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, като игнориратъ напълно целесъобразността въ тѣзи предписания и духа на търговското право. Интереситѣ на кредиторитѣ се гарантиратъ само отъ едно солидно предприятие, резултатъ на разумно и умѣло ръководство, но не и отъ тенденцитѣ, прокламирани чрезъ чл. 35 и § 40, които сж абсолютно несъстоятелни и погрѣшни. Едва ли може да има по-голѣмо заблуждение отъ това, да се иска, щото оценката да става по смисъла на чл. 35 и на § 40, които визиратъ за мѣродавна вѣроятната реализуема стойностъ. Освенъ това всички предприятия като стопански единици изискватъ еднакви грижи и третиране отъ страна

¹⁾ Проф. Д-ръ Л. Диковъ: Кооперативно право, София 1927, стр. 170.

на търговското законодателство. Последното може да постигне своята цел само съ еднакви по същество предписания за оценките въ годишните баланси, защото при всички предприятия последните сж само приходни баланси, но не и имуществени, както при нѣкои случаи иска да ги представи търговското право. Тѣзи предписания трѣбва да бждатъ еднакви за всички предприятия и да допусчатъ едно намаление на печалбата съответно на чувството къмъ риска и на разумната политика на всѣки предвидливъ стопанинъ за запазване стопанската мощъ на предприятието. Такова предприятие ще гарантира най-добре интереситѣ както на кредиторитѣ, така и на собственицитѣ, били тѣ акционери, кооператори, съдружници или единиченъ стопанинъ.

Следъ като посочихме какви принципи трѣбва ясно да се прокламиратъ отъ търговското право при оценките въ годишните баланси, за да може то да постигне целта си като не взема предвидъ юридическата форма на предприятието и следъ като обърнахме внимание на вътрешното противоречие между оценителните предписания за разнитѣ предприятия, които се срѣщатъ даже и въ германското търговско законодателство, ще преминемъ къмъ критичното изследване на предписанията въ нашето търговско право за оценките въ годишните баланси и ще посочимъ многото несъобразности и грѣшки, допуснати въ отдѣлните му членове, които още и до днесъ не сж отстранени по единъ изключителенъ начинъ. За критерий тукъ ще ни служатъ възприетитѣ принципи отъ § 261 на Германския търговски законъ и начинитѣ за оценка, възприети отъ търговската практика, които гарантиратъ на отдѣлните предприятия единъ постояненъ и непрекъснатъ стабилитетъ, независимо отъ тѣхната юридическа форма. Ние ще посочимъ доколко търговско-правнитѣ предписания за оценките у насъ предвиждатъ подценяването на нѣкои части отъ актива, съ което се образуватъ скрити резерви и доколко тѣзи предписания изключватъ отъ резултата конюнктурнитѣ печалби и включватъ въ него конюнктурнитѣ или нереализирани загуби.

Налага се най-първо да разгледаме предписанията на чл. 35, които въ търговското ни право важатъ като *lex generalis*, и които сж мѣродавни напълно при едноличнитѣ предприятия и събирателнитѣ и командитни дружества.¹⁾ Постановленията на чл. 35 сж много общи, неопредѣлени и непълни. Въ него се споменава за оценка на имотитѣ и вземанията, т. е. само на актива, като нищо не е казано за оценка на дълговетѣ и погрѣшно се опредѣля времето на тази оценка. Последната трѣбва да стане не „въ време на съставянето“ на описа (инвентара), както неправилно повелява чл. 35, а „за времето, за което той се съставя“. Най-характерното, обаче, въ тѣй краткото постановление на чл. 35 е това, че се дава еднаква основа за оценяване както на постояннитѣ, така и на оборотнитѣ срѣдства, а заедно съ това не се опредѣля стойността, по която трѣбва да се обозначатъ оценяванитѣ имущества. Подобни неопредѣлени предписания въ сжщностъ добиватъ само формалния смисълъ, че имотитѣ и вземанията трѣбва да се включатъ въ „описа и равномѣтката“, за да бждатъ оценени по нѣкакъвъ начинъ.

¹⁾ Чл. 35. При съставянето на описа и на равномѣтката, имотитѣ и вземанията трѣбва да се обозначатъ по стойността имъ въ време на съставянето му.

Съмнителнитѣ вземания трѣбва да се опишатъ по вѣроятната имъ стойностъ, а безнадежднитѣ трѣбва да се отпишатъ.

Юриститѣ, обаче, даватъ следното тълкуване на понятието „стойност“, което трѣбва да се подразбира въ чл. 35. Споредъ д-ръ П. Джидровъ имотитѣ и вземанията, съгласно чл. 35, трѣбва да бждатъ оценени по тѣхната „действителна стойност“, която тѣ иматъ „въ време на съставяне на инвентаря и баланса“. „При това цената трѣбва да бжде обективна, т. е. тя не трѣбва да се вдига или намалява по субективни съображения на търговеца, а се установява при предположението, че цѣлиятъ активъ и пасивъ ще може да се реализира въ момента, когато се поставятъ ценитѣ и то при съществуване на търговията, а не при ликвидация на заведението“¹⁾. Отъ тукъ е ясно, че чл. 35 прокламира за мѣродавна пазарната стойностъ или действителната стойностъ. Основавайки се на формалнитѣ предписания на чл. 35, последната се счита за мѣродавна по единъ косвенъ пжтъ и отъ други юристи, които смѣтатъ че баланситѣ на едноличния търговецъ и на събирателнитѣ дружества сж на първо мѣсто имуществени баланси, които трѣбва върно да отразяватъ имотното състояние на предприятието²⁾.

Ако наистина трѣбва да се приеме, че чл. 35 прокламира за мѣродавна при оценкитѣ въ годишнитѣ баланси безъ изключение „обективната реализуема стойност“, т. е. „пазарната стойност“, то трѣбва предварително да кажемъ, че съ това той нѣма абсолютно никаква практическа стойностъ и не е въ състояние да постигне онѣзи цели, за които е създаденъ. Преди всичко за постояннитѣ и оборотнитѣ срѣдства не сж мѣродавни едни и сѣщи оценителни норми. Пазарната стойностъ нѣма мѣсто при постояннитѣ срѣдства, независимо отъ това дали тя е пониска или по-висока отъ тѣхната костуема или производствена стойностъ. Освенъ това много отъ тѣхъ както и много други части отъ актива не сж пазарни обекти и нѣматъ пазарна стойностъ. Оценкаването по пазарна стойностъ е погрѣшно главно поради това, че въ много случаи въ резултата, който се опредѣля чрезъ баланса, ще бждатъ включени нереализирани още печалби. Еднолични предприятия и събирателни дружества, които въ годишнитѣ си баланси биха оценявали по пазарна стойностъ, ще сжзватъ само своята дейностъ, а и лошитѣ последствия отъ подобенъ начинъ на действие нѣма да закѣснѣятъ да се проявятъ. Конкретно на какви изненади ще бжде подхвърлено подобно предприятие, било то еднолично или пжкъ събирателно или командитно дружество, когато включва въ резултата отъ дейността нереализирани още печалби, посочихме въ по-първата частъ на изследването.

Въ сжщото нетърпимо състояние се намира и § 40 отъ Германския търговския законъ, който, споредъ законодателнитѣ мотиви на комисията въ връзка съ окончателната му редакция, прокламира за мѣродавна при оценкитѣ въ годишнитѣ баланси продажната стойностъ (Verkaufswert) на имуществото.³⁾ Съ това законодателятъ е мислилъ, че само при подобна оценка годишниятъ балансъ ще отговаря на действителното имотно състояние на предприятието и ще бжде единъ реаленъ имущественъ балансъ. Общитѣ предписания, обаче, на § 40 днесъ въ Германия се тълкуватъ по смисъла на § 261, съ което можемъ да си обяснимъ, че, въ-

¹⁾ Д-ръ П. Джидровъ: Коментаръ на Търговския законъ, стр. 166.

²⁾ Напримѣръ, проф. Д-ръ Л. Диковъ. (Вижъ Б. П. Бойчевъ: Основни положения въ даячнитѣ баланси, Варна, 1935, стр. 6 и 7).

³⁾ Prof. Dr. R. Passow: Die Bilanzen, 3. Auflage, Bd. I. S. 109.

прѣки общопризнатата несъстоятелностъ на прокламирания отъ него принципъ, § 40 още не е измѣненъ и стои въ първоначалната си формулировка.

Макаръ неопредѣленитѣ предписания въ чл. 35 да даватъ пълно основание за едно свободно тълкуване на понятието стойностъ, която тукъ трѣбва да се подразбира, защото при превеждането на § 28 отъ Унгарския търговски законъ, отговарящъ на чл. 35, не е било дадено отъ страна на законодателя опредѣлено значение на понятието стойностъ, както това стана при § 40 отъ Германския търговски законъ, то все пакъ тази неопредѣленостъ е съществень дефектъ въ нашето търговско право, която може да доведе до лоши послѣдствия. Често пѣти сѣдебнитѣ институти, придържайки се къмъ формалнитѣ законни предписания, при спорове заставатъ на такова становище спрямо оценкитѣ, което напълно противоречи на всѣки здравъ смисълъ. Освенъ това прокламираниятъ принципъ отъ чл. 35 за оценка по пазарна стойностъ, както ще видимъ по-после, преминава като червена нишка презъ цялото ни търговско законодателство, ако не противоречи на нѣкои специални предписания за оценкитѣ. Ето това е голѣмиятъ дефектъ въ нашето търговско право, който и до сега не е отстраненъ чрезъ измѣнение на съответнитѣ членове, макаръ той да е отгѣненъ съ Закона за търговскитѣ книги (както съ старата му редакция, така и съ новата отъ 28.III. н. г.).

При членъ 207, оценителнитѣ предписания на който сѣ мѣродавни за акционернитѣ и командитнитѣ дружества съ акции, намираме сжщитѣ общи и неясни разпореждания и погрѣшни схващания въ връзка съ оценкитѣ, както и въ чл. 35. Преди всичко тукъ прави впечатление извънредно лошата терминология, използвана въ отдѣлнитѣ пунктове. Поради самото естество на изследването ни, на нея не ще се спремъ, а ще подложимъ на преценка принципитѣ за оценкитѣ, които тукъ се прокламиратъ.

Отъ извънредно неграмотната редакция на пунктъ 1 не може да се разбере какво иска да каже законодателятъ и какви директиви за оценка желае да даде на предприятията съ най-голѣмо обществено значение, каквито сѣ акционернитѣ дружества. Споредъ Д-ръ П. Джидровъ пунктъ 1 има следния смисълъ: „Цѣлитѣ дружественъ имотъ се оценява споредъ цената, която отдѣлнитѣ предмети иматъ въ последния день на търговската година.“ Понеже чл. 207 е преводъ на § 199 отъ Унгарския търговски законъ, то сравнението на тѣзи два текста показва ясно, колко много пунктъ 1 се отдалечава отъ оригинала. Не бихме могли да направимъ по-сполучлива характеристика на извънредно лошата преводна редакция на пунктъ 1, отъ характеристиката, която даватъ по този поводъ нѣкои отъ тълкувателитѣ на нашия Търговски законъ. „Това постановление е толкова ясно, изложениятъ принципъ въ него е тъй основенъ и съществень за всички равномѣтки (чл. 35 Т. 3.), щото само можемъ да се удивляваме на умението да се изврати и обезобрази чрезъ преводъ една правова норма. Ето вече двадесетъ години приближаватъ какъ правници и държава незабелязано търпятъ подобни безмислици въ единъ законъ, който повече отъ всѣки другъ трѣбва да бѣде ясенъ и точенъ“.

Следъ като се схване точно смисъла на пунктъ 1, могатъ да се направятъ вече и критичнитѣ възражения по нормитѣ за оценка, които той прокламира. Поради това, че тукъ имаме сжщитѣ предписания както и

въ чл. 35, то и преценките направени тамъ сж мѣродавни и за пунктъ 1 на чл. 207.

Ценнитѣ книжа съ текущъ курсъ, споредъ пунктъ 2, трѣбва да се оценяватъ по курса въ последния день на търговската година. И тукъ прокламирането на дневния борсовъ курсъ безъ каквито и да било уговорки е погрѣшно, защото, когато последниятъ е по-високъ отъ коштуемия, то въ резултата, който се установява посредствомъ баланса, ще се включи и конюнктурната печалба. Подобно действие е по същество съ лоши послѣствия за всѣко предприятие, особено ако то е акционерно дружество.

Следователно и отъ пунктъ 2 на чл. 207, въ който единствено се говори точно и ясно за оценките, се вижда, че се счита за мѣродавна сжщо така пазарната цена. Последната следва да бѣде приложена не само за ценнитѣ книжа, но и за другитѣ части на оборотното имущество, защото нѣма основание ценнитѣ книжа да правятъ изключение при оценката или пъкъ да се нуждаятъ отъ специални оценителни норми. Бързата реализация на ценнитѣ книжа не оправдава подобно третиране, защото, макаръ и съ борсовъ курсъ, тѣ не могатъ да служатъ като парични сурогати. И наистина, § 261 отъ Германския търговски законъ дава еднакви оценителни норми както за ценнитѣ книжа, така и за стокитѣ, които иматъ пазарна цена. Сега всѣки може да си представи на какви рискове и сътресения ще бждатъ изложени онѣзи акционерни дружества, които биха се придържали къмъ оценителнитѣ предписания на чл. 207 и биха поставяли въ годишния балансъ стокитѣ и ценнитѣ книжа по пазарна или борсова цена, безъ огледъ на това дали тя е по-низка или по-висока отъ коштуемата. Ние, обаче, сме повече отъ сигурни, че едва ли ще се намѣрятъ акционерни дружества, които биха оценявали по този начинъ, освенъ ако ръководнитѣ лица или не разбиратъ значението на това, което правятъ, или действуватъ съ чувство на безотговорностъ, или пъкъ сж заинтересовани въ установяванетоъ посредствомъ баланса на единъ привидно благоприятенъ резултатъ.

Следователно отъ тукъ е ясно, че чл. 207 е още на по-погрѣшенъ лжтъ отколкото чл. 35. Понеже прокламираниятъ отъ него принципъ за оценките въ годишнитѣ баланси е несъвмѣстимъ съ целта, която той преследва, то и тукъ не може сжщо така да се избѣгне онова вътрешно противоречие между предписани норми и поставена цель, което на пръвъ погледъ се забелязва. Поради това и чл. 207 е неприложимъ въ практиката, защото годишниятъ балансъ, съставенъ по неговитѣ оценителни норми, въ никой случай не е единъ Gewinnverteilungsbilanz, какъвто трѣбва да бѣде балансътъ на едно акционерно дружество. По тѣзи съображения и чл. 35, а още повече и чл. 207 трѣбва да бждатъ основно измѣнени, така щото предписанията имъ досежно оценките да изразяватъ подробно, ясно, точно и недвусмислено духа на съвременното търговско право, въплотенъ тѣй сполучливо въ новата редакция на § 261 отъ Германския търговски законъ. Особено това е необходимо, когато се отнася до оценките въ годишнитѣ баланси на акционернитѣ дружества.

Посоченитѣ до сега дефекти въ нашето търговско право се повтарятъ и въ чл. 51 отъ Закона за кооперативнитѣ сдружавания. Въ пунктъ 1, който съдържа основното предписание за оценката, сж допуснати сжщо така неплъдни, неопредѣлени и погрѣшни оценителни норми, както бѣше

направено въ чл. 35 и въ пунктъ 1 на чл. 207. Освенъ това и тукъ погрѣшно се опредѣля времето, за което се установява стойността на оценяванитѣ имущества. Изобщо, когато законодателятъ е пожелалъ изрично да опредѣли деня, за който се прави оценката, въ всички случаи е направилъ това погрѣшно.

Следъ като въ пунктъ 2 на чл. 51 законодателятъ взема правилно становище при оценка на ценнитѣ книжа, които се котиратъ на борсата, като допуска подценяването имъ спрямо борсовия курсъ, веднага попада въ грѣшка, защото поради неудачната формулировка на текста дава възможность оценката да стане по единъ срѣденъ курсъ между костуемия и по-високия борсовъ курсъ, което ще има за послѣствие включването въ резултата на конюнктурни печалби. Това се дължи на обстоятелството, че тукъ се игнорира костуемия курсъ като една отъ максималнитѣ граници при оценката до които може да достигне стойността на наличнитѣ цѣнни книжа къмъ края на търговската година. Освенъ това малко по-нататкъ въ сжщата алинея е допусната една много груба грѣшка, която и тукъ издава неправилнитѣ схващания на законодателя по въпроса за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси. Тя се състои въ това, че оценката трѣбва да стане споредъ курса въ момента на съставянето на баланса, ако той е по-високъ отъ курса, който иматъ ценнитѣ книжа въ последния день на търговската година. Подобно изискване днесъ представлява уникумъ въ търговско-правнитѣ предписания за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси и се намира въ противоречие съ изискванията на най-елементарната логика. Да се взематъ за основа въ баланса цѣни, мѣродавни за моментъ, който може да се отдалечава съ дни и месеци отъ последния день на търговската година, ще рече да се погazi всичката целесъобразность и практическа необходимостъ да се раздѣли живота на отдѣлното предприятие на еднакви отчетни периоди, наречени стопански или пъкъ търговски години. Поради това не могатъ да се взематъ за оценителна база никакви други бждещи курсове и цѣни, освенъ тѣзи, които сѣществуватъ въ последния день на търговската година. Обаче и до днесъ това абсолютно несъстоятелно предписание на чл. 51 не е поправено по единъ изключителенъ начинъ, макаръ че е обезсилено отъ Наредбата-законъ за търговскитѣ книги, защото и днесъ този членъ стои въ първоначалната си редакция, като епilogъ на търговско-правния хаосъ, който сѣществува у насъ въ областта на оценкитѣ.

Въ чл. 25 отъ Закона за дружествата съ ограничена отговорность намираме сравнителна точность и по-голѣма правилность въ предписанията за оценкитѣ, но и тукъ не липсватъ несъобразности, макаръ че това е законъ отъ сравнително много по-ново време — 1924 година. Най-напредъ трѣбва да отбележимъ, че въ първата алинея е допусната най-малко една непоследователность, поради това, че е предвидена подценка на предметитѣ съ борсови и пазарни цѣни само спрямо покупната или костуемата цѣна, когато тя е по-низка отъ пазарната, но не е допусната подценка и спрямо пазарната цѣна, въ случай че тя е по-низка отъ костуемата. Подобно ограничаване на подценяването съ нищо не може да бжде оправдано.

Въ втората алинея намираме сжщото ограничение на подценяването обаче, вече не спрямо пазарната цѣна, както въ първата алинея, защото

такава тукъ не съществува, а ограничение спрямо покупната или коштуемата за дружеството цена. Поради това между първата и втората алинеи съществува едно вътрешно противоречие, което не остава скрито при внимателното анализиране на тѣзи оценителни предписания. Споредъ втората алинея, ако реализуемата стойностъ на „другитѣ имоти“ е по-ниска отъ тѣхната „покупна или коштуема цена“, то оценката не може да се извърши по първата, поради което намалението въ стопанската мощъ на предприятието, действително настъпило при този случай, не може да се изрази въ годишния балансъ и нереализираната загуба нѣма да бѣде включена въ резултата. И това е дефектъ въ предписанията на чл. 25, защото въроятната реализуема стойностъ днесъ е предвидена като оценителна основа въ новата редакция на § 261 отъ Германския търговски законъ. Именно въ това отношение и чл. 25 отъ Закона за дружествата съ ограничена отговорностъ не е въ съгласие съ търговската практика и съ разбирането на всѣки разуменъ стопански деятель и не дава възможностъ при горния случай годишниятъ балансъ да отговаря на действителното положение, въ което се намира дружественото предприятие.

А въ третата алинея, следъ като се заема напълно правилно становище при оценката на постояннитѣ срѣдства, е допусната голѣма грѣшка като корекционното перо „амортизации“ въ пасива се смѣта за „резервенъ фондъ“, който има за целъ да поднови инвентара.

Отъ 1 януарий 1922 година до 28 мартъ 1936 година въ връзка съ оценкитѣ въ годишнитѣ баланси бѣха мѣродавни предписанията на Закона за търговскитѣ книги. Поради това, обаче, че въ него бѣ направенъ несполучливия опитъ за обединение началата на търговското и данѣното законодателства, бѣха допуснати не малко дефекти и ограничения въ оценителнитѣ норми. И наистина, щомъ въ единъ законъ е допуснато да се смѣсятъ тежненіята на две съ различни цели законодателства, естествено е, че въ нѣкои части отъ него целитѣ на едното законодателство ще доминиратъ надъ целитѣ на другото, защото едни и сѣщи предписания относително оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, не могатъ да удовлетворяватъ изискванията и на дветѣ законодателства едновременно. Че между тѣхъ въ това отношение съществуватъ известни допирни точки, не измѣня съ нищо горната констатация, защото и по въпроса за оценкитѣ дветѣ законодателства не се покриватъ. Свободата при подценяването, която е допустима отъ търговско правнитѣ предписания за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, въ фискално-правнитѣ постановления е твърде много ограничена. Данѣното право опредѣля коштуемата стойностъ за максимална граница на оценката и допуска подценяване само до размѣра на борсовата или пазарната цена, т. е. само въ размѣръ на конюнктурната загуба, която при частитѣ на оборотното имущество съ борсова или пазарна цена, се включва въ установения посрѣдствомъ баланса резултатъ. Тѣзи ограничения въ оценкитѣ именно съществуватъ въ Закона за търговскитѣ книги (чл. чл. 4 и 8) и въ Правилника за прилагането му (чл. 4). А като имаме предвидъ, че до скоро тѣ имаха силата на търговско-правни постановления, трѣбва да кажемъ, че това допускане бѣ абсолютно погрѣшно, макаръ че въ другитѣ си части законътъ и правилникътъ да уреждатъ материя отъ областта на единъ търговски, но не и фискаленъ законъ. Поради горнитѣ съображения на-

значението, което бѣ дадено на този законъ отъ страна на законодателя, а именно да замѣсти всички дотогавашни търговско правни предписания, въ които се даватъ директиви за организиране счетоводната отчетностъ на предприятията и за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, не постигнаха целта си.

Споредъ прокарания принципъ за оценка въ чл. чл. 4 и 8 отъ Закона за търговскитѣ книги отъ резултата се изключва конюнктурната печалба и се включва най-много конюнктурната загуба. Освенъ това въ единствената алинея на чл. 4, въ която се говори за оценка, за всички части отъ имуществото е мѣрдавна еднаква оценителна основа, което е неправилно. Поради това и тукъ се повториха сжитѣ грѣшки, които констатирахме и въ нѣкои отъ досега разгледанитѣ членове, защото невъзможно е разнитѣ части на актива да се подведатъ подъ знаменателя на една обща оценителна норма. И наистина, даденото предписание не поражда съмнение само по отношение на онѣзи части отъ оборотното имущество, които иматъ пазарна стойностъ, защото само тукъ е възможно да се прави изборъ между костуема и борсова цена, както повелява разпореждането на чл. 4. При частитѣ на оборотното имущество безъ пазарна стойностъ, а при съставнитѣ части на постояннитѣ сръдства и при наличността на последната, не може да се прави изборъ между визиранитѣ въ чл. 4 стойности. Нѣщо повече, това предписание е съвсемъ погрѣшно, когато се приложи за постояннитѣ сръдства, когато тѣхната пазарна цена е по-ниска отъ костуемата, защото пазарната цена изобщо нѣма мѣсто при оценка на постояннитѣ сръдства въ годишнитѣ баланси. Ето до какви погрѣшни методи на оценка довежда създаването на една единствена формула, по която следва да се оценяватъ различни по стопанско предназначение имуществени части, които поради това изискватъ и нееднакво третиране при годишнитѣ баланси. Това показва, че доскоро въ търговското ни законодателство се правѣха сжитѣ грѣшки, които бѣха допуснати преди тридесетъ и повече години. Значението на този дефектъ се усилва още повече отъ факта, че той се допусна въ законъ, на който бѣха възложени толкова широки и важни задачи, създаденъ въ време, когато този въпросъ бѣше получилъ въ Германия тѣй сполучливо разрешение, и който повече отъ всѣки другъ трѣбваше да бѣде пълненъ, точенъ и ясенъ. Сжщата непълнота има и въ предписанието, че „вземанията и дълговетѣ къмъ трети лица“ трѣбва да се запишатъ „въ действителната имъ стойностъ“, защото на последния изразъ може да се дава различно съдържание, особено при взаимоотношенията въ чужда валута. На понятието „действителна стойностъ“ и самиятъ законодатель дава различно съдържание, което се вижда отъ тълкуването на това понятие въ чл. 4 отъ правилника за прилагането на закона.

Въ чл. 4 отъ правилника, трѣбва да отбележимъ, че бѣ допусната една безподобна бърканица въ предвиденитѣ оценителни норми за взаимоотношенията въ чужда валута, съ което се влизаше въ противоречие съ прокламирания принципъ отъ самия законъ. Достатъчно е да споменемъ само, че се вземаха предвидъ и конюнктурни печалби, които споредъ постановленията на чл. 4 отъ Правилника, се включватъ въ резултата. Това е сжщо така уникумъ въ търговско-правнитѣ предписания за оценкитѣ, което дава основание да се каже, че наистина на чл. 4 въ тази му частъ бѣ дадена една напълно неграмотна редакция.

Тукъ сѣщо така неумѣстно е ограничена и амортизацията на движимитѣ имоти най-много до 6%. Подобно предписване на еднаква база за амортизиране на различни имуществени части, безъ да се взематъ предвидъ конкретнитѣ условия, при които работятъ отдѣлнитѣ предприятия и които указватъ влияние на размѣра на амортизирането, не е присѣщо на търговското право. Вследствие на това, че въ разнитѣ предприятия постояннитѣ срѣдства не се изхабяватъ еднакво, поради различния имъ характеръ и нееднакъвъ темпъ на производство, то търговското право трѣбва винаги да дава пълна свобода на ръководителя да амортизира въ интереса на предприятието и то въ размѣръ, какъвто се изисква отъ последния. Макаръ че допуснатото тукъ шаблонизиране на амортизациитѣ да създава удобство на фиска, то поради това, че не се взематъ предвидъ онѣзи специални условия, при които работятъ отдѣлнитѣ предприятия и които причиняватъ не еднакво изхабяване на постояннитѣ срѣдства, нѣкои предприятия ще бждатъ облагодетелствувани, а други не.

Въ другитѣ си постановления Законътъ за търговскитѣ книги проявява твърде голѣмо вмѣшательство въ счетоводното отчитане на предприятията, като шаблонизира методитѣ на отчитането и то съ единичката целъ, щото търговскитѣ книги да бждатъ използвани за нуждитѣ на данъчното облагане. Съ разрешението на тази широка и трудна задача не може да се нагърби единъ законъ отъ областта на търговското право, защото счетоводната организация на всѣко предприятие отразява стопанскитѣ и технически особености на последното. Отъ тукъ следва, че и счетоводната отчетностъ е толкова разнообразна и получава толкова индивидуаленъ обликъ, колкото и самитѣ предприятия. По тѣзи съображения почти никѣде, освенъ у насъ, методитѣ на водене търговскитѣ книги не се уреждатъ съ законъ и то безъ да се взематъ предвидъ особеноститѣ на отдѣлнитѣ видове предприятия.

Въ бр. 70 на Държавенъ вестникъ отъ 28 мартъ 1936 година е публикувана новата Наредба-законъ за търговскитѣ книги. Последната отмѣнява Закона за търговскитѣ книги отъ 1922 година и всички досегашни закони и наредби, които ѝ противоречатъ (чл. 27). Следователно, постановленията на тази Наредба-законъ иматъ днесъ силата на търговско-правни предписания за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси у насъ. Оценителнитѣ норми сѣ дадени въ чл. 6.

Преди всичко по сѣщество Наредбата-законъ за търговскитѣ книги не се различава съ нищо отъ стария законъ. Нѣкои постановления въ нея сѣ само съобразени съ известни предписания на новия Законъ за данъка върху приходитѣ. Това показва, че у насъ и днесъ пакъ се прави несполучливия опитъ, какъвто бѣше направенъ преди четиринадесетъ години съ Закона за търговскитѣ книги, да се примирятъ нееднакъвитѣ тенденции въ търговското и данъчно законодателство. Лошитѣ послѣствия отъ смѣсането на тѣзи две правови области обяснихме по-подробно при разглеждане на Закона за търговскитѣ книги, поради което не е необходимо да ги повтаряме въ връзка съ Наредбата-законъ за търговскитѣ книги, защото разсѣжденията направени по-рано сѣ мѣродавни и тукъ.

Въ предписанията за оценкитѣ въ Наредбата-законъ за търговскитѣ книги, безъ съмнение сѣ направени известни подобрения, обаче, при

спазване общия духъ на Закона за търговскитѣ книги. Подобренията се състоятъ преди всичко въ детайлиране на оценяванитѣ имущества, като за всѣка категория отъ тѣхъ се даватъ специални предписания за оценяване, а не се създава една единствена формула, по която да става оценката въ годишнитѣ баланси. Освенъ това сж дадени оценителни норми за извънреднитѣ ликвидационни инвентари и не се опредѣля размѣра на амортизациитѣ при нѣкои части на постояннитѣ сръдства, както бѣше направено въ Закона за търговскитѣ книги. Тукъ се опредѣля и кога нематериалнитѣ ценности могатъ да фигуриратъ въ инвентара. Дано и въ правилника, който следва да се изработи за прилагането на закона, споредъ чл. 26, поне не се повтарятъ сжитѣ грѣшки, които бѣха допуснати въ по-раниния правилникъ при тълкуване на предписанитѣ въ закона оценителни норми, които го правѣха да бѣде въ противоречие съ самия законъ.

Наредбата-законъ за търговскитѣ книги въ чл. 6 повелява оценката на стокитѣ, ценнитѣ книжа и активитѣ въ чужда валута въ годишния балансъ да става по по-низката отъ дветѣ цени: костуема и борсова (респ. пазарна). Следователно и тукъ се прокламира за мѣродавенъ този принципъ за оценка, при който въ резултата се включва най-много конюнктурната загуба. Подобно ограничаване, обаче, е недопустимо въ единъ търговски законъ. Освенъ това ние не намираме за особено целесъобразно обособяването на ценнитѣ книжа въ самостоятелна група, отдѣлно отъ стокитѣ, и даването на специални предписания за начина на тѣхното оценяване. Къмъ това трѣбва да прибавимъ още, че намирането на сръдния борсовъ курсъ отъ сключенитѣ сдѣлки въ последнитѣ три месеца и на сръдната пазарна цена за последнитѣ три месеца, безъ друго ще усложни технически твърде много оценката на ценнитѣ книжа, безъ това усложнение да бѣде компенсирано отъ постигнатия резултатъ. По тѣзи съображения въ германското търговско право стокитѣ и ценнитѣ книжа образуватъ една нераздѣлна група, за която се даватъ само едни предписания за тѣхната оценка.

По отношение оценката на материалнитѣ и нематериални постоянни сръдства Наредбата-законъ взема правилно становище, като не опредѣля размѣра на амортизациитѣ. Съ това се поправя грубата грѣшка, която бѣше допусната въ Закона за търговскитѣ книги отъ 1922 година.

Въ другитѣ си постановления Наредбата-законъ за търговскитѣ книги сжщо така не изключва фискалнитѣ тенденции, поради което преценкитѣ направени при разглеждане на закона сж мѣродавни и тукъ.

Отъ критичнитѣ преценки, които направихме на предписанията въ нашето търговско право за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси, се вижда, че последното, по отношение нагодяването му къмъ изискванията на търговската практика и на умѣлото и предвидливо стопанско ръководство, е останало много назадъ въ сравнение съ това, което е направено въ тази областъ въ другитѣ държави и особено въ Германия. Повечето отъ неговитѣ постановления не само че сж непълни и неясни, но и прокаранитѣ тенденции при оценкитѣ въ повечето случаи сж въ противоречие съ методитѣ за оценка, прилагани въ практиката отъ десетилѣтия, и съ духа на съвременното търговско право. Постановленията на последното относително оценкитѣ въ годишнитѣ баланси сж облѣкли въ законна сила много отъ приѣомитѣ, прилагани въ търговската практика, кждето

се е напластилъ опитътъ на много поколения. Поради това тѣ почиватъ на практическия търговски опитъ, вѣковни традиции и обичаи. Ако много отъ търговско-правнитѣ предписания за оценкитѣ въ годишнитѣ баланси въ действителностъ сж неточни, неясни, нецелесъобразни, а даже и погрѣшни, както е у насъ, то това се дължи изключително на погрѣшнитѣ схващания отъ страна на юридическитѣ кръгове по много въпроси изъ областта на частното стопанство, където сж мѣродавни по други съображения отъ тѣзи на юриспруденцията. Даже и въ Германия, която днесъ е страната съ най-модерното търговско законодателство, при окончателната редакция на § 40 правницитѣ бѣха взели едно съвсемъ погрѣшно становище, като издигнаха за мѣродавна при годишнитѣ баланси реализуемата стойностъ на имуществата.

Отъ изследването ни се вижда, че разгледанитѣ членове отъ търговското ни право, които съдържатъ оценителни норми, представляватъ една аморфна материя, въ която липсва последователностъ и която въ общия си духъ приема имуществения балансъ като единственъ възможенъ и необходимъ балансъ. Известни подобрения въ това отношение сж внесени въ чл. 25 отъ Закона за дружествата съ ограничена отговорностъ, обаче, направеното съвсемъ не е достатъчно. Освенъ това и съ създаване на Наредбата-законъ за търговскитѣ книги, въ сила отъ 28 мартъ 1936 год., която предписва за мѣродавна по-низката отъ дветѣ стойности — коштуема и пазарна, не се измѣни чувствително реда на нѣщата въ търговското ни законодателство и не се направи известенъ прогресъ въ това отношение, защото текстоветѣ на чл. чл. 35 207 и 51, които съставятъ ядрата на търговско-правнитѣ предписания за оценкитѣ у насъ, сж и до сега неизмѣнени и стоятъ въ своята невъзможна редакция. Поради това многото дефекти въ предписанията за оценкитѣ въ търговското ни право съществуватъ и до сега, безъ да сж отстранени по единъ изключителенъ начинъ. Отъ друга страна Наредбата-законъ за търговскитѣ книги, поради своитѣ фискални тенденции не е въ състояние да замѣсти търговско-правнитѣ предписания за оценкитѣ. Подобно положение у насъ не трѣбва да продължава. Днесъ е необходимо повече отъ всѣкога материята въ връзка съ оценкитѣ да бѣде основно преработена, допълнена и систематизирана, като за основа се поставятъ онѣзи принципи за оценка въ годишнитѣ баланси, които не противоречатъ, а сж напълно въ съгласие съ духа на съвременното търговско право. За образецъ въ това отношение може да служи § 261 отъ Германския търговски законъ. Само тогава и ние ще се поставимъ на равно съ другитѣ държави, където предписанията на търговското право за оценкитѣ вървятъ въ унисонъ съ развитието на стопанския животъ, като напримѣръ Германия. Само тогава и нашето търговско право ще стане истински изворъ на напѣтствия и съвети за една рационална стопанска дейностъ и за творчество въ полето на частно-стопанскитѣ инициативи.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СТОПАНСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗЪ ИЗТЕКЛАТА 1935 ГОДИНА.

За щастие би могло да се констатира, че кризата, като че ли постепенно започва да намалява своята сила. Редица малки, често едва доловили симптоми, сочатъ на едно наистина още незначително, но все пакъ очертаващо се вече раздвижване въ стопанския животъ на България.

Изтеклата година може да се характеризира като доста плодородна. При едно намаление на засѣтата съ зърнени храни площъ отъ кръгло 200,000 ха, производството се е увеличило съ около 590,000 тона или съ почти 20% въ сравнение съ 1934 година. Освенъ това трѣбва да се отбележи, че надъ 70,000 ха площъ пострада отъ природнитѣ стихии и трѣбваше да бѣде отново презасѣвана. Това бѣ извършено почти изключително съ царевича и затова тя единствена отъ зърненитѣ храни показва увеличение на засѣтата площъ. Въ качествено отношение реколтата е напълно задоволителна. Още по-силно се увеличава производството на слънчогледа, който при намалена площъ дава почти съ 50% по-голямъ добивъ, отколкото презъ 1934 г., на фасъцитѣ—удвояна площъ съ утроено производство и пр. Единствено изключение отъ общата насока прави само тютюнътъ: засѣтата презъ 1934 година площъ е била 22.000 ха срещу 35.000 ха за 1935 год., а производството се е увеличило само отъ 21,2 мил. кг. на 27,5 мил.

Голѣмо увеличение показва засѣтата съ маслени и индустриални растения площъ. Въ сравнение съ миналата година тя нараства презъ 1935 год. съ повече отъ 77%. Това е едно още по-голѣмо и несъмнено

потвърждение за непрекъснато засилващата се трансформация въ земедѣлното ни. Тукъ трѣбва да подчертаемъ, че българското земедѣлие се отличава извънредно много отъ това на другитѣ земедѣлски страни и особено отъ нашитѣ съседи. До като почти на всѣкѣде земедѣлието се характеризира съ своята статика и мѣчна приспособимостъ къмъ пазарнитѣ условия, отличителната черта на българското земедѣлие е неговата динамика. Това се дължи преди всичко на голѣмата предприемчивостъ и подвижностъ на българския селякъ. Въ това отношение той нѣма съперникъ на Балканитѣ.

Трѣбва да добавимъ, че увеличаватъ своята площъ и нѣкои сортове зеленчуци, които почватъ вече да ставатъ предметъ на износъ, напр. домати и пиперъ. Съ замайваща бързина се увеличаватъ насажданията и на десертни лозя и особено на плодови дръвчета. А фактътъ, че тази тенденция се засилва до удивителни размѣри точно презъ последнитѣ 12 години, т. е., когато стана ясно, че падането на ценитѣ на зърненитѣ храни се дължи до голѣма степенъ на структурни, а не на конюнктурни причини, показва способността на българското земедѣлие да се нагажда къмъ нуждитѣ на пазаря.

Следователно, изтеклата година даде още едно доказателство, и може би най-силното отъ всички досегашни, че при стопанисването на своята земя българскиятъ селянинъ се води не само отъ своитѣ традиции, на които той действително много държи, но и на положението на пазаря. Съгласно изследванията на проф. Н. В. Долински¹⁾ най-устойчиви и най-слабо за-

¹⁾ Н. В. Долински. Проявитѣ на кризата въ българското земедѣлско стопанство. Варна, 1936 година, страници 53 и 54.

сегнати отъ ударитѣ на кризата сж трудо-интензивнитѣ култури и тѣ сж първитѣ, които напоследѣкъ се съвзематъ и покачватъ своитѣ цени. А това е именно, което дава импулса за бързата трансформация и за грамадното нарастване на засѣтата съ тѣзи растения площъ презъ изтеклата година.

Индустрията следва сжщо общия ходъ на съживяване, обаче тукъ то се проявява много по-несигурно. Редица предприятия сж били принудени да намалятъ дори производството си. Въ това отношение трѣбва да се отбележи каучуковата индустрия, чиито производство намалява съ повече отъ $\frac{1}{4}$ въ сравнение съ миналата година. Значително намаление иматъ производството на електрическа енергия, каменни въглища, растителни масла, трикотаждъ и пр. Интересно е сжщо, че дори и тамъ, където настѣпва известно оживление, то става едва презъ втората половина на годината. Нарастване на производството показватъ мелничарската, кожарската и особено захарната индустрия. Леко раздвижване има сжщо при керамичната и солопроизводна индустрии, за които меката зима продължи работния сезонъ. Изобщо, въ цѣлото индустриално производство се забеляза слабо раздвижване. Интересно е да се спомене, че Съюзътъ на индустриалцитѣ въ България съ гласуваната въ края на мартъ т. г. резолюция изтъква като най-голъма спянка за индустрията презъ годината голѣмитѣ държавни налози, като набляга особено на голѣмата и ненужна сложностъ на данѣчната система.

Отбелязаното вече слабо подобрене въ стопанството изпѣква още по-ярко при вътрешната търговия. Наистина, трудно е да се обхване движението на стокитѣ въ вътрешния пазаръ, но все пакъ, нѣкои данни, макаръ и частично, биха могли да хвърлятъ известна свѣтлина върху

разглеждания въпросъ. Ако означимъ съ 100 продаденото презъ 1934 год. количество отъ нѣкои индустриални стоки, за които разполагаме съ сведения, то за 1935 год. ще получимъ следнитѣ числа:

1. Пернишки кам. въглища	103
2. Соль	175
3. Захаръ	103
4. Слънчогледово масло	116
5. Вълнени платове	104
6. Памучни платове	96
7. Гьонъ и табанхастаръ	114

Увеличение показватъ и оборотитѣ на потрѣбителнитѣ кооперации. Дирекцията на храноизноса, благодарение на по-голѣмитѣ кредити отъ Б. З. К. Б., е увеличила много покупките си (увеличение до 161%), но продажбитѣ не вървятъ съ сжщия темпъ.

Сжщо така чувствително е оживлението и въ външната ни търговия, която приключва своя балансъ съ активно салдо отъ 244 мил. лв. За забелязване е, че активното салдо на търговския балансъ проявява тенденция на непрекъснато намаление, което се дължи главно на засилилитѣ се напоследѣкъ клирингови спогодби и особено частнитѣ компенсаци, които върнаха търговията до първобитната натурална размѣна. Увеличение показватъ едновременно и вносътъ и износътъ, само че докато първиятъ нараства съ 34%, вториятъ едва достига 28%.

Значителни промѣни въ структурата на вноса не сж станали. Измѣстването на чуждитѣ текстилни произведения отъ бързо развиващата се мѣстна индустрия продължава съ усиленъ темпъ. На мѣстната индустрия се дължи сжщо и увеличаващия се вносъ на машини и др. метални издѣлия, както и на сурови материали. Въ сравнение съ предшестващата година имаме следното увеличение:

Индексъ на стойностъ на нѣкои по-важни стоки, внасяни за нуждитѣ на българската промишленостъ и земедѣлие.

Наименование на стокитѣ	1934	1935
Суровъ чугунъ	100	135
Стомана	100	129
Медъ, медни и месингови издѣлия	100	226
Машины и частитѣ имъ	100	175
Разни желѣзни издѣлия	100	144
Сурови кожи	100	112
Екстракти за дѣбене	100	167
Суровъ каучукъ	100	101
Сола каустикъ	100	154
Сърна киселина	100	171
Синъ камъкъ	100	162
Какао на зърна	100	129
Разни бон	100	87
Газболъ	100	90
Минерални масла	100	76
Растителни масла	100	83

Общо цѣлата група, която обхваща надъ 33% отъ цѣлия вносъ, дава увеличение 141. Увеличение имаме сяко въ количествата на внесената вълна и памукъ, но поради силното спадане на ценитѣ, то не можа да намѣри отражение въ стойността.

Много голѣми увеличения дава вносътъ на ж. п. локомотиви и вагони, автомобили, разни телефонни и др. апарати, което се дължи главно на доставкитѣ по голѣмата компенсационна сдѣлка.

Обратното е съ консумативнитѣ стоки, чиито вносъ съ малки изключения намалява. Долната таблица, съставена отъ индексираниѣ стойности на съответнитѣ групи стоки презъ 1934 и 1935 г., показва много ясно това.

Индексъ на стойностъ на нѣкои по-важни консумативни вносни стоки.

Наименование на стокитѣ	1934	1935
Рибн всѣкакви	100	106
Кафе	100	88
Черенъ пиперъ	100	119
Лимони	100	133
Портокали, мандарини и пр.	100	79

Маслини	100	65
Петролъ	100	84
Порцеланови и фаянсови издѣлия	100	82
Съкло за прозорци	100	83
Съклени издѣлия	100	153
Вълнени прежди	100	105
Памучни прежди и конци	100	94
Памучни платове	100	109
Ленени и конопени издѣлия	100	71
Каучукови издѣлия	100	98
Каменна соль	100	85

Общо цѣлата група, която обхваща надъ 17% отъ стойността на цѣлия вносъ, дава конфициентъ на намаление 97.

Следователно, въ общия вносъ презъ 1935 г. се очертаватъ две насоки: засилване вноса на суровитѣ и полуобработени материали, машини и др. метални издѣлия, нуждни за нашата промишленостъ, и намаляване тази на стокитѣ, предназначени само за непосредствена консумация. Изключение правятъ само радиоапаратитѣ (19 мил. презъ 1935 г. срещу само 8 мил. презъ 1934), филмитѣ, хартията и печатнитѣ издѣлия.

Отбелязаната вече трансформация въ нашето земедѣлие намира най-силно отражение въ износа. Зърненитѣ храни, които следъ войната отидоха далече назадъ, презъ разглежданата година изгубиха напълно своето значение. Докато презъ 1934 година тѣ все още вземаха 10% отъ износа, презъ 1935 г. паднаха почти до 2%. Ясно е, че едно народно стопанство, чието земедѣлие има главно зърнена насока, не може да даде подобни резултати. Обаче, въпрѣки това, износътъ се е значително увеличилъ. Това се дължи на първо мѣсто на увеличения износъ на тютюни въ свръзка съ компенсационната сдѣлка и на извънредното увеличение на изнесенитѣ количества маслодайни семена и плодове. Общата структура на износа, както и на станалитѣ презъ 1935 г. промѣни, изпъкватъ най-ясно въ долната таблица.

Структура на износа през 1934 и 1935 г.

Наименование на стокитѣ	Миллиони лева		Индексъ		°/о отъ обща износъ	
	1934	1935	1934	1935	1934	1935
Тютюнъ	982	1.384	100	141	39	43
Плодове	209	426	100	204	8	13
Яйца	341	401	100	118	13	12
Маслени семена	53	209	100	394	2	6
Зърнени храни	256	78	100	30	10	2
Птици, живи и заклани	121	148	100	122	5	3
Сурови кожи	114	101	100	88	4	3

Тръбва да се отбележатъ сѣщо и нѣкои нови продукти, които едва отъ 1935 г. ставатъ обектъ на износа. Това сѣ преди всичко: беконъ, свинска масъ, ябълки, соя, кокички отъ плодове, слънчогледово и рапично масло, ягоди, домати. Въ сѣщностъ износъ е ставалъ и презъ 1934 г., но той е билъ по-скоро пробенъ, отколкото редовенъ търговски и въ незначителни количества, напр. презъ 1934 г. сѣ изнесени само 126 тона ябълки срещу 4.886 т. презъ 1935 г., 320 т. соя срещу 7.317, 144 т. кокички срещу 242 т. и пр. Съвсемъ новъ е износътъ на растителнитѣ масла и бекона. Увеличение има сѣщо въ износа на млѣчни продукти: кашкавалъ, сирене и масло, което се дължи на появяването ни отново на източнитѣ пазари.

Външната ни търговия е насочена къмъ Централна Европа, главно Германия, която бързо и непрекъснато усилва връзкитѣ си съ насъ. Презъ разглежданата година тя взема 48°/о отъ износа ни и 53°/о отъ вноса срещу 43°/о и 40°/о за 1934 г. Следъ нея идва Италия съ 9°/о износъ и 3°/о вносъ срещу 9°/о и 8°/о презъ 1934 г. Особено засилване отбелязва износътъ ни за Англия и Чехославия, после за Египетъ, Палестина и Гърция, най-сигурнитѣ ни предвоенни пазари, особено за продуктитѣ на скотовъдството. По-слабо повишение наблюдаваме при Скандинавскитѣ държави,

Австрия, Полша, Съед. Шати и др. Обратното, най-много е намалялъ износътъ ни за Белгия, после Швейцария, Испания, Ромжния, Турция, Холандия и Дания.

Констатираното вече раздвижване въ търговията не можеше да не засегне и превоза. Но интересното тукъ е, че се засилва сухопѣтния превозъ за смѣтка на водния. Това се дължи преди всичко на посочената вече промѣна въ външната ни търговия: прѣснитѣ плодове и зеленчуцитѣ се нуждаятъ отъ бързъ, па макаръ и по-скѣпъ превозъ, до като зърненитѣ храни използваха главно водния пѣтъ. Желѣзопѣтниятъ стокъвъ трафикъ надминава съ 5°/о този отъ 1934 г., а черноморскиятъ е съ 8°/о по-низъкъ. Увеличенъ е и броятъ на превозенитѣ пѣтници отъ 6079 хиляди презъ 1934 г. на 6.938 презъ 1935 г.

Паричното обръщение презъ 1935 год., въпрѣки че се значително засилва презъ втората половина на годината, все пакъ остава по-низко отъ това презъ предшествуващата година. Банковитѣ резерви показватъ слабо увеличение, но тѣхнитѣ колебания сѣ почти сѣщитѣ, както презъ 1934 год. Засилването на износа предизвиква увеличение на паричното обръщение презъ втората половина на годината. Търговскиятъ кредитъ на банката нараства значително, а банковитѣ резерви намаляватъ. Нарастването на девизнитѣ запаси, както и засиленото кредитиране на държавата отъ страна на Б. Н. Б., допринасятъ сѣщо доста много за увеличение на паричното обръщение въ страната.

Банковиятъ кредитъ показва сравнителна устойчивостъ въ движението си и почти пълненъ паралелизъмъ презъ двѣтѣ години. Разлики имаме само въ отдѣлнитѣ обекти на кредитирането. Така напр. усиленъ сѣ кредититѣ на държавата за нуждитѣ

главно на Дирекцията на храноизноса. Засилено е кредитирането на популярните банки и кооперациите от Б. З. К. Б. От своя страна последните разширяват кредитирането на своите членове, но общото повишение на кредитите не е особено голямо. Интересно е, че от големите частни банки, тези работещи с български капитали, разширяват своята дейност, докато работещите с чужди капитали са още много несмели и въздържани. Обаче, оборотите на Уравнителната камара са се значително увеличили: от 4.543 мил. лв., компенсирани през 1934 г., те достигат 6.536 мил. през 1935 год. През годината Б. Н. Б. намали сконтния процент от 7% на 6%. Нейният примър бѣ последван и от частните банки. Въ края на годината при официален дисконт 6%, частният се движеше между 8% и 9%.

Влоговете, както въ банките, така и въ Спестовната каса, не показват особено движение. Почувствително нарастват само срочните влогове при Б. З. К. Б. Срѣдното месечно ниво на влоговете въ Спестовната каса се движеше около 2.100 мил. лева, т. е. с 200 милиона по-високо, отколкото през 1934 г. Значително е увеличението и на търговските влогове при големите частни банки. Изключение от тази обща тенденция правят само влоговете въ популярните банки. Това се обяснява отчасти с факта, че констатираното раздвижване въ народното стопанство е още твърде слабо, за да понесе със себе си всички стопански слоеве въ страната. От друга страна, намалението на строежите, което се наблюдаваше през изтеклата година, е допринесло нѣщо за задържане по-високото ниво на влоговете въ частните банки. През август ведно с намалението на сконтния бѣ намален и влоговият лихвен процент, но това намаление не оказва никакво

въздействие върху спестовността, напротив, точно през есента влоговете почти въ всички кредитни институти почнаха своето най-чувствително увеличение през годината.

Като значително подобрене на стопанството може да се отбележи намалението на протестираните полици, чиято сума пада с кръгло 20% въ сравнение с 1934 год.¹⁾

Девизната наличност на Б.Н.Б. е по-голяма през 1935 г., отколкото през миналата. Постъпленията по компенсационната сдѣлка, както и усиленият износ, дадоха въ края на годината салдо от 448 милиона лева девизна наличност срещу само 122 милиона през миналата година. Нарастването идва от клиринговите сметки. Златните валути са твърде слабо застъпени, а задълженията въ такива валути растат.

Премията през изтеклата година показват известно намаление. Относително стабилни са те при свободните валути, но са пъкъ почувствителни към сезонните колебания на износа. Премията за германската марка непрекъснато намалява и въ края на годината изчезва съвсем.

НОВИТЕ ДЪРЖАВНИ ЗАЕМИ.

За покриване на нѣкои неотложни разходи правителството е решило да прибѣгне до два вътрешни заема.

Условията на първия са вече окончателно определени. Той ще бъде на сума 100 мил. и ще се отпусне от Англ. Чехословашката и Пражка Кредитна банка въ София. Ще носи 3% лихва. Държавата ще издаде срещу него 100 облигации по 1 мил. лева, с падеж 15 януарий и 15 юний. Първият падеж ще бъде 15 януарий 1937 г. Срокът за окончателното му изплащане е 3 години.

Б. Р. Размѣната става повече въ брой, по-малко на кредит, затова и броят на протестираните полици е по-малък.

Вторият заемъ, който ще носи 5% лихва, ще бъде покритъ чрезъ подписка. Съкровището ще издаде облигации на приносителя въ купюри отъ 5.000, 20.000 и 50.000 лв. Олихвяването ще бъде шестмесечно. Срокътъ на заема е 6 години, като всѣко шестмесечие ще се погасяватъ излѣзлитъ въ тиражъ облигации съгласно предварително изработения планъ. Подписката ще се открие при гишетата на Б.Н.Б. и ще трае само 3 дни.

Облигационитъ и лихвитъ по тѣзи заеми сѣ освободени отъ всички сегашни и бъдещи данъци, такси и гербъ, включително и данъкъ върху общия доходъ. Излѣзлитъ въ тиражъ облигации ще бъдатъ приемани въ пълната имъ номинална стойностъ при всички плащания къмъ държавата.

СПОГОДБАТА ПО ВЪНШНИТЪ НИ ЗАЕМИ.

Несигурното стопанско положение у насъ и въ свѣта не позволява уреждането за по-дълъгъ периодъ на плащанията ни къмъ чужбина. Съ това се обяснява неуспѣхътъ на нашата делегация да издействува поне две годишенъ срокъ за новата спогодба. Носителитъ на българскитъ титри сѣ искали на всѣка цена да изтрѣгнатъ нѣщо повече отъ това, което понастоящемъ получаватъ. И понеже за сега е било невъзможно, а признацитъ на едно стопанско раздвижване у насъ се вече долавятъ, то срокътъ за спогодбата е трѣбвало да остане една година, за да иматъ възможностъ да издействуватъ нѣщо повече при едно евентуално подобро стопанско и финансово положение следъ 1 година.

Досега, поради лошото ни стопанско положение, плащахме само 32½% отъ лихвитъ, а останалитъ 67½% трѣбваше да ни се опростятъ. Поради невъзможността ни да транс-

ферираме дори и тѣзи 32½%, носителитъ на титритъ отказваха да опростятъ остатъка, както бѣше предвидено въ досегашната спогодба. До 31 декемврий 1936 г. този остатъкъ достигна сумата 1.100.000.000 лв. Съ последната спогодба, обаче тази сума ни е напълно опростена въпрѣки ненапълно трансфериранитъ 32½%.

Съгласно новата спогодба и за настоящата година ще плащаме същия процентъ отъ лихвата, както досега. Трансферътъ до края на годината ще бъде 21½% отъ лихвата, а останалитъ 11% ще се внесатъ въ лева въ Б. Н. Б. по смѣткитъ на представителитъ на външнитъ заеми въ София. Спогодбата е въ сила само до края на настоящата година.

ОТКУПУВАНЕТО НА ИПОТЕКАРНАТА БАНКА.

Ипотекарната банка въ България, създадена въ края на 1927 г., имаше за целъ да попълни една голѣма и чувствителна празнота въ нашата кредитна система: раздаването на евтинъ дългосроченъ ипотекаренъ кредитъ. Чрезъ нея се целѣше да се привлѣкатъ повече сръдства отъ странство. Опредѣлениятъ първоначаленъ капиталъ бѣ 450 мил. лв., а при основаването бѣ внесена само 1/3, т. е. 150 мил., които до 1935 г. достигнаха 270 мил. лв. Голѣми надежди се възлагаха на банката за пускане на дългосрочни облигации въ чужбина, но тя не можа да ги оправдае. Сръдствата, съ които тя разполагаше, бѣха два вида: краткосрочни бонове и облигации, възлизали на следнитъ суми (милиони лева).

	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Бонове	288	315	316	312	316	338
Облигации	—	—	99	99	99	99

Освенъ това банката не оправда очакванията и за засилване на дългосрочното кредитиране. Въмѣсто да употребѣи сръдствата си за кредити-

ране на българското земеделие, тя ограничи своята дейност изключително въ градовете и то главно въ София, където раздаваше ипотечни кредити за строеж. Раздаденитъ до 1934 г. кредити сж 348 мил. за столицата срещу 22 мил. за провинциалнитъ градове и нѣколко милиона за селски имоти. Извънредно тежкитъ условия и строги изисквания къмъ длъжниците (заемитъ се отпущаха само въ шв. франкове и всички смѣтки се водѣха въ чужда валута; заемтъ се движеше между 23% и 27% отъ действителната стойност на сградитъ), както и баснословнитъ заплати на висшия персоналъ, всѣваха голѣмо недовѣрие и въздържаност къмъ използване кредититъ на тази банка, а често дори и неприязненост.

По този начинъ банката не успѣ да реализира нито една отъ поставенитъ и при нейното основаване цели. Тя не успѣ да привлече чуждъ капиталъ къмъ България, защото емитира само едно незначително количество облигации; вмѣсто да улесни кредита, създаде хиляди спѣнки за него и най-после вмѣсто да кредитира земеделието, тя се превърна въ чисто градска, за да не кажемъ чисто софийска банка. Ето защо, решението на правителството да я откупи е единъ много отраденъ фактъ.

Воденитъ въ Парижъ преговори сж се завършили успѣшно. Б. З. К. Б. е натоварена отъ държавата да откупи всички акции, авоари и въобще всички права на чуждитъ акционери, като ще заплати 15% премия върху внесенитъ капитали. На 1 априлъ т. г. законътъ за откупуването бѣ публикуванъ, а на следния день представителтъ на чуждестраннитъ акционери г. Бовоа, заедно съ представителитъ на Б. З. К. Б., подписаха окончателния договоръ. Банката откупува всички чужди капитали и права за 1.713.909 долара, 20% отъ които вече е внесла. Остатъкътъ ще бѣде изпла-

тенъ съ месечни вноски най-късно до 15 ноемврий т. г. - Дотогава банката добива правото да има свой представител въ управителния съветъ на Ипотекарната Банка. Въ зависимост отъ срѣдствата, съ които Б. З. К. Б. разполага, тя може да внесе дължимата сума и преди опредѣления срокъ, и да стане по-рано пълна собственица на банката.

ТЪРГОВСКИТЪ МОНОПОЛИ НА Б. З. К. Б.

Изтеклата година бѣ доста благоприятна за развоя на банковитъ монополи. До като презъ 1934 г. на нея бѣ възложено купуването на розовия цвѣтъ, конопъ и орѣхови трупи, презъ 1935 година на банката бѣ възложено закупуването на пашкули (Наредба законъ отъ 22.IV.35 г.), на тютюнъ (Н. з. отъ 11.X.35 г.) и на памукъ (Н. з. отъ 23.XI.35 г.). За се избѣгне риска отъ тѣзи търговски операции, въ двата първи случая законитъ изрично посочватъ, че всички евентуални загуби ще бждатъ за смѣтка на държавата, а за последния случай сж създадени нѣколко фонда за покриване на загубитъ. Къмъ края на изтеклата година банката е имала ангажирани за стопанската си дейностъ крѣгло 331 мил. лв., отъ които 294 мил. за покупка на зем. продукти, 32 мил. за зем. машини и около 5 мил. за доставка на занаятчийски материали. Банката доставя сжщо значителни количества горивни и смазочни материали за земедѣлски машини, стъкла за градинаритъ, синъ камъкъ за лозаритъ. До сега банката не е имала загуби отъ своята стопанска дейностъ.

Въ това отношение Б. З. К. Б. се явява като проводникъ на земедѣлската политика на държавата. Това е отъ особено значение за последнитъ години и затова наблюдаваме засилване на стопанската дейностъ на банката точно сега.

Д. М. С.

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

КРАЙ НА ЕДИНЪ ГОЛЪМЪ ЕКСПЕРИМЕНТЪ ВЪ СЪЕДИНЕНИТЪ ЩАТИ.

На 19 юний 1934 г. съ гласуването на закона за покупката на сребро отъ държавното съкровище на Съед. Щати се тури началото на единъ голъмъ американски експериментъ. Съ този актъ Америка започна нова, вече въ свѣтовенъ мащабъ, валутна политика. Това бѣ така наречената сребърна политика на Съед. Щати. Оповестена чрезъ шумни прокламации като политика целяща преди всичко да подигне покупателната сила на Изтока и да възстанови паричния стабилитетъ на повечето отъ половината отъ населението на земята, тя преследваше въ сѣщностъ интимната целъ да стане мощно оръжие въ международната валутна война, чрезъ което да се сломи силата на Англия и да се постави преграда на неудържимата японска експансивностъ. Обаче, тя донесе диаметрално противоположни резултати. Въмѣсто стабилностъ, последваха масови сътресения въ валутитѣ на източнитѣ държави, които трѣбваше да защищаватъ своитѣ стопанства чрезъ извънредни мѣрки.

Най-главната държава съ сребрениъ еталонъ, Китай, бѣше принудена да го напусне; Мексико ревизира своята монетна система, а Коста-Рика, Перу, Италия, Австрия, Испания и др. държави намалиха употреблението на среброто. Останаха само Съед. Щати и Абисиния. Не по-завидна бѣ участъта на среброто като оръжие за валутната война. То подеиствува ефикасно само тамъ, където най-малко се желаеше, а именно на закъснѣлитѣ въ стопанско отношение народи, съ които Съед. Щати имаха традиционно приятелство, но безъ да напакоости съ каквото и да било на главнитѣ противници, Англия и Япо-

ния, които дори много ловко го използваша за свои цели. По този начинъ Съед. Щати бѣха поставени въ абсурдното положение да създадатъ монополъ за единъ артикулъ, които никой не искаше да има, и да го купуватъ по цени изкуствено подигнати отъ самитѣ тѣхъ. Съ това тѣ допринесоха много за изоставянето на среброто отъ другитѣ страни и дадоха възможностъ на Англия да увеличи крѣга на своето стопанско въздействие, а на Япония — да навлѣзе стопански въ Китай. Не посполучливи бѣха и самитѣ финансови операции на сребърната политика. Въ изпълнение на програмата Щатитѣ закупиха до края на 1935 г. повече отъ 775 мил. унции сребро за крѣгло 442 мил. долари. Държавното съкровище претърпя грамадни загуби, защото огромнитѣ количества сребро, които то бѣ закупило, едва ли биха могли да се продадатъ и за половината отъ своята покупна стойностъ. Какъ Съед. Щати стигнаха до абсурда да възприематъ програмата, срещу която се бѣха опълчили толкова много финансисти и икономисти и да причинятъ толкова голѣми загуби на своето стопанство?

Следъ по-раншни неуспѣшни опити, тази идея получи новъ и неочакванъ гласъкъ едва презъ време на свѣтовната криза. Условията действително благоприятстваха. Златниятъ базисъ бѣ разколебанъ и страхътъ да не би свѣтътъ скоро да се отзове предъ липса на достатъчно злато, роди идеята да се вмѣкне среброто отново въ употреба, да да се помогне на златото. При тѣзи обстоятелства, сенаторътъ Кей Питманъ отъ Невада, единъ отъ неуморнитѣ дейци за сребърната кауза, успѣ да сключи въ 1933 г. Лондонския сребърненъ договоръ, съ което сребърното движение отбеляза първия си

следвоенен триумф. Съ този договор тритъ държави съ най-големи сребърни запаси, Индия, Китай и Испания, се задължаваха да ограничат продажбите и да се въздържат от хвърлянето на нови количества слъти сребърни монети на световния пазар, а държавите — производителки Съединените Щати, Австралия, Канада, Мексико и Перу да не продават сребро и общо да закупуват въ продължение на 4 години, докато трае договорът, по 35 милиона унции годишно от тяхното минно производство. Въ изпълнение на този договор Рузвелт съобщи на 21. декември 1933 г., че правителството ще закупи цялото местно производство на сребро, възлизащо на 25 мил. унции годишно, по цена $64\frac{1}{2}$ цента унцията, когато пазарната цена беше само 43 цента. Този акт въ същност бѣ наложенъ на правителството отъ неимовѣрно бѣрзо засилващото се движение на сребърния блокъ, който въ борбата си съ инфлациониститѣ печелѣше все повече и повече. Издадениятъ за целта законъ натовари държавното съкровище да закупува сребро докато се постигне една отъ дветѣ крайни цели: а) докато се придобие единъ сребъренъ запасъ, равенъ на $\frac{1}{3}$ отъ монетното злато, или б) докато подигне цената на среброто на световнитѣ пазари до 1,29 долара унцията. При влизането въ сила на закона, юний 1934 г., Съед. Щати разполагаха съ златни резерви, възлизащи на 7.756 мил. долара, а сребърнитѣ — на около 700 мил., следователно, трѣбваше да се купятъ още 1.300 мил. унции сребро. По този начинъ Съед. Щати трѣбваше да закупятъ едно огромно количество сребро на единъ пазаръ, на който най-главнитѣ доставчици бѣха премахнати съ Лондонската спогодба. Естествено, това значеше лудо покачване на ценитѣ. Въ същностъ духътъ на спогодбата бѣше

нарушенъ още при самото гласуване на закона, но сребърниятъ блокъ постигна своята целъ. Американскитѣ покупки на Лондонския пазаръ предизвикаха големи спекулации съ среброто. Въ началото на 1935 год. ценитѣ започнаха да се качватъ неимовѣрно бѣрзо. Това даде поводъ на председателя на Съед. Щати да повиши ценитѣ, по които се закупуваше на вътрешния пазаръ, до 71.11, а по късно до 77,57 цента за унцията. Но когато световнитѣ цени достигнаха до 81 цента, съкровището преустанови временно покупките въ странство. Веднага стана очевидно, че Съед. Щати бѣха единствениятъ попуателъ на сребро въ свѣта. Последва катастрофално спадане на ценитѣ, което разори много спекуланти. Следъ като по този начинъ бѣха отстранени спекулациитѣ, Съед. Щати опредѣлиха световната цена на $65\frac{3}{8}$ цента и я поддържаха отъ 26.VIII. до 7. XII. 1935 г. Въ това време настѣпи обща демонетизация на среброто. Качването на ценитѣ създаде големи суматоха въ Китай. Голѣмитѣ запаси на шанхайскитѣ банки, които до тогава имъ даваха възможностъ да отпускатъ широки кредити, поради високитѣ цени на среброто, бидоха привлѣчени къмъ странство и дефлацията стана неизбежна. Лихвениятъ процентъ се покачи, ценитѣ на стокитѣ започнаха да спадатъ, а фалититѣ зачестиха. Американскитѣ вносы въ Китай спадна отъ 55 мил. долари за първитѣ 9 месеца отъ 1934 г. на 29 мил. за същото време отъ 1935 г. Понеже протеститѣ на Нанкинското правителство предъ Съед. Щати останаха безъ послѣствие, то за да запази Китай отъ влиянието на финансовитѣ операции на Щатитѣ, то бѣ принудено да наложи прохибитивна такса за износа на сребро. Обаче, тази мѣрка не постигна напълно целта си. Покачването на ценитѣ на среброто засилваше отъ една страна

контрабандата и поощряваше от друга японците, които чрез своя контрол на Манджуко и Сев. Китай улесняваха износа на среброто от Китай и продажбата му в Лондон.

Доста засегнато бѣ и Мексико. Когато ценитѣ на среброто през април 1935 год. се подигнаха надъ 72 цента, среброто въ кюлчета стана по-скъпо, отколкото въ монети. За да избѣгне претопяването на намиращитѣ се въ обръщение сребърни монети, правителството бѣ принудено да промѣни паричната система. Този примѣръ малко по малко бѣ последванъ отъ редица по-малки държави, които въведоха запретителни мита за среброто. Въ случая Мексико, като производител на сребро, имаше една компенсация отъ качването на ценитѣ. Следъ като промѣни своята монетна система, изтегли отъ циркулация сребърнитѣ монети и дори затвори временно всички банки. Мексиканското правителство бѣ готово вече да посрещне и едно катастрофално спадане въ ценитѣ на среброто. Сребърната политика достигна своята кулминационна точка миналия ноемврий, когато Китай, действащъ очевидно по съветитѣ на Съръ Фридрихъ Лайфъ Росъ, британски финансовъ експертъ, замѣсти сребърниятъ еталонъ съ контролираната книжна валута и се приближи по този начинъ доста много до стерлинговия блокъ. Чрезъ този актъ Китай много умѣло успѣ да използва поддържанитѣ отъ Съед. Щати високи цени на среброто. Сега той доби възможностъ да продава въ Лондонъ национализирани сребърни резерви на шанхайскитѣ банки, чрезъ което си създадоха значителни фондове за поддържане на своята монета.

По този начинъ стана явно, че новата политика на Съед. Щати да увеличи паричната употреба на среброто не постигна своята цель, а напротивъ допринесе много за неговата

демонетизация. Чрезъ обезценяването на лирата Англия доби значително преимущество предъ Съед. Щати въ свѣтовната търговия. Съ обезценяването на долара бѣ постигнато едно относително равновесие между дветѣ държави, което принуди Англия, изгубила вече предимството си, да заговори за стабилизация на валутитѣ. Къмъ края на януарий 1934 година положението отново се промѣни. Доларътъ бѣ пакъ привързанъ къмъ златото, а лирата остана свободна. Това промѣни ролитѣ. Сега Америка искаше стабилизация, а Англия почна да отбѣгва разглеждането на този въпросъ. Чрезъ покупкитѣ на сребро, Америка извършваше една постоянна размѣна на долара съ лири, което ѝ даваше възможностъ да реагира малко по-ефикасно срещу едно евентуално сваляне на лирата.

Стъ друга страна чрезъ тази политика среброто се поставяше въ връзка едновременно съ лирата и индийското рупи. Както е известно, рупито е свързано съ английската лира чрезъ точно установенъ курсъ, чието поддържане е отъ голѣмо значение за английскитѣ търговски и политически интереси. Но, въпреки че въ Индия има свързана съ лирата книжна валута, циркулирашитѣ тамъ монети сж главно сребърнитѣ пари. Когато курсътъ на лирата стигна 4.92 долара, явяваше се по-изгодно среброто отъ рупито да се стопи и продаде на кюлче, отколкото да се държи въ монети. Надеждата на привърженицитѣ на сребърната политика бѣше, че ако доведатъ цената на среброто до горепоменатата точка, т. е. да стане по-изгодно стопяването на рупито и продажбата на метала въ форма на кюлчета, ще бѣде упражненъ голѣмъ натискъ върху Англия и тя ще бѣде принудена да тури край на валутната война.

Но тази политика срѣщна голѣма прѣчка отъ страна на Китай, кой-

то следъ монетната си реформа, освободи голъми количества сребро и изправи по този начинъ Америка предъ необходимостта да закупи тѣзи грамадни количества металъ по изкуствено покачени цени. Това принуди Съед. Щати да преустановятъ предприетитъ офанзивни срещу английската лира.

Не по-щастливи бѣха американцитъ по отношение на Япония. Тѣхната смѣтка чрезъ повдигане цената на среброто да ограничатъ търговията ѝ съ Китай, кждето тя е живо заинтересована, се оказа сѣщо невѣрна. Американската сребърна политика, която не държеше смѣтката нито за интереситъ на Китай, нито пъкъ за неговитъ протести, въ сѣщностъ го отблъсна отъ себе си и тласна къмъ Япония и Англия. Освенъ това чрезъ посрѣдничеството си при износа на сребро отъ Китай, Япония засилваше златнитъ си запаси и получаваше срѣдства за финансиране на операциитъ си въ севернитъ области.

Всичко това принуди Съед. Щати презъ декемврий 1935 г. да преустановятъ окончателно поукитъ на сребро отъ Лондонъ, вследствие на което само за 2 седмици цената му падна катастрофално и причини значителни сътресения въ финансовия свѣтъ.

Следователно, следъ 18 месечно прилагане на закона Съед. Щати стигнаха до тамъ, че, въпрѣки закупенитъ 750 мил. унции сребро, вследствие увеличението на златнитъ запаси на кржгло 10 милиярда долари, нужното количество сребро за достигане на законно установеното съотношение бѣ така увеличено, че сега бѣха нужни 1.100 мил. унции или 200 мил. повече, отколкото преди, а съотношението между желаната цена 1.29 долари и действителната $46\frac{3}{8}$ бѣ почти сѣщото, както и преди въвъждането на закона.

Но независимо отъ горнитъ пла-

чевни резултати, прилагането на сребърната програма донесе и голъми загуби на съкровището. Единствениятъ ѝ изгоди бѣха само повдигане благосъстоянието въ нѣколко щати—производители на сребро и измѣстване на известна частъ отъ намиращитъ се въ обръщение парични значи чрезъ сребърнитъ свидетелства, издавани срещу продаденитъ кюлчета сребро. Обаче, за общия уровень на ценитъ тя не допринесе никаква полза, а по отношение на външната търговия на Америка се оказа като напълно несъстоятелна.

Д. П. С.

БАНКОВАТА РЕФОРМА ВЪ ИТАЛИЯ.

Голѣмата банкова реформа, предприета въ началото на мартъ т. г., ако и да представлява само единъ етапъ въ развоая на банково законодателство на фашистка Италия, поради своята обширностъ и стремежъ да реорганизира основно цѣлия банковъ апаратъ, представлява събитие отъ извънредна важностъ за държавата. Продиктувана и ускорена отъ кризата, тя е въ сѣщностъ едно стъпало по-нагоре къмъ фашисткото схващане за корпоративната държава. Основната целъ на закона е национализирането на банковото дѣло и поставянето му подъ пълния контролъ на държавата. Акциитъ на всички банки въ страната трѣбва въ срокъ отъ 3 месеца да се превърнатъ отъ анонимни въ именни. Но, за да бжде контрольтъ по-ефикасенъ и кредитната политика единна, предвидени сѣ два централни органи, на които е дадена върховната властъ надъ всички банкови институти въ Италия. Това сѣ министерскиятъ комитетъ и върховниятъ банковъ инспекторатъ. Първиятъ органъ, който се председателствува отъ Мусолини, се състои отъ министритъ на финанситъ, на корпорациитъ и на земедѣлието и управи-

теля на Banca d'Italia. Неговата задача е да дава насоките на кредитната политика на Италия. На него са подчинени и борсите. Той разрешава всички въпроси, свързани с емисиите на акции и облигации и въобще контролира цялия акционерен капитал въ страната.

Банковият инспекторат се председателствува от управителя на Banca d'Italia. Той е подчинен на министерския комитет. Главната му задача е да упражнява непосредствен контрол върху всички кредитни институти.

Основно реорганизирана бѣ и Banca d'Italia. Създадена през 1893 год. чрезъ фузията на 3 емисионни банки: Banca Nazionale del Regno, Banca Nazionale Toscana и Banca Toscana di Credito, тя трѣбваше до 1926 год. да сподѣля привилегията за издаване на банкноти съ Banca di Napoli и Banca di Sicilia. Отъ тази дата доби изключителната привилегия да емитира банкноти и единъ видъ публично-правенъ характеръ. Обаче, въ пълната смисъл на понятието емисионенъ институтъ тя се превърна едва следъ последната реформа. Новиятъ законъ постановява изплащането акциите на частните акционери по курсъ 130 за 100 номинални, а за набавяне капитала на банката, който и за въ бъдеще трѣбва да остане 300 мил. лирети, се открива нова подписка, но само между публично-правните тѣла. По този начинъ централниятъ емисионенъ институтъ на Италия се превърна въ едно напълно публично-правно тѣло. Въ ръководството на банката не могатъ да участвуватъ вече никакви частни лица. Управителниятъ съветъ се състои отъ 15 души, отъ които 3 се назначаватъ отъ корпорацията за кредита, а останалите се избиратъ. Върху нея са прехвърлени и частъ отъ правата на банковия инспекторатъ, чрезъ което тя още повече затвърдява поло-

жението си като регулиращъ и контролиращъ централенъ банковъ институтъ.

Редица други банки добиватъ също публично-правенъ характеръ. Тукъ спадатъ дветѣ бивши емисионни банки — Banco di Napoli и Banco di Sicilia, а също така дветѣ най-големи частни банки — Banca Commerciale Italiana и Credito Italiano.

Реформата разграничи ясно краткосрочния отъ дългосрочния кредитъ, като постави последния изцѣло въ ръцете на Istituto Mobiliare Italiano. Дотогава дългосрочниятъ индустриаленъ кредитъ се даваше главно на два банковия института: Istituto Mobiliare Italiano, който отпускате кредити съ максималенъ срокъ до десетъ години, и Istituto per la Ricostruzione Industriale, които кредити имаха срокъ отъ 10 до 20 год. Сега последниятъ институтъ се закрива и всички негови операции се прехвърлятъ изцѣло върху първия. Съ този актъ цялиятъ срѣдно и дългосроченъ индустриаленъ кредитъ се централизира въ едно мѣсто, нѣщо, което извънредно улеснява неговото ръководство и контрол. Управителътъ на Banca d'Italia е едновременно управител и на Istituto Mobiliare Italiano.

Новиятъ законъ забранява на ръководителите на банките да иматъ каквито и да било прѣки или косвени интереси въ търговските или индустриални предприятия. Същевременно се забранява и на държавните чиновници да участвуватъ въ управлението на банките.

Особено внимание се обръща върху спестяванията. Въ тяхна защита законътъ предвижда редица мѣроприятия. Най-важното е стремението чрезъ улесняване на фузиите да се премахне раздробеността на банките въ Италия и да се централизира всичко въ ръцете на колкото се може по-малко, но за смѣтка на това солидни банковия институти,

Въведената преди нѣколко години забрана за нѣкои банки да притежаватъ акции отъ разни търговски и индустриални предприятия, сега съ голѣма строгостъ се разпростира върху всички банки въ страната. По този начинъ банковата дейностъ се отстранява отъ чуждитѣ на нея и свързани съ значителни рискове търговски операции, като се насочва изключително къмъ кредитиране на народното стопанство. Същевременно се опредѣлятъ и значителни гаранции за ръководителитѣ на банкитѣ, съ което сяко се прави опитъ, да се въздействува за избѣгване на порискованитѣ операции и банкитѣ се тласкатъ къмъ една спокойна и добре обмислена дейностъ.

СТОПАНСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ЮГОСЛАВИЯ ПРЕЗЪ ИЗТЕКЛАТА ГОДИНА.

Изтеклата година донесе доста чувствително подобрение за народното стопанство на Югославия. Земеделнието, въпреки низкитѣ цени на неговитѣ главни артикули—зърненитѣ храни, дава сяко известни признаци на оживление. Два главни фактора действуватъ тукъ: облекчението на земеделскитѣ дългове и непрекъснатото увеличение износа на земеделскитѣ продукти. Съ наредбата законъ отъ 8 октомврий 1935 год. се направи голѣма крачка къмъ консолидирането на тѣзи дългове. Освенъ това проектира се ново уреждане на частнитѣ земеделски дългове, което ще донесе още по-голѣми облекчения, защото частъ отъ тѣхъ ще бждатъ просто анулирани, а друга частъ ще се поеме отъ държавата. Този проектъ, чието реализиране съгласно изявленията на отговорнитѣ фактори, било само въпросъ на време, играе сяко значителна роль при отбелязаното оживление.

Обаче, най-силентъ импулсъ на народното стопанство дава непре-

къснатото засилващиятъ се износъ. Само за 3 години, отъ 1932 до 1935, той се е увеличилъ съ повече отъ 13%. Движението на вноса и износа презъ последнитѣ години е следното (цифритѣ сж окръглени въ десетки милиони динари):

	Вносъ	Износъ	Активно сало
1932	2.800	3.055	255
1933	2.800	3.380	580
1934	2.480	3.850	1.370
1935	2.480	4.000	1.520

Следователно, при непрекъснатото засилващъ се износъ, Югославия намалява своя вносъ и увеличава активното салдо на търговския си балансъ.

Това оживление увлича съ себе си всички клонове на народното стопанство. Индустрията засилва производството си, а безработицата намалява. Броятъ на безработнитѣ, регистрирани предъ трудовитѣ борси, спадна кржгло отъ 30.000 въ началото на 1935 г. на 10.000 въ края на сжщата. Индексътъ на ценитѣ на едро при база 100 презъ 1928/29 г. се движеше между 60—70 презъ изтеклата година. Увеличение показва и банкнотната циркулация. Отъ 4.200 мил. динара презъ 1934 г. тя се качи на 4.700 мил. презъ 1935 г. Съ сжщия темпъ върви и увеличението на влоговетѣ, които достигатъ кулмационната си точка при пощенската спестовна каса. Курсътъ на динара за цѣлия периодъ е непромѣненъ. Подобрение се забелязва сяко въ държавнитѣ финанси, кждето дефицититѣ, макаръ още не премахнати, постепенно намаляватъ: отъ 826 мил. динара презъ финансовата 1931/32 г. на 747 мил. презъ 1932/33 и на 186 мил. презъ 1933/34 г. Военнитѣ разходи и службата по държавнитѣ дългове погълщатъ почти половината отъ бюджета.

СПОГОДБА ПО ВЪНШНИТѣ ЗАЕМИ НА ЮГОСЛАВИЯ

На 1 юлий 1935 г. общата сума

на всички държавни дългове бѣ крѣгло 22 милиарда динара. Отъ тѣхъ 16 милиарда сѣ външни и само 6 вътрешни. По валути външнитѣ задължения сѣ: 445 мил. зл. фр., 1931 мил. фр. фр., 2.3 мил. англ. лири и 59 мил. долари. Отъ тѣхъ 35% сѣ предвоенни и 65% следвоенни. Въ началото на тази година Югославия е сключила съ своята главна кредиторка Франция нова спогодба за уреждане на предвоенитѣ си задължения. Сроктѣ на спогодбата е 2 години. Нейнъ обектъ сѣ само предвоеннитѣ сръбски заеми, емитирани въ Франция.

Поради общото подобрене на стопанството, националното сдруже-

ние на френскитѣ носители на ценни книжа е успѣло да издействува увеличение на трансфера по службата за лихвитѣ отъ 10%, както бѣше до сега, на 15%. Останалитѣ 85% отъ лихвата ще се издѣлжаватъ чрезъ нови облигации. За тази цель югославското правителство се задѣлжава да емитира нови 5% облигации отъ по 250 фр. фр. всѣка, които ще бждатъ сѣщо котирувани на борсата. Крайниятъ срокъ за погашението имъ е 1958 год. Освенъ това Югославия поема и задължението да погасява редовно предвоеннитѣ облигации, чрезъ закупувания на борсата въ размѣръ до 30% отъ дължимата погасителна рента.

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

1. БЪЛГАРСКИ

Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския държавенъ университетъ. 1935 № 2-3. Проф. О. Н. Андерсонъ — Пакъ по въпроса за ножицитѣ на ценитѣ въ България. Агрономъ А. Тотевъ — Индексни числа за обема на растителното земеделско производство въ България. Д-ръ Ст. Спасичевъ и д-ръ В. Параскова — Предварителни резултати отъ опита за разпредѣлене на данъчната тежестъ върху отдѣлнитѣ стопански групи въ България. Д-ръ Ив. Стефановъ — Върху структурата на източнитѣ на финансовото стопанство въ България. Д. Минковъ, химикъ — Гумената индустрия въ България. Рашко Зайковъ — Исключане на сезонната слагаема по метода на д-ръ А. Валдъ.

Списание на Бълг. Икономическо Дружество. Год. XXXV, 1936, Кн. 2. Проф. Г. С. Хлѣбаровъ — Българското скотовъдство и неговитѣ проблеми. Д-ръ Т. Обрешковъ — Зърненитѣ храни въ българското народно стопанство. Д-ръ Ив. Ас. Жебаровъ — Експортниятъ институтъ и нашитѣ пазари. Люб. А. Янковъ — Финансовитѣ и стопански санкции срещу Италия.

Списание на Главната дирекция на статистиката. 1936. Год. IV. кн. 1. П. Въжаровъ — Нарастване на населението въ България презъ периода 1927 —

1934. Д-ръ Ив. Стефановъ — Ценитѣ на земеделскитѣ и индустриални произведения и реалниятъ доходъ на земеделскитѣ стопанства въ България.

Архивъ за стопанска и социална политика. Год. XI. 1936. Кн. 1. Д-ръ П. Джидровъ — Анализъ на положението. Н. Жековъ, ген. о. з. — Проблемътъ на главното командване. К. Хр. Стояновъ — Нашитѣ търговски отношения съ Чехославия. Н. Михайловъ — Стопанска криза, свръхпроизводство и купувателна сила.

Известия на Института на заклѣтитѣ експертъ счетоводители въ България. Год. V. Бр. 3. 1936. Д-ръ Б. К. Дамнановъ — Популярнитѣ банки. Райко Райковъ — Гаранционнитѣ полици при банковитѣ кредити. Александъръ А. Ковачевъ — Фондове. Ат. Желѣзковъ — Рационализация на кредита. Ал. Миновъ — Извѣнскъдебни експертизи.

Земеделне. Год. XI. 1936. Кн. I. П. Митърчевъ — Износътъ на грозде и насоката за развитие на десертното лозарство въ нашето селско стопанство. Д-ръ П. Козаровъ — Какъ да се организира службата за борба съ болеститѣ и неприятелитѣ на културнитѣ растения у насъ. Т. Душевъ — Производството на бубеното семе въ страната презъ 1935 г. П. Илиевъ — Напояване на фастъжитѣ. Кр. Чаневъ — Конопениятъ молецъ.

Земеделско-стопански въпроси. 1936. Кн. 2. Проф. Я. С. Моллов — Земеделското стопанство и размиритъ на кооперативните предприятия. И. С. Сандерс — Земеделската социология въ помоще на работниците между земеделското население. Н. С. Денев — Промѣни въ структурата на нашия износъ. М. П. Витановъ — Трудоемността на нѣкои земеделски култури и културни видове. П. Митърчевъ — Ценитъ на българското десертно грозде въ Германия презъ 1935 г. К. Е. Уйпълъ — Обществено-агрономическата служба въ Съед. Щати.

Народно стопанство. Год. XXXII.—1936. Кн. 2-3. Д. Алексиевъ — Политика и стопанство. П. Минчевъ — Стопанското повдигане на нашето село.

Списание на Съюза на популярните банки. Год. XV.—1936. Кн. 2. Д-ръ Ил. Палазовъ — Кого да изберемъ въ ръководните институти на популярната банка. Д-ръ Донко Начевъ — Новиятъ законъ за данъка върху приходитъ и кооперациитъ. Ан. П. Рахневъ — Детската спестовност. Н. И. Коловъ — Има ли нужда отъ занаятчийски кредитъ. Досю Негенцовъ — Проблемата на неутралитета. Невѣнъ Николовъ — Проверка на годишното приключване.

Кооперативно дѣло. Кн. II. Мих. Аврамовичъ — Нѣколко погледи върху кооперацията. Д-ръ Г. Фока — Общи белези на различните видове кооперации. Г. П. Минчевъ — Устройство и отношение на ученическите кооперации. Ат. Г. Капаровъ — Здравната кооперация въ България. Тихомиръ Павловъ — Възникване на сребърната кооперация.

2. ЧУЖДЕСТРАНЕНЪ

The Economic Journal. Vol. XLVI, № 181, March 1936. Prof. Paul Douglas — The United States Social Security Act. C. A. Cooke — Legal Rule and Restraint of Trade. Prof. F. A. Hayek — Utility Analysis and Interest. Prof. W. H. Hutt — Discriminating Monopoly and the Consumer. Prof. D. H. Macgregor — Pareto's Law. Prof. A. C. Pigou — The Webbs on Soviet Communism.

The Economist, Vol. CXXII, № 4831, March. 28, 1936. Plain Speaking. The Trend of Unemployment. Crisis in Jute. A

Quarter's New Capital. Palestine to-day. The Locarno Powers' Proposals.

London & Cambridge Economic Service. Vol. XIV Bull. III 1936. General Index Charts, U. K. & U. S. A., General Business Position, U. K., Analysis of Recent Movements U. K. Recent Movements, U. S. A., Stocks of Staple Commodities. International Index of Wholesale Prices. Graphs and Tables.

Bulletin Mensuel de Renseignements Economiques et Sociaux. Année XXVII, № 2, Fév. 1936. L'organisation internationale du marché du bois. Quelques observations méthodologiques concernant la comptabilité agricole aux Etats - Unis. La culture du coton en Espagne.

Weltwirtschaftliches Archiv. 43. Band. März 1936—Heft 2. Dr. Dr. Richard Rerschage — Zur Frage der Finanzierung staatlicher Investitionstätigkeit. Dr. Dr. Alexandre Wahr. Ein vernachlässigtes Grundproblem der Aussenhandels-theorie. Dr. J. Edwin Holmstrom — Zusammenhänge zwischen Verkehrs- und Produktionsentwicklung. Wladimir Pertot: Die Wandlungen in Jugoslawischen Warenverkehr in Hinblick auf die drei Hauptverkehrsmittel. Gr. Galina Berkenkorf - Industrialisierung und Aussenhandel der Sowjetunion in ihrer wechselseitigen Abhängigkeit.

Allgemeines Statistisches Archiv. 25. Band. Heft 2. Pr. Dr. Friedrich Zahn. Das Bevölkerungs und die volkswirtschaftliche Kapitalbildung. Dr. G. Paulinus: Der innere Zusammenhang der wichtigsten bevölkerungsstatistischen Grössen und die Grenzen der Vorausberechenbarkeit der Bevölkerungsgrosse. Dr. Friedrich Burgdörfer — Zur Frage der bereinigten Lebensbilanz und der Vorausberechnungen über die Bevölkerungsentwicklung. Prof. Adolf Günther — Organisation der Bevölkerungsgeschichte als Grundlage der Bevölkerungspolitik. Verhandlungen der Deutschen statistischen Gesellschaft am 5. September 1934. in Königsberg. Prof. Dr. F. Burkhardt — Die Mathematik und die statistische Praxis. Dr. Leonard Achner — Verbrauchsstatistik im Dienste der Bedarfsdeckung und wirtschaftsplanung. Dr. Wilhelm Henninger — Tagun der Arbeitsgemeinschaft für gemeindliche Statistik am 3. und 4. Sept. 1935 in Königsberg. Dr. F. Zahn — Die Statistik im neuen Wirtschafts wissenschaftlichen Studienplan.

СПИСАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШ. ТЪРГ. УЩЕ—ВАРНА
ГЛ. РЕДАКТОРЪ СТ. ЧОЛАКОВЪ, РЕДАКТОРИ: ИВ. ПАНДОВЪ, Ж. ПОПОВЪ.

Въ списанието се печататъ статии и монографии, третиращи народостопански и частностопански въпроси. Работитъ се отпечатватъ завършено и не може да бждатъ погълнати отъ 1½ кола. Хонораръ 80—100 лв. на страница — по преценка на редакционния комитетъ. Ръкописи не се връщатъ. Адресъ на редакцията: Висш. търг. у-ще, Варна.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана въ 1896 год.

подъ гаранция на държавата — собствено
здание въ София, ул. „Московска“ № 19

Събрани влогове 2,150,000,000

(два милиарда и сто и петдесет милиона) лв.

**Спестовни книжки въ
обръщение: 530,000**

Приема влогове и изплаща при центр.
си управление въ София и всички теле-
графо-пощенски станции въ страната

**ОТДЪЛЪ: ПОЩЕНСКА
ЧЕКОВА СЛУЖБА**

Оборотъ презъ 1935 год. — 1,300,000 опе-
рации на 4 милиарда и 750 милиона лева

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

ОСНОВАНА ВЪ 1879 ГОД.

Капиталъ 500.000.000 — Запаси 1.251.782.014 лв.

УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ

22 КЛОНОВЕ И 88 АГЕНТУРИ,

които се разпредѣлятъ по области, както следва:

БУРГАСЪ: Айтось, Анхиалѣ, Василико, Карнобатъ, Карабунаръ,
Малко-Търново.

ВАРНА: Провадия.

ВИДИНЪ: Бѣлоградчикъ, Кула.

ВРАТЦА: Берковица, Бѣла-Слатина, Кнежа, Мездра.

ГАБРОВО: Севлиево, Тръвна.

ГОРНА-ОРЪХОВИЦА: Тръмбешъ.

ДУПНИЦА: Горна-Джумая, Петричъ, Свети Врачъ.

КЮСТЕНДИЛЪ: Земенъ.

КЪРДЖАЛИ: Даръж-дере, Егри-дере, Кошу-Кавакъ, Мастанлъ, Ортакой.

ЛОМЪ: Козлодуй, Орѣхово, Фердинандъ.

ПЛЪВЕНЪ: Ловечъ, Луковитъ, Тетевенъ, Троянъ, Червенъ-Бръгъ,
Ябланица.

ПЛОВДИВЪ: Борисовградъ, Бръзово, Дйовленъ, Карлово, Ивайлов-
градъ, Асеновградъ, Чирпанъ, Чепеларе.

РУСЕ: Балбунаръ, Бѣла, Кеманларъ, Попово, Разградъ.

СВИЩОВЪ: Гара Левски, Никополъ.

СЛИВЕНЪ: Котелъ, Стралджа.

СОФИЯ: Бръзникъ, Ихтиманъ, Новоселци, Ботевградъ, Перникъ,
Пирдопъ, Радомиръ, Самоковъ, Сливница, София — бюро
Три Кладенци, Трънъ.

СТАРА-ЗАГОРА: Казанлъкъ, Нова-Загора, Раднево, Симеоновградъ.

ТАТАРЪ-ПАЗАРДЖИКЪ: Бѣлово, Лжджене, Неврокопъ, Панагюрище,
Пещера, Разлогъ.

ТЪРНОВО: Дръново, Елена, Павликени, Стражица, Сухиндолъ.

ХАСКОВО: Любимецъ, Свиленградъ, Харманлий.

ШУМЕНЪ: Търговище, Каспичанъ, Нови-Пазаръ, Османъ-Пазаръ,
Преславъ, Смедово.

ЯМБОЛЪ: Елхово, Каваклий.

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕР. БАНКА

ОСНОВЕНЪ . КАПИТАЛЪ И ЗАПАСНИ ФОНДОВЕ

1,009,000,000 ЛЕВА

Обслужва съ кредитъ земеделскитѣ стопанства, земеделскитѣ кредитни и потребителни кооперативни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати; занаятчийскитѣ и занаятчийскитѣ кооперации; популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи.

Доставя земеделски орджия и машини, подобрани семена за посѣвъ на върнени храни и фуражъ, синъ камъкъ за прѣскане и предпазване лозята и овощнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали и др.

Посрѣдници за продажба и износъ за чужбина на земеделски произведения, събирани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни и консервирани зеленчуци, прѣсни, сухи и консервирани плодове, върнени храни и фуражъ; мешини, сахтиянъ, килими и др.

Застрахова земеделскитѣ култури срещу природнитѣ стихии и добитъка срещу смъртъ и злополука.

Извършва всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия.

СЕДАЛИЩЕ И

УПРАВЛЕНИЕ

ВЪ СОФИЯ

100 клона и **48** агенции въ всички производителни, земеделски градове и села.

180 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-кредитна служба.

Постоянна кооперативна изложба въ София — произведения на занаятчийски производителни кооперации и на занаятчий, членуващи при популярни банки, и подвижна занаятчийска изложба въ всички по-големѣ центрове въ Царството.

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ ВЪ БЪЛГАРИЯ

СЕДАЛИЩЕ СОФИЯ

Собствено здание на площадь „Славейковъ“ № 7

Телефони: 19-65, 34-85, 38-90

Основанъ на 22 май 1915 година

Капиталъ 33,865,000 ————— Фондове 17,118,000

ОБЕДИНЯВА И КРЕДИТИРА СЛЕДНИТЪ БАНКИ:

Айтосъ, Акчаръ, Видинско, Александрово, Ловчанско, Александрово, Бѣлоград-чишко, Банишорска, София, Баня, Софийско, Банско, Батакъ, Пещерско, Бори-сово, Поповско, Бреница, Б.-Слатинско, Брусария гара, Бръзово, Пловдивско, Бър-качево, Б.-Слатинско, Бѣлг. Изворъ, Луковитско, Бѣглежъ, Плъвенско, Бѣжаново, Луковитско, Бѣла, Бѣла-Слатина, Бѣлени, Свишовско, Бѣлица, Разложко, Бѣлово гара, Бѣлоградчикъ, Бѣлоземъ гара, Варна, приморска, Василкови, Ломско, Ви-динъ, Враца, Вълчидолъ, Провадийско, Вълчидръмъ, Ломско, Върбица, Преслав-ско, Върбовка, Севлиево, Вършецъ, Берковско, Гигънъ, Никополско, Гложене, Тетевенско, Голинци, Ломско, Горна-Джумая, Горни-Джбникъ, гара, Горна-Орѣховица, Горско-Сливово, Севлиево, Градецъ, Котленско, Гулянци, Никополско, Гължово, гара Две-Могили, Дебелецъ, Търновско, Дерманци, Луковитско, Джулюница, Г.- Орѣховско, Доленъ Чифликъ, Варненско, Д.-Джбникъ, Плъвенско, Долно село, Кюстенд., Долни-Цибъръ, Ломско, Драганово, Г.-Орѣховско, Дразъ-махла, София, Дралфа, гара, Дръново, Елхово, Земенъ, гара, Златарица, Еленско, Златица, Зла-тоградъ, Исперихъ, Камено, Бургаско, Казанлъкъ, Калтинецъ, Г.-Орѣховско, Кар-лово, Кариобатъ, Каспичанъ, гара, Карменъ, гара, Кесарево, Г.-Орѣховско, Кили-фарово, Търновско, Клисурса, Берковско, Кнежа, Орѣховско, Книжево, Соф., Ко-вачевецъ, Поповско, Комарево, Карвобатско, Константина, Еленско, Копривица, Койнаре, Б.-Слатинско, Костенецъ, гара, Красно-село, София, Крушовица, Плъ-венско, Кричимъ, гара, Кубратъ, Кюстендилско, Левски, гара, Лесидрънъ, Тетевен-ско, Ловечъ, Лозенецъ, София, Лозица, Никополско, Ломъ, Луковитъ, Лѣсковецъ, Лѣтница, Лѣтчево, Любленъ, М.-Вършецъ, М.-Търново, Междене, Мездра, Михай-лово, Момчилградъ, Муселиево, Мъглижъ, Неврокопъ, Несебъръ, Никополъ, Но-вачене, Нова-Загора, Новогралецъ, Н.-Село, Омортагъ, Орѣховица, Орѣхово, Пав-ликени, Панагюрище, Пелишатъ, Перникъ, Перушица, Петричъ, Петърница, Пир-допъ, Плачковци, Пловдивъ, Подуени, Поляне, Попово, Поповица, Преславъ, Про-вадия, Раднево, Радомиръ, Разлогъ, Разградъ, Райково, Романъ, Ружинци, Русе, Самуилъ, Св. Врачъ, Свиленградъ, Свишовъ, Симеоновградъ, Сявдзелъ, Сливенъ, Смолянъ, Смѣдово, Сръдецъ, Созополъ, Сунгуларе, Сопотъ, Ст.-Загора, Стражица, Стралджа, Сухидолъ, Телишъ, Теодосиево, Тетевенъ, Тополовградъ, Торосъ, „Тра-кия“ кооп. сдруж. София, Троянъ, Тръмбешъ, Тръвна, Търговище, Търново, Угър-чинъ, Устово, Фердинандъ, Харманлий, Хитрино, Царева-Ливада, Царево, Ценово, Ч.-Бръгъ, Шипка, Широка-Лъжа, Шуменъ, Ябланица, Якоруда, Жгленъ, Писарово, Ясенъ, Дълб. долъ, Орѣшакъ, Батановци.

СЪЮЗЪ НА НАРОДНИТЕ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ

София, Славянска 3, входъ отъ ул. Бенковски
Телефони № № 51-57 и 51-53

Кредитна централа Обединяваща 47 популярни банки въ

Берковица	Ивайловградъ	Плѣвентъ
Бичкия	Криводолъ (Ломско)	Радомиръ
Бобошево	Крумовградъ	Русе
Борисовградъ	Кърджали	Ракитово
Бургасъ	Ломъ	Самоковъ
Варна	Любимецъ	Севлиево
Видинъ	Надежда	Сливница
Габрово	Нови-пазаръ	Стара-Загора
Долна-бана	Новоселци	Тръвна
Джебелъ	Пазарджикъ	Фердинандъ
Дупница	Панчарево	Хасково
Елена	Пирдопъ	Ябълково
Етрополе	Пловдивъ	Ямболъ

София	—	Софийска популярна банка
"	—	Ючбунарска популярна банка
"	—	Пенсионерска кооперат. банка
"	—	Собственишка " "
"	—	Търговска " "
"	—	Чиновническа популярна банка
"	—	Обединени популярни банки
"	—	Домоприжителска банка

Членове — кооператори	50,000
Разполагаеми срѣдства	220,000,000
Пласментъ	825,000,000
Собствени срѣдства	305,000,000
Влогове	710,000,000

Извършва всички банкови операции
Приема влогове

БЪЛГАРСКА ТЪРГОВСКА БАНКА

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — ОСНОВАНО 1895 ГОДИНА

Капиталъ лева 60,000,000

Резерви лева 30,000,000

Централа въ София—седалище въ Русе. Комитетъ въ Парижъ : бул. Сенъ-Жерманъ, 280
КЛОНОВЕ ВЪ СОФИЯ: Централенъ клонъ — ул. Гр. Игнатиевъ, 14. Клонъ Ючъ-Бунаръ — бул. Драгоманъ, 17. Клонъ „Халитъ“ — бул. Мария Луиза, 35.

КЛОНОВЕ ВЪ ПРОВИНЦИЯТА: Бургасъ, Варна, Габрово, Ломъ, Пловдивъ, Попово, Русе, Сливенъ, Стара-Загора, Тръвна, Търново, Фердинандъ, Хасково, Черв.-Брѣгъ, Шуменъ, Ямболъ.

Кореспонденти въ всички голѣми градове въ България и чужбина.

Извършва всѣкакви банкови операции.

Приема срочни и безсрочни влогове.

Касетки подъ наемъ на износни условия при Централния Софийски клонъ.

Телеграфически адресъ: „ТЪРГБАНКЪ“

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

Основано съ участието на Държавата

ОТОРИЗИРАНЪ КАПИТАЛЪ ЛВ. 250,000,000

Централа въ София, ул. Лега № 7

Клонове въ : Ючъ-Бунаръ—София, Подуене—София, Асеновградъ, Айтосъ, Бургасъ, Варна, Владиславъ, Враца, Габрово, Г.-Орѣховица, Дупница, Кюстендилъ, Кърджали, Ломъ, Лѣлѣне, Пловдивъ, Плъвенъ, Перникъ, Провадия, Русе, Свищовъ, Сливенъ, Ст.-Загора, Севлиево, Търново, Пазарджикъ, Тръмбешъ, Хасково, Шуменъ, Ямболъ.

Кореспонденти въ всички градове въ България и въ странство. Клововете и агентуритѣ на Българската Народна Банка въ всички мѣста, кждето банката нѣма клонове, изпълняватъ кореспондентската служба, като приематъ търговски и спестовни влогове и допускатъ използването при тѣхъ на разрешени кредити за смѣтка на Банка Български Кредитъ А. Д.

Извършва всички банкови операции, като : Сконтъ на търговски полици ; откриване на текущи смѣтки срещу депо на търговски портфейлъ и държавни ценни книжа ; ниско на полици ; гаранции за търгове ; покупко-продажба на камбио ; преводи за България и странство.

Приема влогове : срочни и безсрочни въ текущи смѣтки и по спестовни книжки и пр.

Специална служба за КАСЕТКИ подъ наемъ въ своето модерно инсталирано хранилище при износни условия.

Телеграфически адресъ : „БЪЛКРЕДЪ“

КРЕДИТНА БАНКА **KREDITBANK**

СОФИЯ — SOFIA

Клонове въ Русе — Варна — Пловдивъ

КАПИТАЛЪ И ЗАПАСЕНЪ ФОНДЪ ЛЕВА

70,500,000

АФИЛАЦИЯ НА

**Deutsche Bank Diskonto-Gesellschaft и на банковата кжща
S. Bleichröder, Берлинъ**

**ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ**

Телеграфенъ адресъ: „КРЕДИТБАНКЪ“

ИТАЛИЯНСКА И БЪЛГАРСКА ТЪРГОВСКА БАНКА

София, ул. Леге № 2

Телегр. адресъ: БУЛКОМИТЪ

Телефони: 1472, 1055, 127

КАПИТАЛЪ 40,000,000 ЛЕВА

Обикновенни и извънредни резерви

22,000,000 лева

Основана отъ Банка Комерцияле Италиана, Милано

Капиталъ 700 милиона лирети

Съ клонове и сътруд-

нически банки въ: цѣла Италия, Лондонъ, Нью-Йоркъ, Цариградъ, Парижъ, Марсилия, Букурещъ, Виена, Будапеща, Прага, Варшава, Швейцария, Египетъ, Южна Америка и пр.

**Всички банкови операции при най-износни условия
Даване подъ заемъ съкровищни касетки
Издаване специални пътнически чекове за странство.**

ФРАНКО-БЕЛГИЙСКА И БАЛКАНСКА БАНКА

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

Капиталъ 75,000,000 лева

Резерви 25,146,100 лева

Основана съ участието на Banque Belge pour l'Etranger, Брюкселъ (филиала на Société Générale de Belgique), Banque de l'Union Parisienne, Парижъ, Wiener Bank-Verein, Виена, Oesterreichische Credit Anstalt für Handel und Gewerbe, Виена, Ungarische Allgemeine Creditbank, Буда-Пеша.

Централно седалище: СОФИЯ

Клонове: ВАРНА, ВИДИНЪ, РУСЕ

Афилиация: Българо-Белгийска Банка, Бургасъ

Извършва въсѣкакви банкови операции

Телеграфически адресъ: ФРАНКОБЕЛЕЖЪ

Притежава модерно инсталирано помѣщение съ касетки за съхранение на ценности.

БЪЛГАРСКА ГЕНЕРАЛНА БАНКА

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ОСНОВАНО ВЪ 1906 ГОДИНА отъ

Banque de Paris et des Pays-Bas, Paris, Banque Commerciale Hongroise de Pest, Budapest

Капиталъ лв. златни 50,000,000 напълно внесень

Централа: СОФИЯ

Булевардъ „Дондуковъ“ № 23

Телефонъ № № 140, 479, 1168, 1183

Комитетъ въ Парижъ, бул. Сенъ Жерменъ 280

Клонове: БУРГАСЪ, ВАРНА, ЛОМЪ, ПЛОВДИВЪ и РУСЕ

Телеграфически адресъ: ГЕНЕРАЛБАНКЪ

Кореспонденти въ всички градове въ България и въ чужбина

Извършва въсѣкакви банкови операции, а именно: Приема влогове срочни и безсрочни, сконтира, приема въ депозитъ и инкасира търговски полици, купува и продава за своя и чужда смѣтка ценни книжа, девизи и чужди монети, извършва обикновени и телеграфически преводи въ провинцията и въ странство, отпуска авансъ срещу залогъ на титри, търговски портфейлаъ, стоки, издава кредитни писма за страната и чужбина и т. н.

Специално уредена служба за приемане парични влогове, както по спестовни книжки, така и по текущи смѣтки.

„БЪЛГАРИЯ“

1-во Българско Застрахователно д-во
Бълг. Общо Презастрахователно д-во

Застраховатъ и презастраховатъ

Животъ	Гражд. отговорностъ
Пожаръ	Земетресение
Транспортъ	Експлозия
Злополука	Мятежи
Кражба	Спортни рискове
Автомобили	Аероплани

Всѣкакъвъ видъ застраховки

БЪЛГАРИЯ Е ЗАПЛАТИЛА
ОБЕЗЩЕТЕНИЯ ДО СЕГА НАДЪ
5,100,000,000 ЛВ.

НАРОДНО ОСИГУРИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО „БАЛКАНЪ, ПОЖАРЪ и ТРАНСПОРТЪ“

Основано въ 1885 година

ОСИГУРЯВА: здания, стоки и мебели срещу щети отъ пожаръ и експлозия, както и срещу земетресения. Съ участие въ печалбитъ.

ОСИГУРЯВА: срещу кражди и чрезъ взломъ, мятежъ. Съ участие въ печалбитъ.

По транспортъ носи рискъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „ЖИВОТЪ“

ОСИГУРЯВА: човѣшки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитали и пр.

ДАВА кооперативно участие въ печалбитъ.

ОСИГУРЯВА срещу ЗЛОПОЛУКА — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидностъ и временна неспособностъ за работа, срещу много ниска премия.

Общо преосигурително дружество „Балканъ“

ПРЕОСИГУРЯВА при контрактни условия иѣстни, чуждестранни д-ва по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитѣ гаранции на Д-вата надминаватъ 500,000,000 лева.

— Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекциитѣ на дружествата.

УЧИТЕЛСКА КАСА

ПЪРВО ОБЩО КООПЕРАТИВНО ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

КЛОНОВЕ:

„ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ И ЗЛОПОЛУКА“

осигурява при сравнително евтини
премии и при най-износни условия

основано е въ 1903 година.

Днесъ Учителската каса има осигуренъ капиталъ надъ 450,000,000 лева,
набрани резерви 70,000,000 лева и брой повече отъ 30,000 души чле-
нове — учители, чиновници, търговци, земеделци, занаятчи и други.

ОСИГУРЕТЕ ЖИВОТА И ИМОТА СИ САМО ПРИ

УЧИТЕЛСКАТА КАСА

Въ всѣка околия и всички по-голъми селища
има инспекторъ-аквизитори или деятель.

Телефони: Управление 659 и 4003 Общи телефони 304 и 626

Централа — София, пл. „Славейковъ“ № 1.

„ВИТОША“

БЪЛГАРСКО ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

— С О Ф И Я —

Площадъ Александъръ I. Телефони: 32-77, 17-07 и 8-16

Основано 1914 година

съ гаранции надъ 70,000,000 лева

ЗАСТРАХОВА:

ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ И ТРАНСПОРТЪ

ПРИ НАЙ-ЛИБЕРАЛНИ УСЛОВИЯ.

„ВИТОША“ работи при тѣсното сътрудничество на най-мощ-
ната застрахователна група на Континента „Фе-
никсъ“ — Виена.

„ВИТОША“ презъ последнитѣ нѣколко години обедини за-
страхователната работа на д-вата: Слънце, До-
бруджа, Ориентъ, Градиво, Звезда и Родина.

Деятелска мрена изъ цѣлото царство.

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО СП. ЗАСТРАХОВ. ДРУЖЕСТВО

Клонове: ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ, ЗЛОПОЛУКА

Извлъчение изъ отчета на дружеството за операциятъ му презъ 1935 год.

Клонъ ЖИВОТЪ

Застрахованъ капиталъ	1,510,000,000
Новосключени застраховки	216,000,000
Изплатени { смъртни случаи	11,200,000
загуби: { изтекълъ срокъ	30,400,000
{ откупени полици	8,400,000
	50,000,000

Клонъ ПОЖАРЪ

Новосключени застраховки съ премии	3,405,000
Събрани премии по нови и стари застраховки	11,824,000
Изплатени щети	2,100,000

Клонъ ЗЛОПОЛУКА

Новосключени застраховки съ премии	135,000
Събрани премии по нови и стари застраховки	360,000
Изплатени щети отъ злополука	46,000
Резерви и фондове къмъ 31. XII. 1935 г. — Резерви и преносъ премии по тритъ клона, запасенъ фондъ по тритъ клона и фондове: благотворителенъ, предвидливостъ, несъбираеми вземания и др. —	530,720,000.

Отъ 1 августъ 1935 г., въ съдружие съ Учителската взаимноосигурителна и спомогателна каса, дружеството въведе нова застрахователна комбинация за снабдяване съ жилище. — Печалбитъ на Чиновническото кооп. сп. застрахователно дружество сж предназначени за общеполезни цели: даване парична помощъ на бедно-болни дружествени членове, подпомагане благотворителни и общеполезни начинания, създаване лъчебни курортни станции за нуждающи се болни дружествени членове и пр.

ВИКТОРИЯ-БЕРЛИНЪ

Застрахователно дружество

Клонове:

Франция, Тунисъ, Турция, Норвегия, Белгия, България, Палестина, Ромъния, Дания, Чехия, Португалия, Австрия, Унгария, Холандия, Испания, Египетъ, Швеция, Гърция, Сирия, Кипъръ, Финландия, Иракъ, Персия.

Представителства въ царството:

Пловдивъ, Русе, Варна, Плъвенъ, Сливенъ, Бургасъ, Ямболъ, Казанлъкъ, Шуменъ, Горна-Джумая.

Дирекция за България

София — ул. „Славянска“ № 3-а

**ЗА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
ЗАСТРАХОВКИ
ПРЕДПОЧИТАЙТЕ ПОЛИЦИТЪ**

— на —
ДРУЖЕСТВО

„ОРЕЛЪ“

Условия кратки и ясни
Премии най-износни

„OREL“

Bulg. Allg. Versicher. Ges. Sofia

„ПЕТРОЛЪ“

Българско Акционерно Д-во за търговия и индустрия

ЦЕНТРАЛА ВЪ СОФИЯ, КЛОНОВЕ
И ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА ВЪ
ВСИЧКИ ГРАДОВЕ ВЪ СТРАНАТА

ДОСТАВКА И ПРОДАЖБА

НА ВСЪКАКВИ

ПЕТРОЛНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

ТЕЛЕФОНИ ВЪ СОФИЯ:

Дирекция: 315 и 5347.

Продажби: 1998 и 6324.

Складъ: 750.

**1-ва БЪЛГАРСКА КОНЦЕСИОНИРАНА
ФАБРИКА ЗА ЮТЕНИ ИЗДѢЛИЯ**

„КИРИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ВАРНА

Фабриченъ складъ — С О Ф И Я

пл. „Бански“, 6

**Произвежда: ЗЕБЛА (кеневирн), ТОРБИ (чували),
ТЮТЮНЕВЪ АМБАЛАЖЪ, ЮТЕНИ КАРПЕТИ (пжтеки)
и КИЛИМЧЕТА. — ЧИСТО ВЪЛНЕНИ КИЛИМИ, КИЛИМ-
ЧЕТА и ПЖТЕКИ ПЕРСИЙСКИ ТИПЪ.**

**Ленени пжтеки, брезенти,
канафаца, памучни и ленени
платове, плюшове, астрагани,
каракюли, кадифета и др.**

ТЕЛ. { ФАБРИКАТА 2771
МАГАЗИНА 2717

Телеграми-КИРИЛЪ

ФАБРИКА
„ТЕКСТИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — ВАРНА

ПРОИЗВОДСТВО НА ПЛАТНА И ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНЪ № 2922, 2921

ФАБРИКА
„ЦАРЬ БОРИСЪ“

Акционерно дружество — Варна

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНЪ № 25-12, 25-13.

БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО Д-ВО

„ГРАНИТОИДЪ“

**за електрически, индустриални и минни
предприятия**

Капиталъ 750,000,000 лева

Резервенъ капиталъ 50,000,000 лева

**ПРОИЗВОДСТВО НА
ЕЛЕКТРИЧЕСКА ЕНЕРГИЯ
ПОРТЛАНДЪ — ЦИМЕНТЪ
ГИПСЪ — АЛАБАСТЪРЪ
И ПР.**

**Добиване на каменни въглища отъ мина
„ПИРИНЪ“**

За телеграми:

**„Гранитоидъ“
СОФИЯ**

Телефони №-ра 644, 2427, 3597 и 3598.

ДЪРЖАВНИ МИНИ

Поржките за въглища на държавните учреждения, персонала при сжигането, както и за всички други клиенти се изпълняват при следните цени за тонъ, франко вагонъ Минитъ:

I. Мина Перникъ

ГОЛЯМИНА И ВИДЪ	I-а зона до 250 тариф. кам.	II-а зона отъ 251 до 410 тариф. кам.	III-а зона отъ 411 тариф. кам. и по-горе
Едри	400 (370) лв.	380 (350) лв.	360 (330) лв.
Средни	300 (270) „	280 (250) „	260 (230) „
Ситни	170 — „	150 — „	130 — „
Ситни промѣти . .	220 — „	200 — „	180 — „
Илизи	80 — „	70 — „	60 — „
Брикети	580 (450) „	480 (430) „	460 (410) „

II. Мина Бобовъ Долъ

Едри . . . 430 (400) лв. Средни . . . 330 (300) лв. Ситни . . . 130 лв.

III. Мина Марица

СУРОВИ ВЪГЛИЩА

Едри 220 лв.
Средни 180 лв.
Ситни 50 лв.

СУШЕНИ ВЪГЛИЩА

Просети . . . 380 лв.
Ситни 80 лв.

Ценитъ за „МАРИЦА“ и „БОБОВЪ ДОЛЪ“ се отнасятъ за всички зони.

Ценитъ означени въ скоби сж сезонни и важатъ за поржки, дадени отъ 1. априлъ до 31. юлий т. г. до колкото могатъ да бждатъ изпълнени до 15 августъ т. г. включително.

Намалението отъ 30 лв. на тонъ се отнася само за въглищата кач. ЕДРИ и СРЪДНИ и само за минитъ Перникъ и Бобовъ Долъ, а намалението отъ 50 лв. на тонъ се отнася само за БРИКЕТИТЪ произвеждани отъ Мина Перникъ.

ОТЪ МИНИТЪ

ЗАХАРНА Ф-КА И РАФИНЕРИЯ ВЪ РУСЕ

АНОНИМНО ДРУЖЕСТВО

ФАБРИКА ВЪ РУСЕ

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО

— СОФИЯ —

ул. „Алабинска“ № 54, телефонъ 17-99

Телеграфически адресъ: „ЗАХАРРУСЕ-СОФИЯ“

ДВОЙНО РАФИНИРАНА ЗАХАРЪ

Кристалъ (пѣськъ), бучки, анг. кубове,
брашно и грисъ

въ различни амбалажи

ОБЩЪ СЪЮЗЪ

на бългр. земеделски кооперации — София

ул. Раковски 103

Телеграфически адресъ „Кооператоръ“

ОБЕДИНЯВА

32 районни кооперативни съюзи
и 1250 земеделски кредитни
кооперации, съ кржгло 200.000
членове — земеделски стопани,

Изнася въ Германия: зеленчуци, плодове,
яйца, животински произведения и др.

Внася отъ Германия: синъ камъкътъ, колониални
стоки, машини и машинни части и други.

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ИНДУСТРИЯ И ТЪРГОВИЯ

„ИВ. К. КАЛПАЗАНОВЪ“ - ГАБРОВО

Вълнена предачна тъкачна фабрика за шаеци и сукна

Производство на солидни чисто вълнени платове, шаеци, сукна и камгарни шаеци. — Доставчикъ на българския царски дворъ.

Дипломи медали златни и сребърни отъ изложенията въ Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ФАБРИКА „АЛЕКСАНДЪРЪ“

Телеграфически адресъ: АЛЕКСАНДЪРЪ — ГАБРОВО

ПРОИЗВОДСТВО НА:

Щрайхгарни платове и шаеци; камгарни платове — рипсове, атлази и шевиоти отъ мѣстни и одрински вълни; габардини, шевиоти и атлази отъ готови европейски прежди отъ № 45 до № 56 за дамски и мъжки дрехи; бѣли и цвѣтни прежди отъ мѣстни и чужди вълни.

Почетенъ дипломъ, златни и сребърни медали отъ изложенията въ Парижъ, Чикаго, Пловдивъ, Анверсъ, Русе, Лондонъ.

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

„УСПЪХЪ“

ФАБРИКА
ЗА
ВЪЛНЕНИ ПРЕЖДИ И ПЛАТОВЕ
ГАБРОВО

ПРОИЗВОДСТВО НА РАЗНИ ВИДОВЕ ВЪЛНЕНИ

ПЛАТОВЕ, ПРЕЖДИ ЗА
ТРИКОТАЖЪ, ЗА ГАЙ-
ТАНИ, КИЛИМИ И ДР.

Основана 1888 година

Телеграф. адресъ: „УСПЪХЪ“ — ГАБРОВО
ТЕЛЕФОНЪ № 28.

Телефони: София — 13-41; Пловдивъ — 248

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
ЗА ВЪЛНЕНИ ПЛАТОВЕ

ФАБРИКА

„ТРОИЦА“

ГАБРОВО

Производство на шрайхгарни и камгарни плат ве отъ чиста
вълна: за балтона, зимни и лѣтни дамски
и мъжки костюми, спортни платове отъ най-
разнообразни десени, одеала, дебели вълнени
жекартни платове за домашни килими, по-
стелки и др.

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ВЪЛНЕНИ ПЛАТОВЕ
ФАБРИКА „НАДЕЖДА“

ПРОИЗВОДСТВО
на платове отъ чиста вълна за: балтони, зимни
и лѣтни дамски и мѣнски костюми.

СКЛАДЪ ВЪ СОФИЯ — Ц. САМУИЛЪ № 113
Тел. 55-99

ПАМУЧНО-ТЕКСТИЛНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО
ФАБРИКА „ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“ - ГАБРОВО
ЗАПАЗЕНА МАРКА „МЕЧКА“

Производство на бѣлени платна, зефири и бархети, американи и
оксфорди, докове, чаршафлъци, панамы, дюшекълъци и др., хасета
и габардини, пуплини, финни зефири, пикета и др.

Главно представителство София
П. М. ПИЗАНТИ & Сие
УЛ. СЕРДИКА № 12

„ХРИСТО К. КОНКИЛЕВЪ & СИНОВЕ“

А. Д.

**ПАСМАНТЕРИЙНА
ФАБРИКА И ПРО-
ДАЖБА НА ВЪЛНЕНИ
ПРЕЖДИ И ГАЙТАНИ**

ПРОИЗВОДСТВО:

Разни видове плетени и
тъкани ластици за жартieri
и тиранти, едножични и дву-
жични дантели, разни па-
муци, вълнени и копринени
шийрити, шнурове, връзки
за обуца и всички видове
артикули за българската
народна носия.

ХРИСТО МЕТЕВЪ-ГАБРОВО

ФАБРИКА

ЗА

ПАМУЧНИ ПЛАТОВЕ

**КОЖАРСКА ФАБРИКА
СТОЯНЪ НАНЕВЪ & СИНОВЕ**

ПРОИЗВОДСТВО НА:

юфть, марокинъ, боксъ,
шевро, гюдери, хромови ка-
ишки, ударни ремъци, гъонъ

ФАБРИКА

ЗА

**КОЖЕНИ ИЗДЪЛИЯ НА
РАЧЕВЪ & РАДЕВЪ**

РАЧЕВЪ & РАДЕВЪ-ГАБРОВО

ФАБРИКА ЗА ОЧИНИ КОЖИ И КОЖЕНИ ИЗДЪЛИЯ.

**ПРОИЗВОДСТВО НА
ВСИЧКИ ВИДОВЕ
ФИНИ КОЖЕНИ ИЗ-
ДЪЛИЯ. ОБРАБОТКА
НА КОЖИ ЗА МЕБЕЛИ
И ДР.**

КОЖАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„БРАТА ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВИ“
 ГАБРОВО

КОЖАРСКА

ФАБРИКА

Телеграф. адр.: БР. КАЛПАЗАНОВИ — Габрово
 Златни медали: Пловдивъ 1892 г. и Лиежъ 1905 г.
 Почетни дипломи: Русе 1898 г. Лондонъ 1907 г.

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„ХРИСТОВ. МАРОКИНДЖИЕВЪ и С-ВЕ“

КОЖАРСКА ФАБРИКА

Основана 1887 година

Сребъренъ медаль — Пловдивъ 1892 год.

Златенъ медаль — Лондонъ 1907 год.

Телеграф. адресъ: МАРОКИНДЖИЕВЪ — ГАБРОВО
 Телефонъ № 40.

КОЖАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„Пенчо К. Боневъ“
 КОЖАРСКА ФАБРИКА

Телеграф. адресъ: ПЕНЧО БОНЕВЪ — Габрово
 Телефонъ № 119.

Сребъренъ медаль отъ Лиенското изложение

ПЪРВА БЪЛГАРСКА ПЛЕТАЧНА ФАБРИКА
„БЪДЖЩНОСТЪ“
ГАБРОВО

Оснoвaнa 1907 гoд.

Придворенъ доставчикъ

ПРЕДАЧНА ФАБРИКА
„ОРЕЛЪ“ А. Д.

ОСНОВАНА 1911 Г.

ГАБРОВО

Всички видове въл-
нени преди за сел-
ския и градски пазари

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
ЗА ИНДУСТРИЯ И
ТЪРГОВИЯ

„БРАТЯ П. Х. СТОЙЧЕВИ“

Предачница за финни
вълнени преди.

Централа Габрово — Клонъ София,
ул. Ц. Борисъ 71.

Телеграфически адресъ: Хаджи
Стойчеви — Габрово.

Телефонъ № 78 и 21. — Награди: Ан-
версъ — 1894 год. Пловдивъ — 1892 г.
Чикаго — 1893 год. Парижъ — 1900 г.
Лондонъ — 1907 год. Русе.

ВИСШЕ ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

ПРИ ТЪРГОВСКО-ИНДУСТРИАЛНАТА КАМАРА ВЪ ГР. ВАРНА

Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частнитѣ, общественитѣ и държавнитѣ предприятия и учреждения. Дава теоретически и практически знания на кандидати за преподаватели въ разнитѣ видове търговски училища.

Разработва обществено-стопанскитѣ и търговско-техническитѣ науки изобщо и съ огледъ на икономическия животъ на страната. Дава възможностъ на търговци, на стопански дейци и на чиновници отъ разни области да изучатъ нѣкои специални дисциплини или чужди езици.

За студенти се приематъ лица, завършили гимназия или сръдно търговско училище, съ минималенъ успѣхъ, опредѣлянъ въ началото на всѣка година отъ Академическия съветъ.

Курсътъ на учението е тригодишенъ (6 семестра). Свършилитѣ съ дипломъ изпитъ получаватъ правата на лица съ висше образование. Записванията ставатъ отъ 1 до 25 октомврий срещу свидетелства: зрѣлостно, кръщелно, медицинско и за сѣдимостъ. Таксата за учение е 1250 лв. за семестръ.

Отъ такси се освобождава само единъ малтъкъ процентъ крайно бедни студенти и то отъ началото на III семестръ. Начало на учебнитѣ занятия — следъ есенната изпитна сесия.

Дисциплини и упражнения

I. Търговско-технически:

Обща теория на счетоводството, специални счетоводства, теория и критика на баланситѣ, търговско сѣтане, политическа аритметика, търговска кореспонденция, организация на предприятията, стокознание, упражнения и семинаръ по счетоводство, търг.-технически семинаръ (счетоводство, баланси, експертизи и законодателство), упражнения по политическа аритметика (български държавни заеми), упражнения по кореспонденция, упражнения по стокознание.

II. Икономически:

Теория на политическата икономия, статистика, икономическа география съ огледъ на България, история на икономическото развитие на народитѣ и история на икономическитѣ доктрини, икономическа политика, търговска политика и търговски договори, финансова наука, кооперативно дѣло, стопанска история на България, история на международнитѣ отношения и източния въпросъ, индустриална икономия, кредитъ, банки, борси и парично обръщение, работнически въпроси и соц. законодателство, семинаръ по теор. икономия и статистика, семинаръ по стопанска история, семинаръ по икономическа политика, търг. политика, търговски договори и финанси, специаленъ икон. семинаръ за VI семестръ, общъ незадължителенъ икон. семинаръ.

III. Юридически дисциплини:

Гражданско право, търговско право (общо мѣнителнично и конкурсно), морско право, международно право, частно межд. право, администрат. право.

IV. Чужди езици (Отъ които единъ задължителенъ):

Франски езикъ съ търг. кореспонденция, нѣмски езикъ съ търг. кореспонденция, английски езикъ съ търг. коресп.

V. Педагогически дисциплини:

— Педагогика, дидактика, методика, хоспитаризае, организация на образованието (Временно не се четатъ).

Подробенъ правилникъ се изпраща срещу 8 лв.

ОТЪ РЕКТОРАТА

БЪЛГАРСКО ТЪРГОВСКО ПАРАХОДНО Д-ВО — ВАРНА

ДИРЕКЦИЯ ВЪ ГР. ВАРНА

Агенции — въ всички посещавани отъ параходитѣ на д-вото пристанища

Корабенъ паркъ: п-х „Евдокия“, „България“, „Бургасъ“, „Царь Фердинандъ“, „Кн. Мария Луиза“, „Балканъ“, „Родина“.

Дружеството поддържа нѣколко линии:

- 1) Крайбрежна, съ посещение на всички пристанища по черноморското ни крайбрежие 2 пкти седмично.**

Отъ 15 Юний до 15 Септемврий — директни съобщения Варна-Бургасъ и обратно — специално за курортния сезонъ.

- 2) Египетско-Палестинска — съ посещение на пристанищата: Цариградъ—Хайфа—Александрия—Яфа—Портъ Сайдъ—Родосъ—Калимни и факултативно — Пирей—о-въ Кипъръ (Ларнака, Фамагуста, Лимасолъ). Смирна и др.**

- 3) Срѣдиземноморска и Континентална — съ посещение на пристанищата: Варна, Бургасъ, Цариградъ, о-въ Малта, Ливерпулъ, Лондонъ, Хулъ, Аяверсъ, Ротердамъ, Хамбургъ и факултативно: Кюстенджа, Браила, Галацъ, Марсилия, Валенция, Барцелона, Венеция, Стокхолмъ и пр.**

- 4) Специална директна лѣтна линия: Варна—Цариградъ и обратно за туристически пътувания съ престой въ Цариградъ отъ 3 дни за разглеждане на града, забележителноститѣ и околноститѣ му, съ храна и право на нощуване на парахода презъ време на престоя въ Цариградъ. Цени на билетитѣ и храната при извънредно намалена тарифа.**

Специални цени и намаления за групови пътувания до Палестина и Египетъ

Въ зависимост отъ числеността на групата и по предварително споразумение намаление отъ 25 на сто до 75 на сто отъ редовнитѣ тарифи. Храна изобилна и винаги първокачествена. Конфортно и бързо пътуване.

Редовна превозна служба за всички видове товари по всички, обслужвани отъ корабитѣ на дружеството, линии. Навла възъ отъ всякаква конкуренция.

За цени, дати на отплавания и въобще всички възможни необходими освѣтления и упътвания, които биха били отъ интересъ за пътникатъ и търговцятъ, дирекцията на дружеството и всички негови агенции въ посещаванитѣ отъ корабитѣ му пристанища — сж на разположение.